

Kampen om Struensee

En historiografisk lesning av Johann Friedrich Struensee

Kamilla Synstad

Veileder

Gustav Sætra

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet innestår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Universitetet i Agder 2015

Fakultet for humaniora og pedagogikk

Institutt for religion, filosofi og historie

Forord

I oktober 2012 så jeg *En kongelig affære* på kino sammen med en venninne. Johann Friedrich Struensee hadde frem til da vært en person jeg hadde hørt om og lært litt om på universitetet, men som jeg ikke akkurat hadde interessert meg særlig for. Ikke kunne jeg så mye ham heller, bortsett fra at han stjal makten fra den gale kongen og hadde et forhold til dronningen. Min grunn til å gå på kino den dagen var Mads Mikkelsen, som spiller hovedrollen som Struensee. Dette skulle bli starten på en fascinasjon for Struensee som nå har resultert i denne masteroppgaven. Å kunne jobbe med oppgaven har gitt meg stor glede og en kunnskap om Struensee jeg aldri hadde trodd jeg skulle få.

Etter å ha jobbet med denne oppgaven i over 1 år, er det vemodig å være ferdig. Det har vært en stressende prosess med mye lesing, glede, frustrasjon, nødvendige distraksjoner som f.eks. Doctor Who, og utallige turer til universitetskantina.

Jeg vil gjerne takke min veileder Gustav Sætra for hjelp, input og gode diskusjoner. Takk for at du alltid hørte på meg og var åpen for nye ideer. Jeg vil også takke venner og familie for å ha holdt ut med meg i denne perioden. Mine medstudenter har bidratt til et både faglig og ikke-faglig samvær som jeg har satt stor pris på. Spesielt stor takk rettes til Monica, Amir og Henrik for korrekturlesing av oppgaven og innspill, og selvfølgelig til Mads Mikkelsen – hadde det ikke vært for han hadde denne oppgaven vært skrevet.

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Innholdsfortegnelse	4
Innledning	9
Innledning.....	11
Tema med problemstilling.....	11
Arbeidshypotese.....	12
Tidligere forskning.....	13
Teori.....	14
Metode og avgrensning.....	14
Problemområder.....	15
Begreper.....	15
Disposisjon, kilder og litteratur.....	16
Problemet med det å skrive historie og tolkning av kilder	18
Hayden White.....	18
Whites teorier.....	19
Whites relevans.....	21
Hermeneutikk som metode.....	22
Kunnskap om fortiden?.....	22
Historikeren som et historisk produkt.....	24
Relevans.....	25
Del 1 Bakgrunn og samtid. Fiksjonen starter	27
Innledning	28
Om eneveldet.....	29
1600-tallets enevelde.....	29
Christian VII og 1700-tallets enevelde.....	30
Johann Friedrich Struensee	33

Den tyske livlegen.....	33
Hoffet.....	34
Sensuren avskaffes.....	36
Guldberg og de reaksjonære.....	40
Struensee dømt og drept.....	41
Kilder og kildekritikk.....	43
1700-tallets kilder.....	43
Historie som før-moderne vitenskap.....	44
Balthasar Münter (1772).....	45
Innledning.....	45
Münters omvending.....	45
En bestselger.....	47
En dialog mellom to likestilte.....	48
Elie Salomon Francois Reverdil (1789-92).....	50
Innledning.....	50
Reverdils memoarer.....	50
Reverdil observerer.....	51
Reverdil om Struensee.....	53
Reverdil som kilde.....	54
Konklusjon del 1.....	54
Fiksjon eller fakta?.....	54
Del 2 Med historikere kommer sannhet?.....	56
Innledning.....	57
Faghistorikerne.....	57
Christians siste år.....	59
Jens Kragh Høst <i>Geheimsekabinetsminister Grev Johann Friedrich Struensee og hans Ministerium</i> (1824).....	60

Innledning.....	60
Jens Kragh Høst.....	60
Struensee, demokratiets mann.....	61
Caroline Mathilde lite tilstedeværende.....	63
Kronprinsens oppdragelse.....	64
Edvard Holm <i>Danmark-Norges historie fra den store nordiske krigs slutning til rigernes adskillelse (1720-1814), Bind 4:1 og 4:2 (1902)</i>.....	65
Innledning.....	65
Edvard Holm.....	66
Holms historiske bakgrunn: nasjonalisme, treårskrigen og problemer med Slesvig.....	67
Treårskrigen.....	67
Christian VII.....	68
Caroline Mathilde.....	69
Struensee.....	71
Likheter og ulikheter mellom Holm og Høst.....	72
Svend Cedergreen Bech, <i>Struensee og hans tid (1972)</i>.....	74
Innledning.....	74
Om forfatteren.....	74
Om boken.....	75
Struensee og hans styre.....	76
Struensee som leder.....	78
Er Bech så negativ?.....	79
Ole Feldbæk (1991 og 2002).....	80
Innledning.....	80
Om Ole Feldbæk.....	81
Feldbæk og Struensee.....	81
Ulrik Langen – <i>Den afmægtige – en biografi om Christian 7. (2008)</i>.....	85

Innledning.....	85
Om forfatteren.....	85
Christian.....	85
Struensee.....	87
Langens syn på Struensee.....	89
Langen som en moderne historiker.....	90
Asser Amdisen – <i>Struensee Til nytte og fornøjelse</i> (2012)	91
Innledning.....	91
Om forfatteren.....	91
Om boken.....	92
'Struensees eftermæle og historiske betydning'.....	93
'Kildene og tradisjonen'.....	95
Amdisens forståelse av Struensee.....	96
Konklusjon del 2	98
Oppsummering.....	98
Tendenser.....	99
Del 3 Tilbake til fiksjonen	102
Innledning	103
Livlegens besøk – Per Olov Enquist (1999)	104
Innledning.....	104
Om forfatteren.....	104
Om boken.....	105
Om skrivemåten.....	106
Kritikk av Enquist.....	107
Enquists problematisering av det å skrive historie.....	108
Enquist hylles på feil grunnlag.....	109
Prinsesse af blodet - Bodil Steensen-Leth (2000)	110

Innledning.....	110
Handlingen.....	111
En kongelig affære – Nikolaj Arcel (2012)	113
Innledning.....	113
Handling.....	115
Suksessen.....	116
Kritikk.....	116
”Slaget om Dr. Struensees liv”	120
”Romanen bag ’En kongelig affære’ ...”.....	120
Filmrettighetene.....	121
Ingen har rettighetene til konkrete, historiske hendelser.....	123
Konklusjon del 3	124
Oppsummering.....	124
Kampen om Struensee fortsetter, innen fiksjonen.....	125
Konklusjon	126
Oppsummering	127
Konklusjon	128
Videre forskning.....	129
Kilder	131

Innledning

Johann Friedrich Struensee¹

”Den tyske præstesøn og læge Johann Friedrich Struensee er både hjemme og i utlandet den kendeste skikkelse i 1700-tallets Danmark. Trods alt hvad der er skrevet om ham, er han i midlertidig forblevet en gåde, en historisk skikkelse, som skiftende generationer har set og tolket ud fra egne normer og idealer.”²

---

¹ Johann Friedrich Struensee, 2012

² Feldbæk, 1990, s 224-225

Innledning

Tema med problemstilling

Hvem var Johann Friedrich Struensee? Historien om han inneholder både sex, vold og majestetskrenkelse - den både fascinerer og forarger. Han kom til København etter Christian VIIIs store utenlandstur i 1768 og skulle stige i gradene til han til slutt satt med den eneviddige makten i Danmark-Norge. Med dette som springbrett skulle det komme reformer i et voldsomt tempo. Men Struensee førte Danmark ut i kaos og forargelse. Dette, sammen med hans seksuelle forhold til den unge dronningen Caroline Mathilde, skulle koste ham livet. Struensee er blitt skrevet om helt siden hans egen samtid, og fiksjonen har gjort sitt til at livlegen igjen har blitt hentet frem i lyset i løpet av de siste årene. Dette gjelder spesielt for storfilmen *En kongelig affære* (2012) som for alvor fikk Struensee ut til de store massene og som endte opp med å bli Oscarnominert. Struensee har for alvor blitt allemannseie. Til tross for alt som er skrevet om ham betyr det ikke at det var enighet om hvordan han var eller hvordan han skal fremstilles, til tross for at forfatterne og regissørene bygger på de samme kildene. Det er ulike syn og fremstillinger når det gjelder hvem Struensee egentlig var og hvorfor han handlet som han gjorde.

Mitt valg av tema er Struensee i hans maktperiode 1768-1772, og hans ettermæle 1772-2015. Utgangspunktet for oppgaven er hvordan oppfatningen av en bestemt historisk person eller hendelse forandrer seg over tid, avhengig av hvem det er som skriver, og hvilken angrepsvinkel som brukes. Historikeren er et barn av sin egen samtid og vil derfor være påvirket av den når han eller hun skriver. Det finnes også ytre samfunnsmessige påvirkninger som for eksempel krig og kulturelle holdninger. Dette er en historiografisk masteroppgave, hvor jeg skal drøfte forfatterens syn på Struensee i hans egen samtid, synet til faghistorikerne fra 1800- tallet til 2000 -tallet og synet i populærfaglige fremstillinger i bøker og filmer i det siste tiåret fram mot 2000. Med andre ord starter jeg med fiksjonen i del 1 og fortsetter med fiksjonen i del 3 mens hovedfokuset vil ligge på faghistorikernes syn i del 2.

Min problemstilling vil være: *Hvorfor, hvordan og hvem har preget eller forandret synet på Struensee i perioden 1772-2015?*

Kildene er de samme, men likevel finnes det ulike syn på Struensee, og det er forskjellige fremstillinger av ham. Struensee var en som skrev svært lite selv, ofte var det bare en kommentar i margene på brev han fikk. Mesteparten som er skrevet om ham er ført i pennen

av andre. Kildene ble skapt allerede i hans egen samtid, og fra og med da har andres meninger – både positive og negative – vært med på å forme skikkelsen Struensee. Hvordan startet samtidskildene og hvilket syn har de har lagt grunnlaget for? Historikerne fra begynnelsen av 1800-tallet og utover har basert seg på samtidskildene, sammen med den tidligere forskningen, der dette har vært mulig. Men hvilke likheter og forskjeller finnes historikerne imellom? Hva blir vektlagt og prioritert? Vil valgene ha noe med historikerens egen samtid å gjøre?

Med bakgrunn i tanken om at historikeren er barn av sin egen samtid og at kildene må tolkes for å få frem en mening, vil jeg ta for meg forholdet mellom faghistorie og fiksjon. Både faghistorikeren og fiksjonsforfatteren driver med en form for utvelgelse og vektlegging når de skal skrive. Dermed er det noe i fremstillingen som vil bli prioritert. Jeg mener at det ikke er så store forskjeller på faghistorien og fiksjonen som en skulle tro. Dette samsvarer med det postmoderne historiesynet den amerikanske historikeren Hayden White, et navn som vil dukke opp flere ganger i oppgaven. Han fremholder at det er vanskelig å bevise at det finnes en historisk sannhet.³

Arbeidshypotese

Struensee er mer enn noen andre blitt et offer for historikernes tolkning i deres egen samtid istedenfor å bli tolket ut fra egen samtid. Det samme gjelder selvfølgelig også for Christian VII og Caroline Mathilde.

Utsagnet til den danske historikeren Ole Feldbæk som er gjengitt på side 10 viser at livlegen er blitt tolket ut fra de ulike historikernes egen samtid og deres normer og idealer. Det er lett å se Struensee som en mann forut for sin tid når en selv lever i en verden hvor trykkefrihet er en selvfølge og tortur ikke forekommer. Han er av noen blitt sett på som en forkjemper for demokratiet. På den måten blir oppfatningen av Struensee positiv. Men han har også vært oppfattet på en negativ måte fordi han var tysk. Et eksempel på dette er Treårskrigen 1848-1851 hvor Slesvig og Holstein krevde selvstendighet. Spenningen mellom Danmark og Tyskland var stor og Struensee ble slem tysker som hadde ført Danmark inn i mørket. Men det fremtredende synet er at Struensee ledet Danmark ut i kaos på grunn av reformene sine. Det har alltid vært en kamp om hvordan Struensee skal fremstilles.

---

³ Norland, 2003, s 9

Jeg vil hevde at synet på Struensee er blitt mildere og mer romantisert hvor lengre opp mot vår tid man kommer. Kommer det til å være slik at synet på Struensee starter som negativt, men at det gradvis blir mer og mer positivt? En annen dansk historiker, Svend Cedergreen Bech, fremhever i sin Struenseebiografi fra 1972 at *”i dag kan vi på grund af tidsafstanden nok tegne et mere nuanceret portræt af præstesønnen fra det pietistiske Halle, livlegen, statsmannen og statsforbryderen J.F. Struensee.”*⁴ Dette viser at synet har forandret seg, mest på grunn av tidsperspektivet. Tiden leger alle sår. Samtidig bidrar fiksjonen til at positive, romantiske syn får styre folks oppfatninger av en bestemt historisk person, Struensee er intet unntak.

Tidligere forskning

Kampen om Struensees ettermæle begynte allerede etter henrettelsen i 1772. Hans 16 måneder ved makten er noe av det mest dokumenterte i Danmarkshistorien.

I lang tid var Struensee og Brandt kroneksempelen på forrædere og ”tronrøvere”. Det tok ikke lang tid før den første kritikken mot den avdøde livlegen kom, og den kritiske holdningen avspeilte seg også i det folkets syn. Den danske historikeren Asser Amdisen mener at det etter henrettelsen, har hersket et splittet - et enten eller - syn blant de som har skrevet om Struensee. De to forståelsene av Struensee er at han enten var en overfladisk lykkejeger eller en tragisk helt.⁵ Disse grunnsynene har levd side om side siden henrettelsen, og Amdisen mener at de avspeiler ytterpunktene i oppfatningen av Struensee i dag. Disse tilsynelatende motstridende synene har vokst ut av det kildematerialet som har vært til rådighet, men de naturligvis også er et uttrykk for skiftende historiske forhold som Struensees historie og person er skrevet inn i. Det er ikke slik at alle historikere er like bastante i sine beskrivelser av Struensee. De som har skrevet om Struensee kan settes inn i en av de to kategoriene, men det finnes likevel nyanser innen hver kategori. Jeg ønsker å se om denne teorien er forenelig med tidsperspektivet til Bech. Vil det være slik at synet på Struensee blir mer og mer positivt, eller kommer positive og negative syn til å finnes om hverandre uavhengig av tid? Eller kommer det til å være en blanding av begge deler hvor Struensee blir oppfattet både som en tragisk helt og som overfladisk lykkejeger, og at beskrivelsene blir mindre ensartede opp mot vår tid?

Til tross for alt som er skrevet om Struensee er det ingen, bortsett fra Amdisen, som tar for seg tidligere Struenseeforskning og som ser det ut fra et historiografisk ståsted. Det virker

---

⁴ Bech, 1972, s 7

⁵ Amdisen, 2012, s 214

som det historiografiske stort sett er et glemt tema. Likevel bruker Amdisen kun et kapittel av sin bok til dette. Han gjør noe helt nytt med å inkludere det. Her vil forhåpentligvis min masteroppgave gå inn og være utfyllende og nyskapende. Amdisen er den eneste som har undersøkt hvordan synet har forandret seg og at det i det hele tatt finnes to ulike Struenseesynter. Med utgangspunkt i hans og andre historikers analyser vil jeg drøfte hvordan synet har endret seg over tid, på en langt grundigere måte enn Amdisen.

Teori

Den amerikanske historikeren Hayden White er mest kjent for sine teorier om at historie blir skrevet som en fortelling. Han mener at historikeren benytter seg av narrative hjelpemidler, på lik linje som litteraturforfattere, for å kunne fremstille bestemte syn og meninger. Samtidig vektlegges kildene forskjellig. Hayden Whites teorier og relevans for oppgaven vil bli forklart og diskutert på side 18 og utover, sammen med hermeneutikk som metode. White blir tatt opp i del 2 og del 3, for å vise utvelgelsen og vektleggingen av de forskjellige kildene. Jeg vil også bruke White til å vise et postmoderne historiesyn.

Knut Kjeldstadli og hans *Fortida er ikke hva den en gang var* er en glimrende innføring i historiefaget og den tar for seg de fleste typer temaer. I del 1 har jeg brukt Kjeldstadli til å forklare historie som et før-moderne fag. Dette er et tema jeg tar opp igjen i begynnelsen av del 2 og jeg bruker Kjeldstadli til å vise utviklingen av historiefaget fra et før-moderne fag til et vitenskapelig fag utover 1800-tallet. Denne utviklingen fortsetter utover 1900-tallet og opp til vår egen tid. Historiefaget er i stadig utvikling og har helt fra starten av vært preget av diskusjoner som har formet hvordan faget blir utøvet. I slutten av del 2, under Asser Amdisen, blir Kjeldstadli igjen brukt, denne gangen for å kommentere historiografi som sjanger og hvorfor det er viktig å skrive om det. Likevel er det mange feller å gå i når man skriver historiografi.

Metode og avgrensning

Oppgaven er delt inn i 1) Perioder (tid), 2) Geografisk (rom) og 3) Personer. Oppgaven er delt i tre perioder, og får hver sin del i oppgaven. Del 1 vil ta for seg Struensee og samtiden, 1768-1772, del 2 som omhandler faghistorikere vil ta for seg perioden 1824-2012, mens del 3 omhandler fiksjonen og tar for seg årene 1999-2012. Geografisk er oppgaven avgrenset til kongens konglomeratstat, og kongens undersåtter. Personavgrensinger er valgt ut i fra sentrale aktører og forfattere i samtid 1768-1772. Dette innebærer Struensee, Christian VII, Caroline

Mathilde, hoffet og opposisjonen, Jeg har også valgt 6 sentrale danske faghistorikere fra perioden 1800- 2000-tallet. Disse er valgt ut på grunnlag av hvor kjente og relevante de er, og hvor sentrale de er i Struenseeforskningen. Til fiksjonsdelen har jeg valgt to populærfaglige romaner og en film i perioden 1999-2012. Disse er også valgt på grunnlag av hvor kjente de er og hvor stor innvirkning de har hatt på den vanlige befolkningen. De er valgt fordi de har en sterk sammenheng med hverandre.

Problemområder

Det er et problem at det tidsmessig er umulig å få lest all litteratur som er skrevet om Struensee, uavhengig av om forfatteren er historiker eller ikke. Derfor vil ikke min konklusjon bli bombastisk.

Som tidligere nevnt er Struensee den personen i dansk historie det er skrevet mest om. Det betyr likevel ikke at litteraturen er lett tilgjengelig. Et problem har vært å få tak i de bøkene som jeg gjerne ville ha benyttet. Mye viste seg å være utsolgt fra forlagene. Hvis alle tekstene hadde vært lett tilgjengelig hadde jeg nok valgt litt annerledes, men er likevel fornøyd med de tekstene som til slutt ble valgt.

Det har også vært vanskelig å finne mye bakgrunnsinformasjon om de historikerne jeg har brukt. Planen min var opprinnelig å bruke en del tid på dette for å vise for eksempel politisk innvirkning, men dette jeg bare delvis lykkes med. Det lille jeg klarte å finne om historikerne er fra Wikipedia og andre nettsteder.

Begreper

Oppgaven har ikke mange begreper som trenger å forklares. Disse vil bli forklart og beskrevet der de dukker opp i teksten. Men det er to begreper som jeg føler gir problemer, diktator og despot. Begrepene dukker opp i flere av tekstene jeg analyserer, ofte uten forklaring. Derfor vil jeg forklare de her slik at leseren vet hva jeg legger i begrepene. Min oppfatning av begrepene er nødvendigvis kanskje diskutabel. En diskusjon av begrepenes innhold, i forhold til Struensee vil derfor være velkommen.

Enevelde og opplyst enevelde vil bli tatt opp i begynnelsen av del 1. Her vil jeg komme inn på forholdet mellom konge og undersåtter.

Før jeg startet på oppgaven visste jeg at det er flere historikere som kaller Struensee både for despot og diktator. På mange måter er han kjent nettopp for å være en diktator, en tronrøver.

Spørsmålet er da om begrepene er brukbare for å beskrive Struensees styre eller om de er inngrodd i forskningen fordi noen begynte å bruke dem og siden har andre bare kopiert de tidligere historikerne. Diktator er etter min mening et negativt ladet ord. En diktator er den enevelde makthaveren i et diktatur. Han er et statsoverhode som har all makt i sin egen person, og et diktatur kjennetegnes gjerne med at det ikke har en demokratisk styreform. En diktator har gjerne både den lovdømmende og lovgivende myndighet knyttet til sin egen person. Hva som er forskjellen på et diktatur og en eneveldig kongemakt kan diskuteres. Men jeg oppfatter ikke en eneveldig konge nødvendigvis som en diktator. Kongen regjerer som oftest sammen med et råd og når det blir et opplyst enevelde er det meningsløst å kalle det for et diktatur. Det kan heller kalles for politi eller militærstat siden opprør mot kongehuset ville blitt slått ned.⁶

Despot er for meg et begrep med en enda mer negativ klang. Despotisme er et rettsløs samfunn, hvor det ikke finnes lov eller rett. Despoten regjerer som en tyrann, vilkårlig og brutalt. Despoten er en egenmektig person. Jeg forstår det også slik at en despots styre er bygd på vold. Han styrer etter sine egne interesser, og bestemmer selv hva som er rett og galt. Dermed blir det å beskrive Struensee som en despot feil i mine øyne. I hans øyne styrte han til statens og befolkningens beste, ikke for egen vinning. Struensee var minst av alt vilkårlig, han var aldri brutal og styret hans bygde ikke på vold. Jo, han ville nok ha slått ned på opprør, i alle fall hvis det truet kongehuset eller han selv. Men som vi skal se så gjorde han aldri det, og det var kanskje en av de største feilene han gjorde.⁷ Despot og diktator er begrep som nevnes i alle tre delene, men hovedbruken er i del 2.

Disposisjon, kilder og litteratur

Oppgaven er delt inn i tre deler og hver av dem tar for seg et eget tema. Oppgaven er kronologisk oppbygd. Den begynner med eneveldet som system og Christian VII's overtagelse i 1766 og slutter i 2015. Dette er et tidsspenn på 250 år. Jeg er klar over at dette er langt, men oppgaven er laget slik for å kunne vise de store forskjellene i utviklingen.

Del 1 omhandler Struensees egen samtid. Denne delen vil fungere som bakgrunnsinformasjon, slik at leseren best mulig skal kunne forstå analysedelene om faghistorikerne og fiksjonen som kommer senere. Del 1 vil ta for seg enevelde som styreform og Struensees livshistorie. Jeg vil ta for meg problemet med 1700-tallets kilder før jeg går løs

---

⁶ Berg, 2009

⁷ Gundersen, 2009

på Münters Omvendelsessamtaler og Reverdils memoarer. Disse er de to viktigste samtidskildene og de legger grunnlaget for hele Struenseeforskningen. De gir også et godt bilde av 1700-tallet som samfunn. Memoarene skulle ikke komme ut før på 1800-tallet, men siden de er skrevet i samtiden velger jeg å ta de med her. Verken Münter eller Reverdil er danske eller historikere, noe som selvfølgelig skaper problemer. I mangel på andre kilder blir historikere nødt til å bruke Reverdil og Münter, noen mer kritiske enn andre. Omvendelsessamtalene og memoarene legger grunnlaget for forskningen og også for denne oppgaven. Hvor gode kilder er egentlig Reverdil og Münters fremstillinger?

I del 2 kommer faghistorikerne og ”sannheten”. Struensee blir nå skrevet om av historikere med fagutdannelse. Jeg har to faghistorikere for hvert århundre, det vil si 1800-tallet, 1900-tallet og 2000-tallet. Alle historikerne er danske. Jeg har valgt slik fordi det for det meste er danske historikere som har skrevet om Struensee. Faghistorikerne er valgt på grunnlag av hvor kjente de er, og hvor viktige de har vært for forskningen. Disse er Jens Kragh Høst *Geheimkabinettsminister Grev Johann Friedrich Struensee og hans Ministerium* (1824), Edvard Holm *Danmark-Norges historie fra den store nordiske krigs slutning til rigernes adskillelse (1720-1814)* bind 4:1 og 4:2 (1902), Svend Cedergreen Bech *Struensee og hans tid* (1972), tekster fra to oversiktsverk av Ole Feldbæk (1991 og 2002), Ulrik Langen *Den afmægtige – en biografi om Christian 7.* (2008) og Asser Amdisen *Struensee – Til nytte og fornøjelse* (2012). I denne delen vil jeg vise den seriøse Struenseeforskningen og synene som hersker her. Jeg vil vise hvordan oppfatningene har forandret seg over tid, men også Amdisens teori om at det finnes to hovedsyn som hersker uavhengig av tid; Struensee som tragisk helt og Struensee som overfladisk lykkejeger. Kampen om Struensee fortsetter blant faghistorikerne fordi de kjemper om å få sin oppfatning ut til folket.

Del 3 omhandler Struensee og fiksjonen. Det er ikke slik at det kun er faghistorikere som har skrevet om den tyske livlegen. Tvert imot. I vår tid er historisk fiksjon populært, både romaner, tv-serier og filmer. Disse kan være av svært varierende historisk kvalitet. I denne delen har jeg valgt ut to romaner, svenske P.O. Enquists *Livlegens besøk* (1999) og *Prinsesse af blodet* av danske Bodil Steensen-Leth (2000). Enquist var den som med sin roman brakte Struensees historie frem igjen og boken ble umåtelig populær. Her har jeg brukt Inga Holes masteroppgave fra 2012 ”*Kanske var han dock en människa*” som støttelitteratur. Den omhandler Enquists roman og hun har gått grundigere til verks. *Prinsesse af blodet* er ukjent, men blir kreditert som romanen bak Nikolaj Arcels storfilm *En kongelig affære* (2012). Filmen har uten tvil har fått Struensee ut til massene. Derfor er den også et viktig tema for

meg. Men det finnes en kamp også innenfor fiksjonen. Derfor kommer del 3 til å ta for seg debattene som fulgte etter *En kongelig affære*, da særlig med tanke på rettigheter. Hvem eier rettighetene til historiske hendelser? Her vil jeg benytte meg av artikler fra diverse nettaviser. Et annet tema i denne delen er hvorfor faghistorikere blir stående som motsetninger til fiksjonen. Fiksjonen kritiseres for mye etter min mening. Hvor store er forskjellene på hvordan Struensee fremstilles i fiksjonen i forhold til faghistorien?

Oppgaven avsluttes med en oppsummering, konklusjon og forslag til videre forskning.

Problemet med det å skrive historie og tolkning av kilder

Her vil jeg ta for meg historikeren Hayden White og hans teorier om historie som fortelling og historie som litterær narrativ. Hans tanker er viktige fordi oppgaven min stiller spørsmålstegn ved forholdet mellom faghistorien og fiksjonen. Jeg skal også ta for meg hermeneutikk som metode.

Hayden White

Den amerikanske historikeren Hayden White (f.1928) er professor emeritus ved University of California, Santa Cruz. Tidligere var han professor ved Stanford University.⁸ White er en kontroversiell historiker. Han mener at historieskriving og litteraturskriving ikke er så ulike som man er opplært til å tro. I følge White er fortellingen historikerens fremstillingsform. Det er ikke bare viktig å basere seg på god innsamling og vurdering av kildemateriale, man må også være i stand til å skrive en god fortelling. Og det er her historikeren bruker velvalgte litterære grep. White er den historikeren som mest av alle har forsket på dette, på forbindelsen mellom historie og historieskrivningens fortellende form – det narrative. Samtidig argumenterer White for nødvendigheten av narrativ teori i historiefaget. I over 40 år har White klart å skape debatt om historieskrivningen, både innenfor og utenfor historiefagets grenser.⁹

Hans mest kjente verk er *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* som kom ut i 1973.

---

⁸ White, 1987, omslaget

⁹ White, 2003, omslaget

Whites teorier

I følge White er ikke historiske hendelser ordnet slik at de gir en mening. Når en historiker jobber med kilder forteller de egentlig ingenting, de er levninger fra fortiden. Det er historikeren som får kildene til å snakke, ofte avhengig av hvilke spørsmål de stiller dem. Deretter skal historikeren tolke og formidle det han/hun har funnet – og å formidle er å fortelle. Historikerens kildemateriale omtales og forklares gjennom et språk som tillegger det bestemte betydninger.¹⁰ Samtidig er det ikke slik at historie kommer i en ”innledning, hoveddel, avslutning” oppbygning. Historikeren selv må finne ut av dette, og legger vekt på ulike forhold samtidig som andre forhold velges bort. Forskjellige historikere vektlegger ulikt, selv om hendelsene er de samme. Meningen som tillegges en hendelse og betydningen som tillegges ulike fakta endrer seg ut fra hvilket begrepsapparat historikeren benytter og hvordan han/hun bygger opp og setter sammen fremstillingen.¹¹ Historikeren gir kildene mening. Men narrative utredninger består ikke bare av fremlagte fakta (enkelstående eksistensielle utsagn) og argumenter, de består også av poetiske og retoriske elementer som gjør at det som ellers ville ha vært en liste over fakta, omdannes til en fortelling.¹²

White mener at en gitt mengde av tilfeldige nedtegnede hendelser i seg selv ikke kan utgjøre noen fortelling. Den kan i høyden gi historikeren elementer til en fortelling. Han sier at hendelsene gjøres til en fortelling ved at man dekker over eller underordner enkelte av dem og retter søkelyset mot andre, ved karakterisering, ved motivisk gjentakelse, variasjon av tonefall og synsvinkel, alternative beskrivende strategier og lignende – kort sagt alle de teknikkene vi normalt ville vente å finne i innplottingen av en roman eller et skuespill. Det finnes for eksempel ingen historisk hendelse som er tragisk i sitt innerste vesen, den kan bare ses som sådan fra en bestemt synsvinkel eller innenfor rammene av en strukturert rekke hendelser som den er en bestanddel av, og der den inntar en særstilling. I historien er det nemlig, fortsetter White, slik at det som er tragisk sett fra ett perspektiv, kan være komisk fra et annet. På samme måte som samfunnet for øvrig, der det som synes tragisk fra en klasses standpunkt, kan være en farse sett fra en annen klasses standpunkt. Som potensielle elementer av en fortelling er historiske hendelser verdinøytrale. Hvorvidt de til sist finner sin plass i en fortelling som er tragisk, komisk, romantisk eller ironisk, avhenger av historikerens beslutning om å konfigurere dem ifølge kravene i en av plotstruktur eller mythos fremfor en

---

¹⁰ Norland, 2003, s 8, s 9

¹¹ Norland, 2003, s 9

¹² White, 2003, s 125

annen. Den samme rekke hendelser kan tjene som bestanddeler i en fortelling som er tragisk eller komisk alt etter som, avhengig av historikerens valg av den plotstruktur han mener er best egnet til å ordne hendelser av dette slaget slik at de utgjør en forståelig fortelling.¹³

White mener at narrative historiefremstillinger ikke bare er modeller av fortidige hendelser og prosesser, men også metaforiske utsagn som fremholder likhetstrekk mellom disse hendelsene og prosessene og de fortellingstypene vi pleier å bruke til de hendelsene i livet vårt som har kulturelt hevdvunne betydninger. Rent formelt betraktet er en historisk fortelling ikke bare en reproduksjon av de hendelsene som gjengis i den, men også et symbolkompleks som gir oss anvisninger for hvordan vi skal finne et ikon av strukturen på disse hendelsene i vår litterære tradisjon. Hva menes med de symbolske og ikoniske aspektene med en metafor? Metaforen avbilder ikke tingen den er ute etter å karakterisere, den gir anvisninger for å finne de bildene som er ment å skulle forbindes med den tingen. Den fungerer som symbol mer enn som et tegn, det vil si at den gir oss ikke noen beskrivelse eller noe ikon av tingen den fremstiller, men den sier oss hvilke bilder vi skal se etter i vår kulturelt innkodede erfaring for å fastslå hvordan vi *bør føle* om den tingen som fremstilles. Slik forholder det seg også med narrative historiefremstillinger mener White. Når historikere foreslår alternative innplottinger av en gitt frekvens av historiske hendelser, tillegger de historiske hendelser alle mulige betydninger som kulturens litterære kunst er i stand til å utstyre dem med. De samme hendelsene får forskjellige betydninger og hendelsesforløp.¹⁴

Whites mest kjente teori er at historiefortellingen kan deles inn i en av fire grupper; romanse, komedie, satire og tragedie. Disse skal representere forskjellige historiesyn. White har fått mye kritikk på grunn av disse inndelingene. Kritikken går ofte på at man som historiker umulig kan skrive om Hitler og jødeutryddelsen som for eksempel en komedie.¹⁵ Samtidig mener White at det går an å skrive historie uten å skrive den med en narrativ fremstillingsform. Hvis jeg forstår White riktig går dette ut på at det er mulig å skrive historie som en oppramsing av hendelser, uten forklaringer.

---

¹³ White, 2003, s 33

¹⁴ White, 2003, s 38-43

¹⁵ Dette er en spennende diskusjon som White svarer på bla i essayet "Historisk implotting og sannhetsproblemet i historiefremstillinger". Originaltittel "Historical Emplotment and the problem of Truth", (1992)

Whites relevans

White er relevant for min oppgave fordi hans teorier går ut på akkurat det jeg forsøker å vise i min oppgave, nemlig at en historiker alltid vil påvirkes av sin egen tid. At en historiefremstilling kan ses på som en narrativ fortelling mener jeg bare styrker dette.

Historie er konstruert, og dermed kan man stille spørsmål, som jeg føler White gjør, om hva som er fakta og hva som er fiksjon. Det er spesielt dette jeg vil legge vekt på i min oppgave. White mener det er diskursen som skiller fiksjonslitteratur fra historiske fremstillinger. Begge har en narrativ struktur, en fortelling som fremstilling. Fiksjonen og historiefremstilling har mer til felles enn det fagfolk fra begge miljøer er villige til å innrømme.

Hvordan vil en historiker at hendelsene, og i mitt tilfelle særlig de historiske personene, skal fremstilles og hvordan vil han/hun at de skal oppfattes av leseren? Jeg mener at historikeren allerede før han/hun begynner å skrive har en egen og personlig oppfatning av det det skal skrives om, og at historikeren dermed vil forsøke å fremstille tingene på sin måte. Er det ikke derfor det finnes historikerdebatter? Noen historikere har brukt flere år på å diskutere med kollegaer innenfor samme fagområde om fremstillinger og tolkninger av kilder. Kildene er de samme for alle så hvorfor er fremstillingene forskjellige? Svaret ligger selvfølgelig i hvordan kildene blir tolket men også, ifølge meg, i historikerens personlighet. Det er umulig å være 100 % objektiv uansett hvor hardt man prøver. Når historikeren skriver vil han/hun at man som lesere skal føle noe spesielt avhengig av hva de vil formidle.

Hvorvidt de historikerne jeg har valgt ut fremstiller sin historiefortelling som romanse, tragedie, komedie eller satire er ikke av interesse for meg. Hva som er viktig er tanken som ligger bak, nemlig at en historiker er påvirket utenfra, at historie er konstruert og at det er diskutabelt hvor stort skillet mellom fakta og fiksjon er. Allerede i Struensees egen samtid mener jeg at skillet mellom fiksjon og fakta viskes ut. De mest brukte samtidskildene er alle memoarer, dagbøker og øyeskildringer, altså privatpersoner og ikke historiske verk. Personene kan ha husket feil, oppfattet annerledes eller fått nye opplysninger etterpå. I tillegg kan oppfatningene og meningene deres ha forandret seg da de fikk vite hvem som ble stående som ”vinnere” og ”tapere”. Det er lett å være etterpåklok. Dermed kan man argumentere for at disse memoarene og lignende representerer fiksjon. Men har de ikke relevans? På den måten kan man videre argumentere at sannheten om Struensee ikke finnes men da må man samtidig erkjenne at historisk sannhet ikke eksisterer.

Hermeneutikk som metode

Hermeneutikk kan vi si betyr forståelseslære eller fortolkningslære. I dag er hermeneutikk knyttet til humaniora, åndsvitenskap eller de humanistiske fag, og blir oppfattet som en del av grunnlaget for denne typen forskning.¹⁶ Dette inkluderer historiefaget.

Kunnskap om fortiden?

*”Hvordan kan vi få viten om fortiden? Spørsmålet hviler allerede på forutsetningen om at det finnes en fortid som det er mulig å få kunnskaper om. En sak kan umiddelbart slås fast: Vi kan ikke få direkte kontakt med fortiden. Viten om fortiden kan bare etableres ved å gå veien om ulike typer kilder som eksisterer nå.”*¹⁷ poengterer den norske førsteamanuensis i helsefag Sigrun Hvalvik.

Kunnskapen ligger dermed i kildene, etterlevningene fra tidligere tider. Men kildene må bringes til tale, de taler ikke av seg selv. Hva slags viten som oppnås avhenger av hvem det er som tolker og som stiller spørsmål. Siden tolkeren er og forblir et menneske ligger det mye problemer og utfordringer i det å tolke kilder. Hva er egentlig forskjellen på tolking og synsing? Historiefaget vil jo at fortiden skal fremstilles som mest mulig sann og troverdig.

Idèhistoriker og filosof Thomas Krogh skriver at dessverre er det slik at de historiske vitenskapene kan få problemer med kravet til vitenskapelighet. For hvordan kan man ha kunnskap om tidligere tider? Teknisk sett burde dette være umulig. Ranke mente at historikerens oppgave var å finne ut av hvordan det egentlig hadde vært, og dermed tenkte man også at det var mulig å leve seg inn i eller gjenoppleve tidligere perioder og tidligere tiders mennesker. Hva er så vitenskapelig med å ”leve seg inn” spør Krogh? Dette er vagt og upresist, og for ikke å snakke om subjektivt. Hva er da sikre resultater? I forhold til min oppgave kan jeg gi eksempelet med hvordan noen historikere kommer frem til at Struensee var en ubrukelig og negativ mann mens andre kommer frem til at han var en demokratiets forkjemper og forut for sin tid. Alle har jo kilder som sier det samme og belegg likevel. Og hvorfor er det ulike oppfatninger av en person, Struensee? Hvor er subjektiviteten?¹⁸

---

¹⁶ Krogh, 2009, s 10

¹⁷ Hvalvik, 2001, s 5

¹⁸ Krogh, 2009, s 33-34

Hvordan kan man forhindre en vilkårlig tolkning av fortiden? Kildematerialet og kritikk av det er sentrale faktorer i denne sammenhengen. I tilknytning til den indre kildekritikken er det relevant å trekke inn begrepet objektivitet. Dette er et omdiskutert begrep, også innenfor historievitenskapen. Den klassiske oppfatningen av objektivitet peker ofte mot tre vilkår som må oppfylles helt eller delvis for at et utsagn eller en teori skal kunne kalles objektiv: Den må være intersubjektivt godtatt, den må være prøvbar og diskuterbar, og den må være verdifri og nøytral. Dette er noe en historiker må strebe etter, dette skal være et mål. Men objektivitet finnes ikke, det er historikeren som velger hvilke historiske fakta han eller hun skal trekke frem og i hvilken sammenheng disse skal fortolkes inn i.¹⁹

Med historisme i en snever betydning menes historie som universitetsfag, et rent fagarbeid konsentrert om kildekritikk. Ranke mente at ”*alle perioder er like nær Gud*” og med det mente han at historikeren ikke kan ta sitt eget verdisystem for gitt og bedømme alle epoker etter det. Man kan heller ikke gå ut fra at historien har noen mening eller mål, som for eksempel kristendommen. Derfor, mener Krogh i sin tolkning av Ranke, fører historismen lett til det vi kaller kulturrelativisme. Det vil si at alle verdier og normer er frembrakt av bestemte kulturer eller perioder, og ikke har noe annet grunnlag enn at de aksepteres av menneskene i denne perioden. I tillegg medfører historismen at alle uttrykk for menneskelig virksomhet får et historisk preg, man ser dem som et resultat av og uttrykk for en bestemt periode. Ranke har senere blitt kritisert for å ha vært naiv om muligheten for objektivitet. Kroghs tanker er interessante og nyttige for meg. Han fortsetter med å fokusere på problemene med disse teoriene. Problemene blir da at hvis alle uttrykk for menneskelig virksomhet er preget av en periode eller en kultur, gjelder ikke det også for vitenskapen selv? Må ikke også det å forstå og fortolke nødvendigvis oppfattes historisk? Er ikke alle fortolkninger av en tidligere periode et utslag av den perioden fortolkeren lever i? Krogh mener at det er veldig vanskelig å avgjøre hvor langt en skal gå i en slik retning, men etter mitt syn er tanken samtidig veldig spennende. Det henger i tråd med mine egne tanker om at historikeren er et produkt av sin egen samtid og sin egen kultur; hvordan historikeren tolker fortiden er avhengig av ham selv.²⁰

Det er verd å huske på at hermeneutikk *ikke* er en teori, men en samling av teorier om fortolkning og forståelse.

---

¹⁹ Hvalvik, 2001, s 10-11

²⁰ Krogh, 2009, s 33-34

Historikeren som et historisk produkt

Historismen er oppstått i en bestemt epoke – en historisk betraktningssmåte som er et resultat av den historiske utviklingen. Den har ikke alltid vært der. Igjen kommer jeg tilbake til at alt er menneskeskapt, også historien. Dette betyr at objektiviteten igjen er blitt diskutabelt, og spørsmålet blir da om det egentlig er mulig for historiefaget å være så objektiv som man ønsker.²¹

Historikerens forsøk på å forstå fortiden er altså et produkt av den perioden han eller hun selv lever i, skriver Krogh. Men det som skal forstås, er som oftest et resultat av en tidligere periode. Historikeren selv er like mye et resultat av sin periode som det emnet historikeren forsker i, er et resultat av sin. Dette kan man si om alle som forsker innenfor humaniora. Det er det uunngåelige sluttresultatet av historismen. Og dermed er det straks et stort spørsmål om det i det hele tatt er mulig å få kunnskap om tidligere tider gjennom historiske studier. Hvis historikeren og emnet tilhører ulike perioder, da er det kanskje ikke så opplagt at det er mulig å komme fra den ene perioden til den andre, slik at kunnskap om fortiden kan oppstå.

Problemet ligger i at både historien (temaet som skal forskes på) og historikeren er et produkt av historien. Hvordan kan et produkt vurdere et annet? Denne tankegangen, med disse spørsmålene er relevante for min oppgave, de beskriver akkurat det som jeg ønsker å fokusere på i oppgaven. Hvem er historikeren og hvordan kan han eller hun finne ”sannheten” om en historisk person eller hendelse? At historikeren som skriver er et historisk produkt er viktig å få frem. Jeg mener at man vil kunne analysere historikerens verk mye bedre og med en større forståelse enn tidligere med det for øye. Dermed vil også historiografisk forskning bli bedre. Historikeren og verket må på mange måter ses på som ulike deler av en større helhet.

Historikeren er skaperen mens verket er resultatet. Uten den ene finnes ikke en oppfatning av den andre, og som skaperen er det historikeren som kan påvirke mest. En historiker er en fortolker. Men en fortolker kan misforstå. Innenfor den tyske filosofen Gadamer's hermeneutiske perspektiv framstår den historiske sannhet som relativ i forhold til tolkerens ståsted og posisjon.²²

Den tradisjonelle hermeneutikken har et overordnet mål om å unngå misforståelser og feiltolkninger. For å nå dette målet må den som tolker sette sine egne fordommer til side for så å få tilgang til den objektive sannheten. Denne oppfatningen av hva sannhet er står i

---

²¹ Krogh, 2009, s 32, s 11, s 33

²² Krogh, 2009, s 33

motsetning til hva som antas innenfor den filosofiske hermeneutikken. I følge deres syn på historisitet og forståelse, vil all forståelse være en følge av tolking ut fra den forforståelse som tolkeren er i. Sannheten vil derfor forholde seg til den historiske situasjonen vi befinner oss i og de perspektiver denne gir. Vil dette si at det er opp til hver enkelt forsker å finne en subjektiv sannhet som i så fall er uangripelig? Er det ikke mulig å misforstå eller feiltolke en tekst? Jeg kan dessverre ikke diskutere mer inngående hva historisk sannhet er, men mener likevel at det er viktig å ha disse tankene og spørsmålene i bakhodet – ikke bare når en leser denne oppgaven men alle historiske tekster.²³

Relevans

Hvordan kan jeg bruke dette til min egen oppgave? Hvorvidt hermeneutikk er en metode kan diskuteres, spesielt hvis man følger Gadamer. I følge Krogh finnes det tre ulike standpunkter i diskusjonen om hvorvidt hermeneutikk er en metode eller ikke. Nummer 1 er de som mener at det finnes bare *en* metode i alle vitenskaper, og at det er hypotetisk-deduktiv metode.

Nummer 2 mener først at det finnes to ulike vitenskapstyper: åndsvitenskap og naturvitenskap. Hermeneutikk skal da brukes som metode i åndsvitenskapene (og egentlig i alle vitenskaper hvor tolkning og forståelse finner sted.) Hermeneutikk er derfor noe annet enn hypotetisk-deduktiv metode. Det tredje og siste standpunktet går ut på at hermeneutikk ikke er en metode i det hele tatt. Dette er Gadamers eget standpunkt. Gadamer skiller mellom hermeneutikk og metode. Han mener at hermeneutikk er noe mer grunnleggende og noe mer omfattende enn metodene i de forskjellige vitenskapene. Hermeneutikk og metode er ikke det samme, ikke engang i åndsvitenskapene. Hermeneutikk er ikke åndsvitenskapenes metode.²⁴

Men.

Jeg velger likevel å si at hermeneutikk er en metode, og det er den jeg kommer til å benytte meg av i denne oppgaven. Det betyr ikke at jeg ikke forstår synspunktene til for eksempel Gadamer, eller er ukjent med debatten om metoden. Historiefaget er et fag som på mange måter faller utenfor de vitenskapelige tradisjonene og normene – med andre ord så støter historie på andre problemer enn de andre vitenskapene. Grunnen til dette har vi vært inne på tidligere. Hvilken metode man da skal benytte blir derfor et komplisert spørsmål, og man

---

²³ Hvalvik, 2001, s 3, s 16-17 Sigrun Hvalvik sin artikkel "Tolkning av historisk tekst – et hermeneutisk perspektiv" som jeg har brukt i dette kapitlet går dypere inn på alt jeg har vært innom nå, og det er en artikkel som anbefales om man skulle ha interesse av å sette seg mer inn i hermeneutikken.

²⁴ Krogh, 2009, s 41-46

burde av den grunn heller bruke en metode som passer til det du ønsker å finne ut av. For meg er det teksttolkning som gjelder og da føler jeg at hermeneutikk naturlig blir noe jeg bevisst eller ubevisst jobber med. I denne oppgaven velger jeg altså å mene at hermeneutikk er en metode. Og dette er metoden jeg skal bruke fordi historiografi består av teksttolkning. Og for at jeg skal kunne si noe om hvilket syn de forskjellige historikerne har hatt på Struensee og hendelsene rundt han er jeg nødt til å tolke det de har skrevet. Tekstene deres er grunnlaget mitt for å kunne si noe om historikeren som person og om synet på historien. Tekstene er utgangspunktet og dermed det viktigste jeg har å jobbe med i oppgaven.

Del 1

Bakgrunn og samtidig

Fiksjonen starter

Innledning

Oppgavens hovedfokus er hvordan synet på Struensee har forandret seg fra 1772 og fram til i dag. Men Struensee kan ikke studeres isolert, hans virke må ses i sammenheng med egen oppvekst, yrkesaktive liv og tilknytningen til kongehuset, særlig kong Christian VII. Derfor må hans virke fra fødsel til henrettelse tas opp, med oppvekst, tiden i Altona og som reiselege for kong Christian og frem til i 1772. Dette skal fungere som bakgrunnsinformasjon uten noen form for historikerdebatt. Et slikt bakteppe er viktig fordi jeg og den allmenne leser skal være i stand til å skjønne hvorfor forfatterne i Struensees samtid og 1800-tallet inntok et bestemt syn på Struensee og også for å ha grunnlag for å følge min drøfting og analyse i del 2. Jeg starter med en kort innføring om det eneveldige systemet og dets utvikling fram mot et opplyst enevelde. Dette mener jeg er viktig for å forstå hvilke roller Struensee, Christian VII, dronningen, hoffet og opinionen, de lærde ved universitetet og akademiene hadde. Dessuten vil folkets reaksjon være viktig.

Hovedfokuset i del 1 skal ligge på Struensee, hans egen samtid og kildene som oppsto da. Jeg vil gi leseren et innblikk i hvordan kampen om Struensees ettermæle startet allerede ved henrettelsen. Liket hadde knapt blitt kaldt før kampen startet. Hvordan skulle han fremstilles for kongens undersåtter og hvem hadde makt nok til å skape oppfatninger? De to gruppens oppfatninger av Struensee som tragisk helt eller som overfladisk lykkejeger ble dannet. Det ble skrevet mye om Struensee etter hans død, men som historiker er det for meg et problem at ingen av disse kildene stammer fra faghistorikere. Historiefaget slik vi kjenner det i dag var ikke utviklet, det var det først i første del av 1800-tallet faghistorikerne ble skapt. Det innebærer at jeg må være kritisk til samtidens kilder, for de var egentlig partsinnlegg i en maktkamp. Dette gjaldt særlig i perioder uten sensur. To av de mest kjente kildene i Struenseeforskningen stammer fra samtiden, Münters omvendelsessamtaler og Reverdils memoarer. Dette er sentrale kilder for meg, selv om jeg må være kritisk fordi de er diskutabile. Men det er jo nettopp diskusjoner og debatter jeg legger opp til i denne oppgaven. Og hvis disse kildene ikke kan brukes, hva skal da brukes? Og selvsagt skal jeg bruke samtidens kilder slik som 1800-tallets historikere gjorde, men også jeg må være bevisst på at jeg tolker kildene ut fra min egen samtid.

Om eneveldet

1600-tallets enevelde

I 1660 ble kongeriket Danmark-Norge en eneveldig stat. Det ble en overgang fra valgkongedømme til arvekongedømme. Så lenge det var menn igjen i den oldenborgske kongeslekten måtte de velges. Kvinner kunne ikke velges. Kongen var suveren og var ikke underordnet andre enn Gud alene. I kongens råd ble det tatt inn menn med nær tilknytning til kongen. Mange av dem tilhørte adelige familier med tyskklingende navn, så Struensee var ikke den eneste tyskfødte som sto kongen nær. Den eneveldige rådde fullt og helt over alle sine undersåtter. Han kunne tilsette og avsette sine embetsmenn og gå til krig og inngå fred når han ville. Dette ble bestemt i kongeloven av 1665, en lov som ble stående som rikenes grunnlov frem til 1814.²⁵

Det ble etablert et fagstyre. Kompetanse og utdanning var nøkkelen til å få jobb i de viktige posisjonene i staten. Kompetansen fikk embetsmennene ved universiteter og akademier. Dette ga grunnlag for å få søke stillinger i de ulike departementene (kollegiene) Det viktigste var Danske kanselli som forberedte saker til Riksrådet. Dette fungerte som et innenriksdepartement hvor de tok for seg saker som gjaldt Danmark, Norge, Island, Færøyene, Grønland, Hertugdømmene og koloniene og handelsstasjonene i Asia, Afrika og Amerika. Tyske kanselli fungerte som et utenriksdepartement. Det fantes også flere kollegier for eksempel for kirke, hær og flåte. Selv om Riksrådet formelt sett ble oppløst etter innførelsen av eneveldet, hadde det ikke lengre noe betydning. Det sluttet snart å eksistere av seg selv, og ble erstattet med geheimekonseilet. Dette fungerte som kongens råd frem til 1770 da Struensee opphevd konseilet og fikk det erstattet av kabinettet. Struensee skulle selv referere alle sakene for kongen, hvor det tidligere bare var de viktigste som ble fremlagt for monarken.

Artikkel 2 i Kongeloven slo fast at kongen skulle aktes og æres som ”*det ypperste og høyeste Hoffved her paa Jorden*”.²⁶ Men undersåttene skulle følge de samme rettighetene og lovene. I Danmark-Norges forfatning var enevelkets prinsipper og lover skrevet ned. Det eneveldige system var utbredt i Europa, men det skilte seg fra det dansk-norske fordi det bygde vel så mye på sedvane og ideen om at samfunnsinnretningen var skapt av Gud som på lovverk.²⁷

---

²⁵ Dyrvik, 1999, s 29

²⁶ Nagel, 1985, s 74

²⁷ Langen, 2008, s 21

Kongeloven skulle bli gjeldende for Danmark helt til 1849. Da fikk landet en demokratisk grunnlov, slik Norge hadde fått i 1814.

Men selv om monarken var tillagt den suverene makten kunne han ikke klare dette alene. Han var avhengig sine embetsmenn i et hierarkisk oppbygd styringsapparat, fra ministrene i sentraladministrasjonen i København til de lokale prestene, fogdene og sorenskriverne. Med sine lokalkunnskaper kunne de gi nyttige råd oppover i embetshierarkiet når sakene ble sendt ut på høring. Som regel ble høringsuttalelsene avgjørende når kongen skulle fatte sine beslutninger. Embetsstanden skulle vokse sterkt på 1600- og 1700-tallet.

Christian Vs norske lov som kom i 1687 og var basert på Christian Vs danske lov av 1683 som igjen var basert på kongeloven. Et viktig poeng i denne loven er at kritikk av kongen er å regne som majestetskrenkelse. Ingen skulle på noen måte kritisere kongen. Gjorde man det risikerte man dødsstraff. Det samme gjaldt for andre typer opprør mot kongen og kongehuset. På den måten kunne den eneveldige rettsstaten plutselig slå om til å bli en en politi- og militærstat om et opprør truet dens eksistens.

Christian VII og 1700-tallets enevelde

Mot slutten av 1700-tallet skulle den eldre fremhevingen av enevoldskongen som Guds representant bli erstattet av det opplyste enevelde og forestillingen om samfunnskontrakten, som også var skrevet om i Kongeloven. Stendermøtet i 1660-61 hadde frivillig og på vegne av folket overgitt makten til den oldenborgske slekten. I en periode med økende sosiale spenninger på slutten av 1700-tallet var det en oppfatning i de akademiske miljøene om at det var best å bli styrt av en enevoldskonge som stod over særinteressene. Kongen kunne ivareta det felles beste på den sikreste måten dersom han lot seg informere om det som rørte seg i samfunnet. En fri offentlig debatt burde derfor tillates.²⁸

I 1746 ble Frederik V konge. Dette skulle bli begynnelsen på en forfatningsmessig krise for Danmark som skulle vare helt til 1808. Problemet var at Frederik V egentlig ikke ønsket å være konge, og han interesserte seg lite for de styringsoppgavene han ble tillagt.²⁹ Frederik V levde et utsvevende liv med kvinner, vin og andre forlystelser. Blant annet hadde han en elskerinne, bedre kjent som madam Hansen, som han fikk 5 barn med. Dette til tross for at han hadde vokst opp i en streng pietistisk familie under Christian VI. Frederik var sin fars

---

²⁸ Dyrvik, 1999, s 160

²⁹ Dyrvik, 1999, s 156

rake motsetning. Hoffet ble nå mindre stivt, og Frederik var en vennlig og enkel monark som ikke var redd for å blande seg med folket. Han giftet seg med sin kusine, Louise av England, som var glad og åpen av natur og ble dermed beundret av folket. Men Louise døde i barsel i ung alder. Frederik giftet seg etter kort tid med den tyske prinsessen Juliane Marie av Braunschwig, men hun klarte aldri å vinne folkets hjerter. Hun gav Frederik en sønn, arveprins Frederik, som hun forgudet.³⁰

Frederik Vs aversjon mot å styre førte til at ansvaret i realiteten ble overlatt til en person kongen hadde tillitt til. Kongens hoffmarskalk og personlige venn Adam Gottlob Moltke forvaltet enevoldsmakten i tjue år. I opplysningens ånd var det blitt moderne å reformere samfunnet, og dette gjorde seg også gjeldende for lederne av den danske staten.³¹ Uenighetene dreide seg mer om tempoet for reformene enn reformene i seg selv. Frederik V ønsket reformer og sammen med Moltke lyttet han til folket. Også på det økonomiske felt kom det reformer. Statsadvokat og senere statsminister Henrik Stampe sto fra 1750 for en glidende overgang til økonomisk liberalisering. Dessuten hadde nøytralitetspolitikken ført til at rikene opplevde en vekst i næringslivet som ga staten gode inntekter i form av skatt og toll.

*Christian VII av Danmark og Norge*³²

---

³⁰ Langen, 2008, s 26-73

³¹ Amdisen, 2012, s 40

³² Christian VII av Danmark og Norge, 2012

Christian ble konge i 1766, knapt 17 år gammel, etter at hans far Frederik V døde 42 år gammel sterkt preget av alkoholmisbruk. Christian ble født 29. januar 1749 som det fjerde barnet av Frederik V og Louise. Han hadde ikke noe godt forhold til sin far på grunn av hans alkoholmisbruk og utskeielser. Under Christian VII fortsatte reformpolitikken. Som barn fikk han interesse for de nye frihetstankene i samfunnet, mye på grunn av sin lærer Reverdil. Når det gjaldt opplysningstiden og reformpolitikken videreførte han altså sin fars linje. Christian var betatt av opplysningstiden og da spesielt filosofene. Blant annet betalte han masse penger til Voltaire og han besøkte flere av filosofene i Paris på sin store utenlandstur. Voltaire på sin side skrev et hyllingsdikt til Christian VII. Kongen var også opptatt av teater og prøvde seg flere ganger som skuespiller, ofte med stort hell.

Christian skulle etter hvert bli kjent som den sinnsyke kongen, kongen som ble kontrollert av andre, og han som skrev under på alle papirene som ble lagt frem for ham. Ved tronovertagelsen hadde ikke sinnssykdommen brutt ut enda og Christian ble sett på som en evnerik og begavet ung gutt som hadde fremtiden foran seg. Men slik skulle det ikke gå. Moderne legevitenenskap mener at Christian led av schizofreni, personlighetsspaltning, som ofte kommer til utbrudd i puberteten.³³ Sinnslidelse kan også ha kommet på grunn av generasjoner med innavl i den danske kongefamilien. Han hadde nok arvet det fra sin egen far.³⁴ Men å sette en diagnose på en person som for lengst er død er problematisk. På den tiden hadde man ikke noen formening om sinnssykdom slik som vi har i dag. Man skulle heller ikke snakke høyt om en eneveldig monark som oppførte seg underlig.³⁵ Det skal heller ikke ses bort ifra at presset med å være en eneveldig monark gjorde sinnslidelsene verre. Christian var alt annet enn allmektig.

Rundt kongens person fantes det administrasjon og råd som skulle hjelpe ham å styre. Kongens sykdom gjorde ham lett påvirkelig, men i begynnelsen gikk han inn for å styre riket sitt. Christian ble manipulert av folk rundt han og kampen om kongemakten var i gang. I realiteten var det Riksrådet og hoffet som styrte med kongen som en ”underskriftsmaskin”. Tyske adelige var knyttet til kongen og de ble rekruttert fra de samme familiene gjennom lang tid. Ekteskapet med den engelske prinsesse Caroline Mathilde, kongens kusine, ble også fremskyndet til november 1766 i håp om å legge en demper på Christians underlige

---

³³ Bech, 1972, s 59

³⁴ Christians foreldre var fetter og kusine

³⁵ Dehn-Nielsen, 2000, s 30

oppførsel.³⁶ Dette fungerte ikke slik som Rådet hadde håpet. Christian ble motarbeidet av Rådet og avvist både seksuelt og følelsesmessig av den unge dronningen. Derfor ble han sendt på en toårig utenlandstur. Dronningen var ikke med på turen. Hun var i København sammen med den nyfødte kronprins Frederik (den senere Frederik VI). Turen, som startet i 1768, kom bare til å vare i 8 måneder, men fikk likevel konsekvenser nok til å forandre historien. I Altona ble nemlig Johann Friedrich Struensee utnevnt til kongens reiselege, og det var her Struensee begynte sin vei oppover i hoffets hierarki. Under utenlandsturen hadde han en positiv innvirkning på den unge kongen som virket roligere i nærheten av den tyske legen.

Johann Friedrich Struensee

Den tyske livlegen.

Johann Friedrich Struensee ble født i Halle i Holstein, 5. august 1737. Han fødtes inn i det som best kan beskrives som den høyere middelklasse, med en far, Adam Struensee, som var prest og professor ved byens universitet.³⁷ Det finnes ikke mye informasjon om Struensees barndom og ungdom før han i 1757, allerede som 20-åring, fikk sin eksamen fra universitetet og kunne kalle seg lege. Det må bare funderes på hvordan barndommen egentlig har vært, det finnes lite av kilder som kan gi et fullgodt svar. Trolig har den vært streng og konservativ, med tanke på farens strenge og firkantede pietistiske syn. Men samtidig ble opplysningstenkning mer og mer vanlig, og den feide over Europa som en bølge hvor ny kunnskap var viktig. Opplysningstankene kom fort i konflikt med de pietistiske, og Halle ble raskt et slags senter for denne konflikten på grunn av universitetet som lå i byen. Dette må ha gjort inntrykk på den unge Struensee. I 1758 ble faren utnevnt til førsteprest i Altona. Samtidig som familien flyttet dit fikk J.F. Struensee jobben som embetslege, kun 21 år gammel. Altona var en viktig handelsby med ca. 18.000 innbyggere. Byen lå i Holstein på Elbens bredde like ved Hamburg. Den var en del av det tyske riket og den danske kongen møtte i den tyske riksdagen i egenskap av å være hertug. Altona hadde fått byprivilegier i 1644, ble utbygget til Nordens første frihavn, og etter 1713 var den samtidig en frihavn med tette forbindelser til koloniene med oversjøisk handel og skipsfart. Byen var et fristed for forskjellige trosretninger, med dissenterer som også fremmet dens næringsliv.³⁸ Penger og

---

³⁶ Bech, 1972, s 78

³⁷ Amdisen, 2012, s 21

³⁸ Bech, 1972, s 28-29

varer strømmet igjennom byen, noe som gjorde at den også fikk en intellektuell elite. Altona var en av de viktigste havnene i Europa, med en handelsflåte som var større enn både den danske og den norske. Det kom ikke bare nye og eksotiske varer til stedet – det kom også nye tanker. På den måten kunne Altona kommunisere med omverdenen på en måte resten av Danmark ikke kunne. Plasseringen langt fra København gjorde at Altona hadde et miljø preget av en friere tone.³⁹ De nye tankene og ideene kunne diskuteres fritt. I 1938 ble Altona innlemmet i storbyen Hamburg. Det var herfra Struensee senere skulle skrive seg inn i danmarkshistorien.

I Altona skapte Struensee seg raskt et pasientgrunnlag, og i 1760-årene ble han en populær lege blant Altonas bedrestilte borgere og blant adelen på godsene i nærområdet. Dette gjorde at han kunne skape seg et navn og et rykte, samtidig kan det observeres at den borgerlige Struensee hadde fått seg en omgangskrets bestående av adelige. På samme tid utgav Struensee et tidsskrift sammen med sin venn David Panning, med navn *Til nytte og fornøyelse*.⁴⁰ Dette inneholdt en rekke forskjellige artikler om opplysningsideene. Bladet ble rammet av sensuren da en særdeles grov artikkel som hengte ut en av byens andre leger ble trykt. Derfor ble tidsskriftet stoppet. Artikkelen anklaget denne legen for kvakksalveri og det er tydelig at det er to forskjellige legetradisjoner som står mot hverandre. Struensee er og forblir en moderne lege, akkurat som han var moderne i alt annet han foretok seg. Bildet man får av Struensee i Altona er av en lovende ung mann. Han hadde suksess i sitt arbeid og var en del av det gode selskap. Hans tanker i *Til nytte og fornøyelse* var frimodige, men ikke revolusjonerende.

Det finnes mange teorier om hvordan og hvorfor Struensee ble valgt til Christian VIIIs reiselege i 1768, da den unge kongen kom til Altona på sin store utenlandstur. Det mest innlysende svaret er at Struensee var en dyktig og populær lege i hertugdømmene, og han var sønn av en respektert prest og professor. Sannsynligvis var dette også kjent i det danske hoffet.

Hoffet

Struensee ble med Christian VII tilbake til København, hvor han ble tilbudt jobben som kongens livlege. Mest sannsynlig hadde han på den tiden ingen større ambisjoner enn å leve et komfortabelt liv med en brukbar lønn. Med sin borgerlige bakgrunn stod han utenfor hoffets

---

³⁹ Amdisen, 2012, s 24

⁴⁰ Originaltittel på tysk er *Zum Nutzen und Vergnügen*

adelige familier og gamle tradisjoner. Struensee var alene blant et hoff han ikke kjente⁴¹ men hans sosiale bakgrunn gjorde det lett for ham å tilpasse seg hierarkiet og å finne seg til rette ved hoffet. Det er uklart hvilket tidspunkt Struensee innledet et forhold til den unge og ensomme dronning Caroline Mathilde, men i 1770 satt han med kongeparets fulle tillit og med makt over dem begge.

Fra sin periode i Altona hadde Struensee skaffet seg to viktige innskudd, nemlig økonomisk og sosial kapital. Med hjelp av legepraksisen fikk han pasienter og dermed inntekt. Jobben som lege gjorde ikke Struensee rik, men det var nok til at han kunne leve et behagelig liv. Lønnen skulle stige etter at han ble ansatt som kongens reiselege. På samme tid skaffet han seg også en sosial kapital. Som tidligere nevnt var mange av pasientene til Struensee fra det høyere samfunnslag, og han ble etter hvert en del av dette. Han fikk kontakter og bekjente, og han fikk en sosial kapital som til slutt skaffet han jobben som Christians reiselege da dette var en jobb han ble anbefalt til av personer ved hoffet. Etter at Struensee kom til hoffet skaffet han seg politisk kapital. Han hadde hatt politiske ideer fra sin tid i Altona, men i København skulle han få sjansen til å få satt de ut i livet.

Caroline Mathilde, prinsesse av Wales, ca 15 år gammel Hun skulle senere slite med overvekt.⁴²

Caroline Mathilde var ung, utenlandsk og ensom. Christian hadde aldri gitt henne særlig oppmerksomhet (noe som kan være hennes egen feil siden hun i begynnelsen var så avvisende

---

⁴¹ Langen, 2008, s 291

⁴² Caroline-Mathildeofwales_denmark, 2012

mot ham) og hun følte seg ofte som en fremmed i Danmark. Hun hadde ingen venner og var ofte tvunget til å tilbringe tid med de to enkedronningene, som begge var mye eldre enn henne. Caroline Mathilde forelsket seg i Struensee, som var den første som brydde seg om henne, og som behandlet henne med respekt. Men alt tyder på at Struensee på sin side aldri hadde dype følelser for dronningen. Men dette bildet kan selvfølgelig ha blitt skapt nettopp fordi han risikerte dødsstraff. Struensee hadde rykte på seg for å være en kvinnebedårer med mange affærer før han tok dronningen som sin elskerinne. Med sitt forhold til dronningen og sitt vennskap til kongen ble han uunnværlig for dem begge.

Struensee ble etter hvert en politisk person. Ved hoffet fantes det ”politiske fløyer” med ulike intensjoner og ideer. Disse gruppene ønsket å få kontroll over kongen og gjennom ham styre landet inn i den retningen de mente var rett. Christian var som regel likegyldig til det som skjedde. Da Struensee ble en politisk figur, ble forholdet til de politiske fløyene ved hoffet forandret. Struensee var moderne, og i sine opplysningstanker var han ambisiøs og revolusjonerende. I forhold til sin egen samtid var det uten tvil for mye av det gode, og det skulle senere koste ham livet. Danmark var ikke klar for så mange reformer på så kort tid.

Sensuren avskaffes

Struensee var regenten som gjennom 16 måneder⁴³ forsøkte å transformere den danske staten fra en konservativ stat til et moderne opplyst mønstersamfunn.⁴⁴ Han var hjernen i et storstilt reformprogram. Det skulle ikke fungere særlig godt i praksis. Struensee regjerte, regulerte, avskaffet, opphevet, endret, innførte og opprettet i et voldsomt tempo. Tusener av kabinetsordre ble undertegnet. Alle deler av samfunnet ble på godt og vondt påvirket av Struensees politikk. Problemet var at ingen klarte å følge med eller å venne seg til forandringene. Alt for mye var satt i gang på alt for kort tid. Den orden og velstand som han drømte om ble en illusjon. Samtidig kunne ikke Struensee la være å blande seg inn i selv de mest ubetydelige detaljer. I stedet for dynamikk og stimulering fikk man bekymring, ergrelse, og lammelse. Hans styre var blitt en karikatur på den moderne tenkerens drøm om et opplyst enevelde.⁴⁵ Den mest kjente av Struensees reformer var opphevingen av sensuren (som han selv var blitt offer for i Altona), og oppheving av tortur under forhør.

---

⁴³ Struensees maktperiode regnes fra september 1770 til januar 1772

⁴⁴ Amdisen, 2012, s 10

⁴⁵ Langen, 2008, s 348-49

Ytringsfrihet i Danmark-Norge eksisterte knapt. Arveenevoldsregjeringsakten i 1661 hadde forpliktet seg nettopp til ikke å kritisere kongen eller hans regime. To store rettssaker i Danmark i 1661 og 1681 viste at kongen ikke tålte kritikk. Med lovbøkene som kom i 1683 og 1687 var det opprettet en regelrett sensur i begge kongerikene.⁴⁶ Sensuren eksisterte selvfølgelig lenge før dette, den hadde vært praktisert siden 1530-tallet. Norge var en del av det danske rike og Norge måtte følge Danmarks lover og regler – også når det gjaldt sensur. Trykte man noe som oppfordret til opprør eller som fornærmet kongen (eller noen i hans familie) kunne man få dødsstraff. På denne måten skulle man skremme folk fra å komme med slike ytringer.⁴⁷ Man skulle heller ikke fornærme Gud. Brev til og fra mistenkelige personer ble systematisk åpnet, men etter 1730-tallet ble dette gjort mer diskret enn tidligere. Dette viser at befolkningen kunne bli overvåket om styret anså det for å være nødvendig. Sensuren ble likevel mildere fra midten av 1700-tallet, under Frederik Vs regime.

Frem til 1770 var det slik at om man skulle få en bok i trykken, var man forpliktet til å la den gå igjennom statlig sensur for å avklare om den på noen måte kunne skade statens eller religionens interesser. Dette var et tungvint system, så man hadde en praksis med at anstendige mennesker som oppførte seg bra kunne få fritak fra sensur i en lengre eller kortere periode. Dette fritaket hadde Struensee selv prøvd å få i Altona, uten hell. Større statlige institusjoner, som Universitetet i København, hadde permanent fritagelse for sensur. Det var også strenge regler for innføring av bøker fra utlandet, selv om de var trykt på dansk.⁴⁸

Det egentlige utgangspunktet for innføringen av trykkefriheten var en liten ordre som den 4. september 1770 gikk ut fra Kongens Kabinett. Det som var spesielt med ordren var at den var utsendt fra Christians eget kabinett, den hadde ikke blitt behandlet av statsrådet eller i kollegiene.⁴⁹ Ordren var undertegnet kongen, men Struensee var den som var hjernen bak.⁵⁰ I den ble det bestemt at Danske kanselli skulle gi ordre om å tillate at bøker skulle trykkes uten noen form for sensur. Til tross for motstand fra den reaksjonære fløyen ved hoffet ble trykkefriheten innført i Danmark-Norge. De kunne ikke motsi den eneveldige kongen, eller Struensee. Det er diskutabelt hvem som sto bak vedtaket, Struensee eller kongen, eller om de

---

⁴⁶ Dyrvik, 1999, s 61

⁴⁷ Rian, 2010, s 130

⁴⁸ Amdisen, 2012, s 148

⁴⁹ Langen, 2008, s 322

⁵⁰ Feldbæk, 2002, s 334

sto sammen. Men det som gjorde situasjonen helt ny, var at Struensee var fødselshjelperen.⁵¹ Under alle omstendigheter var maktkonstellasjonene ved hoffet endret.

Reaksjonen fra det opplyste Europa lot seg ikke vente på seg. Christian VII mottok ros fra alle hold. Voltaire ga til og med ut et hyllingsdikt, *Epistel til Hans Kongelige Majestet Kongen av Danmark om den Trykkefrihet givet i hans lande*, som hyllet Christian og hans visdom og intelligens opp i skyene. Diktet gikk Europa rundt og ble utgitt både på fransk og dansk i København. Å kunne skrive akkurat det man ville var helt essensielt for det opplyste samfunnet. Men hvorfor ble det innført trykkefrihet? Struensee ville at samfunnet skulle bygges opp etter rasjonelle prinsipper og da er det grunnleggende at disse prinsippene kunne diskuteres. Han sørget for å få den offentlige opinion over på sin side mot de gamle makthaverne.⁵² Håpet var å få folket til å støtte opp om Struensees radikale reformer.⁵³ Den danske historikeren Mona Ringvej kommenterer at da Struensee åpnet for trykkefrihet var det ikke så viktig å få frem praktiske nytteverdier. Struensee var mer åpen for at alle skulle få skrive det de ville, enn å få frem ny kunnskap i det danske samfunnet. Likevel, fortsetter Ringvej, at skrevet oppfordrer til ”Sandheds upartiske undesøgelse”, fordi dette skal avsløre misbruk og gamle fordommer, og det oppfordrer til skribentvirksomhet uavhengig av standsbakgrunn og bekjentskaper.⁵⁴

Christian VII selv uttalte at: *”det er lige så skadelig for sannhetens undersøkelse som til hindring for oppdagelsen av nedarvede villfarelser og fordommer, når redelige patrioter blir skremt fra å skrive fritt og etter deres innsikt og overbevisning angriper misbruk og fordommer”*.⁵⁵

Et annet poeng er at opplysningstenkernes virkelighet i stor grad var preget av at skriftene og tankene deres hadde vært vanskelige å få publisert fordi sensuren over hele Europa hadde vært svært streng. Dette skulle forandre seg flere steder i 1770, for eksempel i Sverige og Preussen, hvor restriksjonene på hva man kunne skrive hadde blitt mildere. Ideen om å avskaffe sensuren var altså tilstede i flere steder i Europa i samme periode, men på ingen steder ble den gjennomført på samme radikale og konsekvente måte som i Danmark-Norge.⁵⁶

---

⁵¹ Langen, 2008, s 323

⁵² Feldbæk, 2002, s 334

⁵³ Rian, 2010, s 142

⁵⁴ Ringvej, 2008, s 7-8

⁵⁵ Langen, 2008, s 322

⁵⁶ Amdisen, 2012, s 149

Resultatet av trykkefriheten var at det utkom mange skrifter av forskjellig karakter og kvalitet. Mye var materiale som tydeligvis hadde ventet på utgivelse på grunn av sensuren, mens andre var dagsaktuelle kommentarer. Noe var også samfunnskritisk stoff. Mange forfattere var anonyme. Den 3.oktober 1771 fikk dette Struensee til å understreke at alle skrifter skulle være forsynt med navn på forfatter eller utgiver, og at disse var underlagt normal injurielovgivning og kunne rettsforfølges etter loven. Det ble framstilt slik at dette ikke var en innskrenkning av trykkefriheten, men en presisering av trykkefrihetens egentlige innhold. Samfunnet hadde overdrevet betydningen av den opprinnelige trykkefrihetsordningen.⁵⁷

Jeg tror at dette egentlig var en retrett fra Struensees side. Han var på dette tidspunktet blitt så upopulær at sensurfriheten slo tilbake på ham selv. Folk benyttet friheten til å kritisere Struensee. Særlig gjaldt kritikken hans manglende vilje til å skjule sitt forhold til Caroline Mathilde. Det var allment kjent, både blant folket og hoffet, at det var Struensee og ikke Christian som var far til prinsesse Louise Augusta som ble født sommeren 1771. Til tross for at dette var en offentlig hemmelighet, påtok Christian seg farskap til prinsessen. Hvorfor valgte Christian å gjøre dette? Hvis han har vært klar over at han selv ikke var den egentlige faren, tyder anerkjennelsen på ekte sjenerøsitet fra Christians side. Prinsessen ville da være sikret en plass i kongefamilien og et godt liv. Men jeg tror ikke at kongen egentlig hadde noe valg. Hvis han ikke anerkjente farskapet ville det bli en skandale som også gikk ut over ham selv og reformkretsen ved hoffet, samtidig som det ville styrke de reaksjonære. Struensee benyttet anledningen ved Louise Augustas dåp til å utnevne seg selv og Brandt til grever, dette til tross for at slike titler var noe han jobbet for å få fjernet. Dette viser Struensees forfengelighet, og hvor langt den politiske kapitalen hadde ført ham.

Torturen skulle også komme til å gjelde Struensee. Han ble selv utsatt for tortur under avhørene i januar 1772. Men det behøver ikke å bety at Struensee selv var noe bedre. Året før, i 1771, hadde han selv skrevet under på dødsdommene til de to norske søstrene Anne og Alet. De hadde drept flere kvinner med gift i en tidsperiode over flere år. Først ble de dømt til døden, men saken ble appellert for å dømmes ved de høyere domstolene, altså av kongen. Der ble det bestemt at dødsstraff ikke var nok. Jentene skulle også pines før henrettelsen med å bli kløpet med glovarme tenner og likene skulle legges på steile og stake. Struensee undertegnet ordren. Dødsstraff i et opplyst enevelde såpass sent, var uvanlig. Livstidstraff i tukthus hadde

---

⁵⁷ Amdisen, 2012, s 148-50

vært mer nærliggende. Presten J.H. Bentzen i Øyestad skrev i 1874 om Anne og Alet og hadde denne tanken om Struensee:

*”Den ridderlige Heltekonge Carl Johan lod aldri Kvinder henrette. Den sindssvage Kristian den Syvende kunde derimot dømme to unge Piger til en langsom og pinefuld Død. Han har formentlig nedskrevet Befalingen til at lade Dommen fuldbyrde uden naadigst Formildelse efter Hr Struensees diktat. Gik der ikke noen Anelse gennem Grev Struensees Sjæl om at han selv inden et Aars Forløb skulle dø paa en næsten ligesaa Skrækkelig maade som de to Piger?”*⁵⁸

Dette tyder på at Struensee ikke var så human som han er blitt kjent for. Å undertegne en slik brutal dødsdom gjør det nærliggende å spørre om Struensee egentlig var så human, og at dette underbygger min påstand om at han endret holdningene når han skjønnte at reformene ble negativt oppfattet av folket.⁵⁹

Guldberg og de reaksjonære

Ove Høegh - Guldberg var Struensees motpart ved hoffet. Han var professor og forfatter av teologiske og historiske bøker. I 1764 ble han ansatt av enkedronning Juliane Marie som lærer for hennes eneste sønn, arveprins Frederik. Arveprinsen var ikke særlig egnet til å styre, men han ble forgudet av sin mor. Da prinsens læreår var omme i 1771, ble Guldberg kabinettsekretær hos arveprinsen. Guldberg var viljesterk og med stor tro på seg selv, men i det ytre var han stillferdig og beskjeden. I årene 1770-71 oppsto det hos den religiøse, nasjonalt innstilte og svært rojalistiske mannen en voksende avsky for Struensee og alt han sto for. Det var en slags hellig plikt for ham å få styrtet ”tyrannen”. I den sammensvergelsen som 17. januar 1772 fikk Struensee fjernet, var Guldberg, med støtte av enkedronningen og arveprinsen, den drivende kraften. Dermed var det gitt at han kom til å overta styret etter Struensee. Guldberg tok makten fra Christian like mye som Struensee, men Guldberg ble ikke sett på som en forbryter selv om han gjorde det samme som Struensee. Tvert imot, Guldberg satt med makten i Danmark frem til 14. april 1784, da den da 16-årige kronprins Frederik og hans ”ving” avsatte ham i 1784. Prinsen ønsket ingen hevn. Han gjorde Guldberg til stiftamtmann i Århus.⁶⁰

---

⁵⁸ J.H. Bentzen, 1874, s 77

⁵⁹ J.H. Bentzen, 1874, s 77

⁶⁰ Bech, 1972, s 254, 315

Her kan to reformperioder sammenliknes, hvor reaksjonære krefter skulle få den som satt med makten styrtet. Struensee mistet livet for det han gjorde mens Guldberg, som gjorde akkurat det samme som tyskeren, ble stiftamtman. Begge reformperiodene var ekstreme på hver sin måte, og begge hadde tatt makten fra en konge som ikke kunne styre. Hva Christian mente om alt dette er det vanskelig å uttale seg om, men det er lite sannsynlig at han hadde så mye til overs for en reaksjonær mann som Guldberg. Hvorfor Struensee skulle bli så hardt straffet er et spørsmål i seg selv. Etter Guldbergs fall i 1784 var det kronprins Frederik som skulle sitte med makten på sin fars vegne. Også han tok makten fra Christian VII, men med en langt større rett, han var tross alt tronarvingen. Dessuten ville han følge sin fars reformlinje og rammene for det opplyste enevelde.

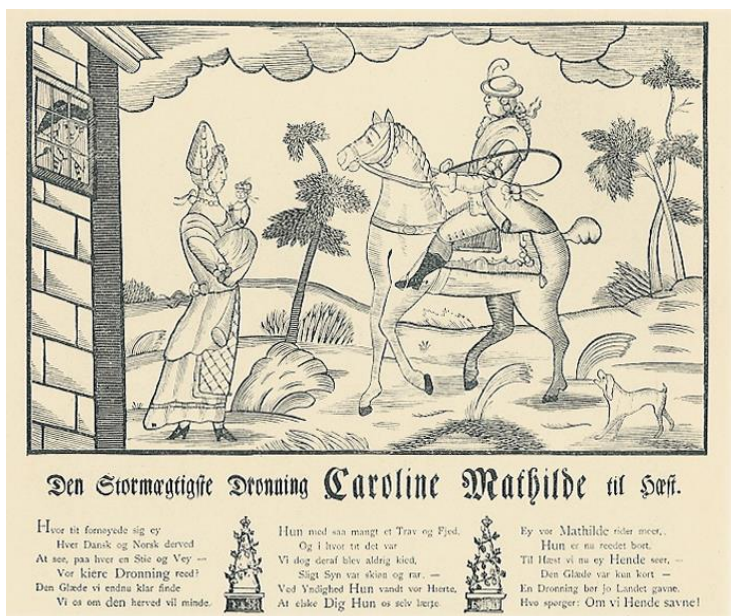
Struensee dømt og drept.

Den tyske livlegen var blitt en trussel og regimet hans var preget av kaos og en håpløs og brutal politikk. Utenfra virket Struensee-regimet temmelig vaklende i slutten av 1771. Mange mente også at hans personlige moral var under enhver kritikk. Perioden hadde vært så hektisk at Struensee ikke hadde skaffet seg venner eller allierte. Struensee hadde klart å gjøre seg upopulær på alle fronter.⁶¹ Det eneste han hadde vært opptatt av var å reformere til det beste for innbyggerne. Han innså kanskje aldri at han var blitt en upopulær mann, en trussel for de andre partiene ved hoffet. Som venneløs⁶² ble han arrestert 16. januar 1772, etter Guldbergs motkupp.

---

⁶¹ Amdisen, 2012, s 168

⁶² Struensee var ikke helt venneløs. Brandt var den eneste vennen han hadde og som han så på som en venn. Brandt ble arrestert og henrettet sammen med Struensee

Et av mange eksempler på satiriske

*tegninger og trykk som kom ut etter Struensees fall. Bildet viser dronningen ridende i mansdrakt, mens en amme holder Louise Augusta. Struensee skimtes i fengselscellen.*⁶³

Kuppet skjedde natten mellom 16. og 17. januar, etter et maskeradeball på slottet. Sammen med Struensee ble også Brandt arrestert, og flere andre som senere skulle bli frikjent. Struensee ble ført bort til Kastellet, hvor han ble sittende helt til henrettelsen 28. april samme år Christian var blitt tvunget av enkedronningen Juliane Marie og Guldberg til å signere både arrestasjonspapirene og dødsdommen til sin nære venn. Mens byen jublet over motkuppet gikk revolusjonen over i sin neste fase, den politiske. Nå var det Juliane Maries hoff som satt med makten, med Guldberg som den egentlige leder.⁶⁴

Brandt ble dømt for å ha bitt kongen i fingeren etter en voldelig episode under et at kongens mange anfall, mens Struensee ble dømt for sitt forhold til dronningen, misbruk av makten, medvirkning til vold mot kongen og mishandling av kronprinsen. Det gikk også rykter om at Struensee sammen med dronningen planla å drepe kongen. Caroline Mathilde ble skilt fra kongen og forvist til Celle i hertugdømmet Hannover, hvor hun døde etter få år kun 23 år gammel. Det var viktig å kvitte seg med dronningen for å kunne kvitte seg med Struensee. Her kan det virkelig snakkes om vikarierende motiver. Struensee hadde tilrøvet seg makten til en eneveldig konge, derfor måtte han dø. Det var viktig for de nye makthaverne at Struensee skulle henrettes, det skulle fungere som et skrekkeksempel. Dette måtte skje både av politiske

⁶³ Den stormægtigste Dronning Caroline Mathilde til Hæst. 2008.

⁶⁴ Bech, 1972, s 349

og juridiske årsaker. Ikke bare det, han hadde også ”tilrøvet” seg dronningen og fått barn med henne. Dette var en majestetskrenkelse. Likevel, det var ikke uvanlig at kongelige hadde elskere/elskerinner. Nok en gang snakker vi om vikarierende motiver. At kongen var uskikket til å herske var irrelevant for Struensees henrettelse.

Det er forskjellige syn på hvorfor Struensee falt. Noen mener at han var forut for sin tid, Danmark var ikke klar for de moderne reformene. Andre mener at Struensee var for ambisiøs, forfengelig og udugelig. Struensee slo blant annet ikke ned på opprør mot ham selv. Selv Brandt hadde vært med på kupplaner mot livlegen. Struensee nektet å gjøre noe med det. Men det er en enighet om at Struensee ble henrettet av andre grunner enn det som offisielt ble oppgitt.

Christians historie fortsetter med at sinnssykdommen bare ble verre og verre hvor eldre han ble, og han var ute av stand til å gjøre den jobben han var født til å gjøre. Han var svekket og uten overblikk når det gjaldt statsstyret. Kongeloven hadde ikke en alternativ løsning for en konge som ikke var i stand til å styre. For Christian skulle Struensee-perioden bare bli starten på et langt liv med regimer der andre hadde kontroll over ham. Christians rolle var å herske i navnet og å undertegne dokumentene som ble lagt fremfor han. Dette er viktig for å forstå hvordan Struensee klarte å få kontroll over kongen. Kongens sinnslidelser skapte et maktvakuum og gav andre tilgang til den reelle makten, så de kunne fremme sine egne ideer og idealer. Struensee er ikke den eneste ‘tronrøveren’, men han var den som måtte ta de største konsekvensene.

Kilder og kildekritikk

1700-tallets kilder

Her vil jeg ta for meg kilder og kildekritikk når det gjelder 1700-tallet. Det gjelder å tolke kildene Struensee og andre samtidige forfattere etterlot seg. Men det er også en utfordring å bygge analyser på grunnlag av litteratur fra denne perioden fordi den ikke er skrevet av faghistorikere. Struensee er på den ene siden en av de historiske personer i Danmark som har etterlatt seg mest materiale. Men han er på den andre siden en av de personer som har etterlatt seg minst vitnesbyrd om egne tanker. Når det gjelder det å etterlate seg masse materiale, skyldes det i Struensees tilfelle at han var veldig flittig. Han skrev i sin maktperiode et sted mellom 1800 og 2000 kabinetsordre. Disse ordrene var korte og ofte usammenhengende, men nok til at man kan danne seg et forståelig bilde av politikeren Struensee.

Kildene som har med den vilkårlige rettsforfølgelsen av Struensee vil jeg ikke stole for mye på. Tortur kan få folk til å tilstå og å si det makthaverne ønsker. Alt i alt vil jeg være varsom med dokumenter fra Struensees hånd etter den 16. januar 1772, fordi det er stor sannsynlighet for at han er blitt utsatt for press eller at papirene er forfalsket. Det mest kjente eksempelet på forfalskede kilder er Omvendelsesskriftet, som jeg skal se på om litt. Struensee var som privatperson ikke noen stor brevsriver. Derfor finnes det få slike brev fra hans hånd. Når han skrev var det ofte som kommentarer til andres brev. Kommentarene ble så returnert til avsenderen. Kabinettsbrevene på denne tiden hadde nemlig ekstra store marger for akkurat dette formålet, slik at saksbehandlingen skulle gå fortere. Samtidig var det oppbevart en del dokumenter skrevet av Struensee på statsarkivet i Altona, men de skal ha blitt ødelagt under et alliert bombeangrep mot Hamburg i 1943.⁶⁵ Det vil si at Struensee-forskere ikke har så mye informasjon fra Struensee når det gjelder hans innerste tanker og eget privatliv.

Historie som før-moderne vitenskap.

For 1700-tallet er det for tidlig å si at det fantes historikere som hadde utviklet en vitenskap. På 1700-tallet var historiefaget preget av beretninger som var mer beskrivende enn forklarende. Hvis forklaring forekom var det av religiøs art. Ofte skulle historiene være didaktiske, man skulle lære noe av dem⁶⁶. Det var først på 1800-tallet, med den tyske historikeren Leopold von Ranke, at man får en profesjonalisering av historiefaget. Ranke var opptatt av at man skulle basere seg på primærkilder og skildre historien ”*slik det faktisk var*”.⁶⁷ I Struensees samtid handler det om et før-moderne historiefag. Den danske historikeren Bernard Eric Jensen skriver at historiefaget fra 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet beskrives som det før-moderne historiefaget. Han understreker at datidens lærde kalte ”historie” for en vitenskap og at det fantes professorater i historie, men det dreide seg om en mye løsere form for fagdanning enn det som skulle komme på slutten av 1800-tallet og 1900-tallet. Det fantes ikke en klart stipulert faglig vei som skulle følges hvis en historiker ville kvalifisere seg til et professorat i historie.⁶⁸ Et eksempel her er Guldberg, som skrev historiebøker men, som var utdannet teolog.

Det var helt vanlig å studere og forske i historie som en del av en større akademisk karriere. Dette skaper selvfølgelig problemer for meg som skal studere kilder og ”historikere” som

---

⁶⁵ Amdisen, 2012, s 12, 13, 14

⁶⁶ Kjeldstadli, 1999, s 56

⁶⁷ ”Wie es eigentlich gewesen ist”

⁶⁸ Jensen, 2003, s 111, 118-119

levde før slutten av 1800-tallet. Historikere finnes, men ikke på den profesjonelle måten som trengs for å kunne gi en balansert og objektiv fremstilling. Jensen påpeker at ”historikere” på slutten av 1700-tallet, for eksempel Guldberg, måtte involvere seg i sin samtids erindrings- og identitetspolitikk, og det kunne prinsipielt skje innenfor skalaen fra en systemlojal til en systemkritisk posisjon. Jensen forsetter med å poengtere at innenfor det før-moderne historiefaget var mulighetene i praksis ikke særlig store, da det for det meste av tiden fantes sensur i datidens danske rike. Kritik av kongen og hans råd var utenkelig i mesteparten av perioden. På den andre siden måtte også monarken lytte til datidens professorer. Guldberg var i 1772 helt lojal ovenfor Juliane Marie og det nye styret. Sensuren ville også ha hindret historikere i å skrive fult ut det de mente. Poenget mitt er at forfatterne i Struensees samtid ikke kan ses på som fullt pålitelige. Likevel må nåtidens historikere støtte seg til noe i mangel av bedre samtidskilder. Det vil også jeg gjøre.⁶⁹

Balthasar Münter (1772)

Innledning

De to mest brukte samtidskildene er Balthasar Münters Omvendelsessamtaler og Elie Salomon Francois Reverdils memoarer. Verken Münter eller Reverdil er historikere. Men jeg velger likevel å ta disse med i oppgaven som bakgrunnsinformasjon i resten av del 1. Alle 1800-talls historikerne jeg tar for meg i oppgaven har i forskjellig grad basert seg på Münter og Reverdil. Jeg vil gjøre det fordi de to forfatternes bidrag er viktige for å forstå Struenseeforskningen. Et annet poeng er at historikerne mer eller mindre ukritisk har brukt disse to verkene som kilder uten at det følger noen dyptpløyende analyser. Her håper jeg at jeg kan tilføre noe nytt.

Til tross for manglende troverdighet, er de viktige kilder som sier mye om tidens tanker og ideer. En historiker må bruke de kildene som er tilgjengelig. Men samtidig er det viktig med en kritisk drøfting.

Münters omvendning

Da Struensee ble arrestert og ført til Kastellet, var det hele tiden klart at han måtte dø. Men selv Guldberg forstod at Struensee måtte få et anstendig ettermæle. Allerede den 20.januar

---

⁶⁹ Jensen, 2003, s 118-119

1772 ble Balthasar Münter, prest ved den tyske menighets kirke Skt. Petri, utnevnt av ”Inkvisisjonskommisjonen” til å være Struensees sjelesørger og skriftefar. Enevold Brandt fikk presten Jørgen Hee som skriftefar. Han skulle også utgi sine beretninger om deres samtaler etter henrettelsen. Struensee var ateist. Han ville trolig få et bedre ettermæle blant samtidens kristne dersom han ble omvendt, selv om det ikke uten videre skal sås tvil om Münters intensjoner. Struensee trengte en skriftefar som intellektuelt var som han selv. Brandt var i motsetning til Struensee en munter mann som elsket forlystelser. Han var ikke ateist, så det holdt lenge med en gjennomsnittlig konservativ teolog som Hee som kunne føre han tilbake til den barndomsreligionen som Brandt egentlig aldri hadde forlatt.⁷⁰ Struensee var derimot en mann som fullt og helt delte den franske antireligiøse opplysningens idealer.

Bildet viser Struensee i Kastellet, lenket og avbildet ”i sin dybe

fornedrelse”.⁷¹

Münter var sønn av en velstående kjøpmann i Lübeck, men etter at kjøpmannen gikk fallitt måtte Münter klare seg selv. Han fikk senere stipend for å studere ved universitetet i Jena, hvor han etter endt utdanning også underviste. I 1760 fikk han en kallelse fra hertugen i Gotha som hoffprest, men etter et par år ble han hentet til stillingen som andrepastor og senere som soknepastor ved Skt. Petri Kirke i København. Der skulle han bli en del av den tyske intellektuelle kretsen i byen. Struensee ble nok en gang omgitt av professorer og andre lærde. Både Hee og Münter ble valgt til skriftefedre fordi de begge hadde uttrykt offentlig forargelse ovenfor Struensees styre. Münter var etter alt å dømme også delaktig i planene om å styrte ”diktatoren”. Jeg tror dette sier mye om det nye regimet. Ikke bare fikk aktører viktige

⁷⁰ Glebe-Møller, 2007 s 47

⁷¹ Struensee in chains, 2007.

stillinger og posisjoner, det var på mange måter en siste ydmykelse av Struensee å la ham være alene den siste tiden med en som hadde jobbet for hans fall. Det må legges til at en tilståelse og anger var obligatoriske elementer i enhver god henrettelse. Münter gikk inn til Struensee for å skaffe en offentlig tilståelse og underkastelse. Det er også karakteristisk at Brandt og Struensee ble omvendt på stort sett samme måte.⁷²

Fra 1. mars og til og med den 28. april hadde Münter 38 samtaler med den fengslede Struensee, og han fulgte legen til skafottet på Østerfælled. De kjørte i vogn sammen til skafottet og Münter satt med Struensee mens Brandt ble henrettet. De gikk sammen opp den blodige trappen, og Münter hadde en liten samtale med ham før Struensees hode og arm ble lagt på blokken. Da han fikk kuttet av armen vred han seg så mye i smerte at bøddelen måtte bruke tre hugg å fjerne hodet ordentlig. Deretter ble han partert og kjønnsorganene fjernet, før han ble lempet ned i en kjerre. Likene til både Struensee og Brandt ble lagt på hjul og steile, slik det var gjort med Anne og Alet fra Øyestad. For Struensees del ble likdelene liggende i flere år. Senere på dagen ble Münter observert mens han betraktet de oppkuttete likene. Mye tyder derfor på at det etter de 38 samtalene hadde oppstått et slags vennskap mellom de to. At Struensee ga snustobakksdåsen sin til Münter skulle tyde på det.⁷³

En bestselger

Det tok ikke lang tid før Münter skulle gi ut samtale sine med Struensee, knappe to måneder tok det. Det er ingen tvil om at Münter hadde planlagt på forhånd å gi ut samtale og omvendelsen. Struensees skjebne og rettergang ble fulgt av hele Europa, og saken fikk stor oppmerksomhet. Derfor er det kanskje ikke så rart at boka skulle bli en internasjonal bestselger, oversatt til flere språk og utgitt i flere land i flere opplag. I alt skal den ha utkommet i 20 000 eksemplarer. Om ikke annet så beviser det at folk på slutten av 1700-tallet var like opptatt av skandaler som folk er i dag.⁷⁴

Det som ikke er blitt diskutert er hvorvidt omvendelsen kan være iscenesatt av Struensee selv. Det har vært en tendens til ikke å diskutere Münter så mye, uavhengig av om de mener han er pålitelig eller ikke. Dermed er det heller ikke noen som stiller spørsmål til kilden. Ingen har tatt opp om Struensee selv kan ha ønsket at omvendelsen skulle gjøres kjent og bli

---

⁷² Amdisen, 2012, s 205

⁷³ Glebe-Møller, 2007, s 49, 47, 104, 62 Dåsen var i flere år i Münters familie, og det virker usannsynlig at han skulle ha stjålet den.

⁷⁴ Glebe-Møller, 2007, s 50-51, 45

utgitt for å sikre seg selv et godt ettermæle. Struensee må ha innsett mens han satt fengslet at han var en upopulær mann, og at en omvendelse uansett ville være forventet. Kan Struensee på vei til skafottet ha vært så beregnende at han tenkte på hvordan han ville oppfattes i ettertiden? Det er en mulighet. Struensee hadde all grunn til å sikre seg et godt ettermæle, derfor kan det også tenkes at han mente at en omvendelse ville øke sannsynligheten for at folket ikke lenger ville ta avstand fra ham fordi han hadde vært ateist. Det kan dermed diskuteres om Struensee brukte sin siste tid til å skaffe seg en bedre omtale i historiske fremstillinger. Det vil forklare Münters påstand om at omvendelsen var sann og at det gikk frem i de originale brevene, hvilket ville bli bevist om de ble sammenliknet med håndskriften til Struensee. Det kan også forklare hvorfor for eksempel Caroline Mathilde ikke trodde på omvendelsen, den var ikke ekte. Selv vil jeg stille spørsmål ved om en mann som hele livet hadde vært ateist sluttet å være det når han så døden i øynene? Har Struensee oppriktig blitt omvendt på grunn av en frykt for døden? Dette vil vi aldri få svar på, da det bare var Struensee selv og Münter som visste hva som egentlig skjedde. Men jeg holder dette for å være sannsynlig, for han var langt fra den eneste som har gjort nettopp det.

Situasjonen er uten tvil kompleks. Om omvendelsen var falsk eller virkelig og Struensee gjorde det med vilje for å sikre seg et godt ettermæle, eller om Münter gjorde det for å gi Struensee et godt ettermæle er vanskelig å bedømme, men kanskje er begge tolkningene sannsynlige. En annen mulighet er selvfølgelig at Münter har forfalsket omvendelsen for å sikre Struensee et godt ettermæle, ikke fordi han ville behage det nye styret. Uansett ser det ut til at Struensee og Münter har vært opptatt av at Struensee skulle få et godt ettermæle.

En dialog mellom to likestilte

Boken er skrevet som en dialog mellom Münter og Struensee, og som regel starter et nytt emne med at Münter stiller et spørsmål til Struensee som svarer.⁷⁵ Deretter påviser Münter at Gud synes noe annet enn det Struensee svarer, hvilket øyeblikkelig får Struensee til å skifte mening og ofte bryter han ut i gråt over hvor skammelig han tidligere har tenkt. Etter å ha lest Omvendelsessamtalene er jeg styrket i troen på at omvendelsen var regissert av Münter. Jeg leste en engelsk oversettelse og den versjonen startet med et forord om oversettelsen, som egentlig er en hyllest til Münter og kristendommen. Deretter følger Münters eget forord hvor han er mest opptatt av å bevise samtalenes troverdighet, han går til og med så langt at han tilbyr leseren å se de originale brevene Struensee skal ha skrevet i fengselet så de kan

---

⁷⁵ Amdisen, 2012, s 204

sammenliknes med legens egen håndskrift.⁷⁶ Münter vil at dette skal være sant og at han selv fremstår som helten. Struensee er skurken som er falt og som skal omvendes, og omvendelsen tar ikke lang tid. Struensee fremstilles som skjør og vaklende, han godtar det Münter fremlegger uten noe som helst form for motstand og etterlyser selv mer kristen litteratur. Ikke bare etterlyser han det, han fremstår som desperat etter det.

Münter får med sin skjønnlitterære form omvendelsen til å gå glatt. Struensee kommer ikke med et eneste motargument. Argumentene til Münter aksepteres og opplysningsfilosofene forkastes på lettest mulig måte. Samtidig fremstår Struensee som deprimert og han bryter ofte ut i gråt. Han var kjent på hoffet som en mann som sa veldig lite og fikk derfor kallenavnet ”Den tause”. Likevel fremstilles han som svært snakkesalig av Münter. Dette svekker etter min mening troverdigheten til boka som kilde til Struensees karakter og tanker. Likevel skal vi ikke se bort ifra at Struensee kan ha vært en mann som uttrykte seg bedre skiftelig enn muntlig. Til tross for at han var minimalistisk da han svarte på brev, vet vi at han skrev både mye og med stort engasjement da han redigerte bladet *Til Nytte og Fornøjelse*. Jeg refererer da spesielt til artikkelen hvor han går til angrep på den andre legen i Altona. Dette tyder på at Struensee kunne skrive mye, men da kanskje bare i spesielle situasjoner. Og dette må uten tvil ha vært en spesiell situasjon i Struensees liv. Dermed skal man være forsiktig med å avvise at Münters fremstilling var en forfalskning.

Et annet poeng er at Caroline Mathilde ikke nevnes med et ord. Ingen vet hva som ble sagt i samtalene, bortsett fra Struensee som var død da boken ble utgitt. Münter var en intelligent mann, så dette må han ha vært klar over. Å legge ord i munnen på livlegen for å få frem en angrende og nyfrelst var, som tidligere nevnt, helt i tråd med det reaksjonære Guldberg regimet og hvordan dette ønsket å fremstå. Boken er rett og slett tilpasset dette regimet. Struensee omvendes, blir en ivrig kristen og er klar til å dø. Boken avsluttes med ⁷⁷ Struensees egen beretning om sin egen omvendelse, ”*How he came to alter his sentiments of religion. Written by his own hand.*”⁷⁸ Struensee forteller sin egen livshistorie, om hvordan han fornektet Gud hele sitt liv og levde etter de dårligste moralske normer. Han skammer seg over sitt tidligere liv. Han hyller Münter for å ha reddet ham og all inspirasjonen som kom fra bøkene Münter fikk han til å lese i fengselet. Disse bøkene fikk Struensee til å forstå alt som

---

⁷⁶ Münter, 1773, s ix-x

⁷⁷ Min versjon har også med Brandts historie, skrevet av Hee, men denne har jeg ikke lest da jeg mener det ikke er viktig

⁷⁸ Münter, 1773, s 207

tidligere hadde vært uforståelig med kristendommen. Struensees egen beretning er egentlig bare en fortsettelse av stilen i samtalene. Münter fortsetter å opprettholde fiksjonen om Struensee. Samtidig må vi være åpne for at Struensee kan ha skrevet dette selv, enten av fri vilje eller under tvang.⁷⁹

Elie Salomon Francois Reverdil (1789-92)

Innledning

Her skal jeg ta for meg Reverdil og hans memoarer, samtidig som jeg vil belyse hans rolle ved det danske hoffet. I motsetning til Münter var Reverdil en del av hoffet i København og hadde grunnlag for å danne seg en oppfatning og et bilde av begivenhetene. Han fungerte som Christians lærer. Derfor er boken en svært god kilde til å forstå Christians barndom, oppdragelse og utviklingen av sinnssykdommen. Memoarene skildrer også oppdragelsen som Struensee gav kronprins Frederik, og det er grunnen til at det går an å vite så mye om denne absurde oppdragelsen for ettertiden.

Reverdils memoarer

Elie Salomon Francois Reverdil, 1732-1808 skrev *Memoarer* i 1789-92, men de utkom ikke før lenge etter hans død, i 1859. Da kom de ut under tittelen *Struensee og det danske hof 1760-1772*. Det betyr at det var en engere krets i statlige institusjoner, ved hoffet og universitetene som kan ha fått tilgang på *Memoarer* allerede i 1790-årene. 1800-tallets historikere har brukt denne kilden og de refererer til den, men jeg velger å behandle den som en 1700-talls kilde fordi det er Reverdils egne observasjoner fra de gjeldende årene som ligger til grunn. I forordet står det at Reverdils *Memoarer* vil være blant de mest verdifulle kildeskrifter til hans tids historie. De er nedskrevet på grunnlag av egne samtidige opptegnelser og spesialarbeid supplert med brev til forfatteren i de årene han ikke var i Danmark. Selv om det i memoarene lett kan påvises unøyaktigheter og feil, utmerker de seg med en pålitelighet og ”ædruelighed” som sjeldent finnes i skrifter av denne art.⁸⁰ Jeg vil se nærmere på om så er tilfelle.

Sveitseren Reverdil kom til København i 1758 der han flyttet inn hos en annen sveitser, Mallet. De hadde tidligere vært studiekamerater, og Mallet jobbet som lærer både for

---

⁷⁹ Münter, 1773, s 207

⁸⁰ Reverdil, 1859, s xiv

Christian og arveprins Frederik.⁸¹ Reverdil ble etter hvert med Mallet på hoffet for å hjelpe til med å undervise prinsene. Mallet bestemte seg midlertidig i 1760 for å forlate Danmark og Reverdil ble ansatt som Christians lærer. Christian var da 11 år gammel. På denne tiden var Christian fremdeles mentalt frisk og han hadde en god forutsetning til å bli tidenes konge i Danmark. Han var begavet og lærevillig, snakket flere språk flytende, danset og red på hest. Reverdil beskriver også Christian som en som var interessert i de nye tankene i tiden. Reverdil var selv opplysningsvennlig, og prøvde med stort hell å påvirke prinsen i denne retningen. Likevel mener Reverdil at Christian var ødelagt på to måter. Det tar ikke lang tid før prinsen begynner å bli beskrevet negativt av sin læremester. Først og fremst skyldes det at mannen som var ansvarlig for Christians oppdragelse, Ditlev Reventlow, var en grov bølle som ofte prylte prinsen. I følge Reverdil førte dette til at Christian ble sky og søkte vekk fra de voksne, vekk fra de som skulle lede ham på rett vei. Spørsmålet er likevel om fysisk avstraffelse var en del av den gjengse oppdragelse i 1700-tallets Danmark. Så når denne straffen blir så problematisk for Christian er det trolig på grunn av en komplisert psykisk tilstand. Reverdil tilføyer at Christians overdrevne onani kan være noe av årsaken.⁸² Onanien kan i så tilfelle også være årsaken til at Ditlev Reventlow straffer Christian så unødig og hardt. For i 1700-tallets København var onani forkastelig. Dels hadde Gud forbudt det, dels kunne det føre til sinnssykdom. De to elementene var grunn nok til å forklare hvorfor Christian VII ikke var helt normal. Men etter mitt skjønn forklarer det også hvorfor Reventlow reagerte som han gjorde. Det var tross alt et kongsemne han oppdro, og han måtte tuktes for å få slutt på det som i hovedstaden ble sett på som forkastelig. Det var etter hans oppfatning den beste måten han kunne hjelpe Christian. At de to forbildene Reverdil og Reventlow var så uenige om oppdragelsen var sikkert også en årsak til at gutten fikk psykiske problemer. Christian sto jo midt mellom de to, og det var vanskelig for ham at to voksne var uenige om hans oppdragelse.

Reverdil observerer

Hos Reverdil er det mulig å følge utviklingen av Christians sykdom. Det er både interessante og nyttige øyeskildringer som forklarer guttens utvikling. Ifølge Reverdil var det et sterkt og dypt bånd mellom han og prinsen. Jeg mener at måten Reverdil uttrykker seg på i memoarene tyder på at han fikk kontakt med Christian og brydde seg ham. Christian ble konge i januar 1766. Christian var da 17 år gammel. Det gode forholdet til Reverdil fortsatte. Han ble

---

⁸¹ Langen, 2008 s 41

⁸² Amdisen, 2012 s 43, 44

foreleser for kongen, og utnevntes til kabinettsekretær. Men i november 1767 hadde Reverdil havnet i unåde. Han fikk avskjed av kongen. Begrunnelsen var av politisk art og gjaldt Russland og forholdene i hertugdømmene, men jeg antar at den egentlige grunnen var at Reverdils motstandere ville ha ham fjernet slik at de selv kunne kontrollere kongen.⁸³ Han skriver i memoarene at han mottok sin avskjedigelse med sinnsro, men forordet gjør et poeng av at dette ikke er sant.⁸⁴ For kort etter skrev Reverdil et bittert brev til kongen hvor han uttrykte sin skuffelse. Dette er nok en svakhet med memoarer, dagbøker og andre personlige kilder. Mye kan være utelatt fordi man vil sette seg selv i et bedre lys. Kjeldstadli peker også på at hukommelse ikke bare er en prosess der inntrykk blir lagret og gjenkalt, mer eller mindre fullstendig og korrekt. Nyere erindringsforskning betoner i mye større grad at erindring er en aktiv prosess, der en under erindringen konstruerer et bilde av sin egen fortid, der en på et assosiativt og bare delvis bevisst grunnlag henter fram ulike minnebrokker. Gjennom å sette sammen elementer av vår egen fortid skaper vi en identitet vi kan leve med selv og presentere ovenfor andre.⁸⁵ Mye tyder på at memoarene er noe Reverdil kan presentere til andre.

Struensee spiller den fremste rollen i Reverdils memoarer og dermed er boken også en glimrende kilde til Struensees liv ved det danske hoffet. Reverdil skriver også om tiden ved hoffet, hvor han selv var utenlands. Mest sannsynlig har han oppholdt kontakt med folk ved hoffet, og blitt fortalt om det som skjer eller lest seg opp på det senere. Reverdil hadde alltid en stor interesse for Danmark og leste stadig aviser om situasjonene i landet lenge etter Struensees fall. Man skal ikke se bort ifra at Reverdil har hatt lyst til å følge med på hva Christian foretok seg. Sveitseren skulle bli kalt tilbake til hoffet i februar 1771 av kongen gjennom Struensee. Han ble lovet at han skulle bistå med en løsning på stavnsbåndet, en sak som stod hans hjerte nær. Gjensynet skulle likevel bli en stor skuffelse. Reverdil ble møtt med kulde, han var forferdet over kongens sinnstilstand og Struensee la stavnsbåndssaken bort. Reverdil skulle fort lære at den egentlige grunnen til at han var blitt kalt tilbake var Brandt, ikke Struensee, for å holde den sinnssyke kongen med selskap. Dette var egentlig Brandts oppgave, men han fant det brysomt og slitsomt, og Brandt syntes det var passende å overlate oppgaven til Reverdil. Etter Struensees fall ville ikke Reverdil bøye seg for det nye regimet. Regimet hadde ikke nok til å felle ham, og de anerkjente hans hederlighet, men ønsket helst at

---

⁸³ Amdisen, 2012 s 44

⁸⁴ Forordet er skrevet av en Louis Bobè

⁸⁵ Kjeldstadli, 1999, s 196

han flyttet fra slottet. Dette var han selv egentlig enig i og forlot København så tidlig som i februar 1772. Men Reverdil mistet aldri sin interesse for Danmark, og det var nok mye av grunnen til at han skulle skrive sine memoarer.⁸⁶

Noe vi hele tiden må ha i bakhodet er at memoarene er skrevet lenge etter at Struensee satt ved makten, og det er lett for Reverdil å være etterpåklok. Reverdils tolkinger av hendelsene har skjedd i lang ettertid og hukommelsen til et menneske er noe man aldri kan stole helt på. Man kan huske feil og hvordan ettertiden har sett på hendelsene kan ha innvirket på hvordan Reverdil til sist har endt opp med å tolke det som skjedde. Memoarene til Reverdil bruker han til å unnskyldes sin egen rolle ved det danske hoff.⁸⁷ Det er også blitt hevdet at Reverdil var en politisk farlig person og at erindringene hans var direkte usanne fordi Reverdil forsøker å bagatellisere sin egen betydning.⁸⁸ På den andre siden er Münter ofte positivt beskrevet.

Reverdil om Struensee

Reverdil syntes ikke mye om Struensee. Blant annet skrev han at medisin er en vitenskap som er kjent for å skade de religiøse grunnsetninger, men har trodd på Münter om at Struensee ble omvendt før han døde.⁸⁹ På den måten var Reverdil med på å spre fiksjonen om Struensee. Struensee er i memoarene en mann som mangler moral, samtidig blir han beskrevet som en rettskaffen, trofast, dyktig og intelligent person. Kanskje Reverdil har beundret ham litt likevel. Reverdils syn på Struensee er likevel negativt. Det er tydelig at han mener at Struensee er udugelig, overambisiøs og ikke i stand til å styre landet. Samtidig fremstilles livlegen som en mann uten moral. Reverdil var kritisk til Struensee, ikke ovenfor hans intensjoner eller ideer. Det problematiske lå i Struensees brutalitet og udiplomatiske oppførselen. Reverdil var som Struensee en del av opplysningstiden, men der Struensee var en radikal, materialistisk utilitarist var Reverdil mer avdempet i sine holdninger.⁹⁰ Politisk sto de to mot hverandre. Forholdet til dronningen var ifølge Reverdil umoralsk og de gjorde heller ingenting for å skjule det. Reverdil ser ikke ut til å like det hoffet han kom tilbake til.

Struensee er også gjort ansvarlig for kronprins Frederiks oppdragelse. Den unge prinsen skulle oppdras etter opplysningstidens ideer, men Struensee overdrev det hele. Oppdragelsen var en bokstavelig fortolkning av den franske opplysningsfilosofen Rousseaus pedagogiske

---

⁸⁶ Reverdil, 1859, s x-xi

⁸⁷ Amdisen, 2012, s 43

⁸⁸ Bech, 1972, s 63

⁸⁹ Reverdil, 1859, s 36

⁹⁰ Amdisen, 2012, s 217

verk *Emile* som kom ut i 1762. Blant annet skulle Frederik behandles som en vanlig gutt, noe som innebar at det ble hentet inn en vanlig gutt til hoffet som skulle være prinsens kamerat. Disse to skulle det ikke gjøres forskjell på. Prinsen skulle ikke ha på seg mye klær, og han skulle herdes med å ha vinduet åpent selv på vinteren. Voksenkontakt skulle unngås. Det endte med at prinsen da han var 4 år gammel manglet et utviklet språk. Maten skulle bestå av lite kjøtt og ble ofte plassert på en trapp slik at guttene måtte klatre opp for å hente den. Slo de seg, skulle de ikke trøstes. Reverdil hadde ikke noe til overs for denne oppdragelsen og gjorde sitt beste for å stoppe det han selv mente var mishandling. Hvis Struensee ville ha et godt ettermæle så har han ikke fått det av Reverdil.

Reverdil som kilde

Reverdils memoarer er for meg egnet til å forstå både Christian VII's barndom og kronprins Frederiks absurde oppdragelse. Reverdil var en god observatør. Han hadde god oversikt på det som skjedde ved hoffet, særlig de politiske konfliktene. Dette er hans subjektive observasjoner. På mange måter oppfatter jeg memoarene som syensing fra Reverdils side, derfor er jeg kritisk til memoarene som kilde. Samtidig mener jeg at de er mer pålitelige enn Münters omvendelsessamtaler og at de to kildene. Reverdils bilde av Struensee som person er etter mitt skjønn det mest troverdige som fins, derfor er det naturlig at memoarene hans er en sentral kilde for meg. Men man må hele tiden være kritisk siden teksten er skrevet så pass lenge etter at begivenhetene skjedde og at Reverdil var nær knyttet til personene og handlingene. Han sto ikke utenfor begivenhetene og betraktet dette objektivt. Jeg kan heller ikke være sikker på om Reverdil husker alt, eller om han bevisst har utelatt hendelser eller beskrivelser. Dette er et problem med memoarer. Derfor må man lese Reverdil med de samme kritiske øynene som man ville ha lest en annen dagbok eller memoarer. Likevel kan de gi oss mye, selv om øyeskildringer og personbeskrivelser vil være subjektive.⁹¹

Konklusjon Del 1

Fiksjon eller fakta?

Med dette som bakgrunn sitter jeg igjen med flere spørsmål og tanker. Münter og Reverdil legger grunnlaget for Struenseeforskningen. Og som vi skal se utover i denne oppgaven har

---

⁹¹ Kjeldstadli, 1999, s 196

historikere helt opp til vår egen samtid basert seg på fremstillingene fra disse to. Det synes jeg er helt naturlig, men for meg er det likevel naturlig å spørre om de har stilt seg kritiske til disse to kildene eller om de nærmest har kopiert det som står der. Münter og Reverdil er ikke faghistorikere. Spørsmålet for meg som historiker og for 1800-tallets faghistorikere er om Münter og Reverdil representerer fiksjon eller fakta? Dette vil være sentralt i min drøfting i del 2.

Del 2

Med historikere kommer sannhet?

Innledning

Faghistorikerne

Del 1 har fungert som en slags bakgrunnsinformasjon for å kunne forstå resten av oppgaven. Oppgaven går fra Struensees samtid til nye århundrer hvor kampen om hans ettermæle fortsatte for fullt, og den finnes fremdeles.

Fra midten av 1800-tallet av gjorde historie sitt inntog som profesjonell vitenskap. Tidligere hadde historien hatt en krøniker-form, men det kan argumenteres for at opplysningstiden befinner seg i et slags skjæringspunkt mellom krønikene og den profesjonelle historieskrivningen. Voltaire er et eksempel på hvordan historikere begynte å få en kritisk holdning til kildene. I 1814 ble historie skolefag i Tyskland. Der oppstod den nye retningen, den tyske historiske skole eller historismen. Retningen gikk blant annet ut på en utviklingstanke, at en epoke vokser ut av den forrige. Samfunnet var som en biologisk organisme som vokste naturlig. På den måten kunne endringer skje, hver epoke var forskjellig. Denne utviklingen fant også sted mellom nasjoner. Alle nasjoner var forskjellige. Historikeren måtte derfor møte epokene og nasjonene med et åpent sinn. Han skulle leve seg inn i og forstå tidens epoker. Epokene måtte forstås ut fra sine egne premisser. Her kommer Leopold von Ranke inn med sine tanker om "wie es eigentlisch gewesen". Historikeren skulle rekonstruere hvordan det egentlig var og dette skulle skje på en objektiv måte. Det kunne gjøres med å studere de originale kildene. Historiefaget ble i løpet av 1800-tallet profesjonalisert. Historikere ble en egen gruppe, de hadde spesiell utdanning og jobbet kun med historie. Tidligere ble "historikere" ofte utdannet i andre fag, som språk og teologi, samtidig som de skrev historie "på si".⁹²

Denne utviklingen skulle fortsette utover 1900-tallet til den faghistoriske vitenskapen som finnes i dag. Generasjonene etter 1800-tallets historikere har bygget på de samme tankene og ideene. Likevel har man vært kritisk til historismen. 1900-tallets historikere har blant annet vært mer tilbakeholdne når det gjelder tanken om å gjengi fortiden i en slags fotoform. Det vil si å gjengi fortiden like identisk slik som den var. For det går jo ikke. Kjeldstadli peker på to grunner til det: utvalget av data, hva en synes er relevant, og må gjøres ut fra en bevisst teori eller forhåndsoppfatning av saken. Og at historikeren selv har sine subjektive oppfatninger og preferanser. Samtidig har også moderne historieforskning utvidet feltet for faget radikalt.

---

⁹² Kjeldstadli, 1999, s 57-59

Historikerne skrev om hele verden, om kvinner, om minoriteter osv. I historismen var man bundet til det skrevne dokumentet, mens historikere på 1900-tallet begynte å bruke blant annet muntlige kilder, kunstverk og minner. Faget har også fått flere metoder, mye på grunn av de nye innfallsvinklene og temaene. Der historismen var opptatt av kildekritikk som eneste metode ble det på 1900-tallet utviklet en tanke om at forskningen er styrt av problemstillinger og av en uttrykt forhåndsteori. Det er viktig å se ting i større sammenhenger og sette hendelsen inn i noe større enn kun en hendelse. Historiefaget har utviklet seg til å bli både et humaniorafag og et samfunnsfag. En ønsker ikke bare å forstå ved å leve seg inn i stoffet, men vil kombinere dette med årsaksforklaringer. Historikerne har også utviklet seg til å ville fortelle godt. Dermed blir valget av fremstillingsform for dagens historikere en spenning mellom teoristyring og en nyoppvekket interesse for å formidle.

Kjeldstadli avslutter med tre standpunkt som jeg synes er så gode at jeg har valgt å gjengi de her. *”Eksistensen av et eget historiefag er forholdsvis ny og ingenlunde sjølsagt. Fagets form og innhold har vært nært knyttet til de samfunnene det har vært praktisert i. Heller ikke det moderne vitenskapsfaget er fritt for mytologi.”*⁹³

Det er viktig at faghistorikerne skiller mellom kilder som for eksempel Münter og Reverdil har etterlatt seg. Som tidligere nevnt er verken Münter eller Reverdil utdannede historikere og verkene deres er heller ikke skrevet for å fremstå slik. Dermed kan troverdigheten til slike forfattere svekkes, og det ofte med god grunn. Det betyr likevel ikke at memoarer, dagbøker, brev og lignende ikke kan brukes som kilder, tvert imot. Som vist i del 1 er det i Struensees tilfelle åpenbart at de ble brukt i samtiden. Men hva kan faghistorikerne vise som samtidskildene ikke kan? Og er det slik at faghistorikere er synonymt med sannhet og troverdighet? Vil de i det hele tatt være enige med hverandre? Er det slik at faghistorikere forvalter en absolutt sannhet?

Jeg skal i del 2 ta for meg seks ulike danske historikere, fordelt slik at det blir to på hvert århundre. Det er fremdeles kronologisk inndelt, slik at historikere fra 1800-tallet kommer først, deretter 1900-tallet og til slutt 2000-tallet. Hva slags utvikling vil vi se? Hvilke syn på Struensee har disse historikerne? De skriver om akkurat de samme hendelsene, men mest sannsynlig kommer det frem at de legger vekt på forskjellige ting. Finnes det påvirkninger i deres samtid som kan forklare det? Hvorfor og hvordan har synene skiftet med tiden?

---

⁹³ Kjeldstadli, 1999, s 60- 61

Jeg har også valgt å ta med en liten oppsummering om Christians siste år. Dette fordi det føles naturlig, og fordi han er en viktig del av historien.

Christians siste år.

Men hvordan skulle det gå med Christian? Siden Christian er blitt fulgt fra fødsel av i del 1 mener jeg at det er passende å følge han helt ut til sin død.

Etter kronprins Frederiks maktovertagelse i 1784 ble Christian tilsidesatt. Hans mentale helse ble verre og verre helt til hans død i 1808. De siste årene skulle for Christian bli stressende. Han måtte passes på døgnet rundt. 26.februar 1794 brant Christiansborg og kongefamilien måtte evakueres. Familien måtte flytte til Amalienborg som var mye mindre enn det de var vant til. For Christian må dette ha vært stressende fordi det brøt med hans daglige rutiner. En tørr og varm forsommer gjordet at det i 1795 brant i København, som endte med store tap og tusenvis av familier uten tak over hodet. Det lille av penger som staten eide hadde året før gått til å bygge opp Christiansborg. Lokalbefolkningen følte at hoffet ødslet penger på egen luksus mens et utarmet folk betalte prisen.

Christians regime hadde likevel vært fredfullt og uten de store kriger eller konflikter. Det hadde vært noen gode år. Christian døde 13.mars 1808 av slag og han skulle dermed slippe å se landet sitt i krig og nedgangstider. Helt frem til sin død skulle han skrive under på alt som ble lagt fremfor han. I realiteten var det andre som styrte staten både økonomisk, politisk og sosialt.⁹⁴

---

⁹⁴ Langen, 2008, s 470

Jens Kragh Høst *Geheimsekabinetsminister Grev Johann Friedrich Struensee* og hans Ministerium (1824)

Innledning

Jeg har hovedsakelig valgt å bruke det første bindet til Jens Kragh Høst.

Jeg skal først se på Jens Kragh Høst som person før jeg deretter går inn i teksten for å se hva det er han legger vekt på. Hva hentes frem og hva er det som ikke tas opp? Og hvordan ser Høst på Struensee, Christian og Caroline Mathilde? Verket vil bære preg av å være skrevet før historiefaget var ordentlig utviklet og at det fremdeles var sensur i Danmark. Samtidig hadde Danmark fremdeles en eneveldig konge. Forfatterne kunne ikke skrive hva de ville og mange passet på for ikke å få navnet sitt tilsmusset på grunn av innhold som kunne støte an mot landets lover som i injurierende utsagn når det gjaldt kongen.

Jens Kragh Høst

Jens Kragh Høst levde fra 1772- 1844, og var en dansk advokat, bladutgiver, litterat og historiker. Her vises det med en gang at selv om det er blitt 1800-tallet, hvor historiefaget blir vitenskapelig og profesjonelt, har ikke hans historievitenskap kommet helt i mål. Høst er ikke en ren historiker. Han utgir bøker av forskjellige slag. På denne måten er han nødt til å henvende seg til et allment publikum for å få inntekter. Dette vil forklare Høsts måte å skrive på. Likevel møter jeg her en helt annen historieoppfatning og en større faglig behandling av kildene enn det som var på 1700-tallet. Høst representerer ikke Struensees samtid. Jeg vil hevde at Høsts samtid har påvirket ham, og at jeg i Høst ser en gryende faghistoriker. Struensee og Christian VII er døde. Verket til Høst er et forbilde og han er en foregangsmann for historikere som kommer senere.

Høst var født i Vestindia og kom til Danmark som 4 åring. Som barn var han veldig begavet og begynte på universitetet i København før han hadde fylt 16 år. Der studerte han litteraturfag før han gikk over til jus, men han ble aldri ansatt ved universitetet. Høst begynte sin karriere som skribent. Det viste seg at han aldri fikk tid til å fordype seg skikkelig i arbeidet sitt om Struensee. Høsts karriere skulle få seg en knekk da han i 1808 måtte forlate sitt embete i hoffs- og stadsretten etter å ha unnlatt å legge frem tilgjengelig bevismateriale. Etter dette levde han av å være skribent, og utgav flere ukeblader. Han hadde et godt forhold til Sverige og arbeidet for en skandinavisk forståelse. Han skrev også selvstendige verker, alt

fra oversettelser, svensk- danske ordbøker til historiske verker. Han utgav flere bøker om utenlandsk politikk (blant annet om Napoleon). Herfra var veien kort til historiske verker. Claus Bech skrev om Høst at han som historisk forfatter var mer journalisten enn kildegranskeren, men at han likevel hadde god dømmekraft.

Høst interesserte seg for nyere historie og da særlig Christians VIIIs lange regjeringsperiode. Biografien om Struensee er en av hans mest kjente verk. Historikeren Asser Amdisen betegner verket som et monumentalt og imponerende Struenseebiografi og det er det første verket som inneholder en samlet bedømmelse av Struensees lovgivning basert på blant annet samtidens lovmateriale. Amdisen tilføyer at Høst i verket vurderte Struensee overveiende positivt, og anså Struensee som en demokratisk visjonær.

Historikeren Claus Bech er ikke helt enig med Amdisen. Han mente at Høst kunne fremsette treffende betraktninger, han karakteriserte ofte enkelte personer eller bevegelser godt-- men den ukritiske beundring av Struensee kom etter hvert for sterkt frem. Bech hevdet at Høst ikke var historiker med sjel og ånd. Han var ofte partisk, og skjødesløs og forhastet i sin beretning.⁹⁵

Struensee, demokratiets mann

Høst nevner ingenting om Christians helse og mentale tilstand. Dermed er det heller ingenting som på en tilfredsstillende måte forklarer hvordan og hvorfor Struensee klarte å komme til makten i Danmark. Den vanligste forklaringen blant 1800-tallets faghistorikere er at det kunne skje fordi Danmark hadde en monark som ikke var i stand til å styre fordi han var sinnssyk. Struensee var en person både Christian og Caroline Mathilde var avhengige av. På den måten fikk han en fot innenfor hierarkiet på hoffet og det ble vanskelig for motstandere å få han fjernet. Høst åpner verket sitt med en detaljert beskrivelse av tingenes tilstand i Danmark under Christian VII. Og den er ikke positiv. Han beskriver den økonomiske situasjonen som består av mye statsgjeld. Dermed får man høyere skatter. Det er selvfølgelig ikke populært blant folket. Det hersket sensur i Danmark og verneplikten for bøndene var urettferdig. Alt i alt var det ifølge Høst dårlige tider under Christian VII, i hvert fall i begynnelsen. Først etter 80 sider med beskrivelser om alt som er galt i landet bringer Høst Struensee inn i bildet. Han presenteres med en gang, til og med før han er ordentlig introdusert, som mannen som kan redde riket fra de dårlige tidene.

---

⁹⁵ Bech, 2011

Slik skildrer Høst dette: *”Holck og han venner, så vel som hans motstandere, skulle felles av en mann, til hvis innførelse ved hoffet Holck hadde vedvirket, uten anelse om at han siden at vorde forvist derfra. Mer ikke blot favoritter og ministre og de flere. Veldig styrte han, denne mann av borgerlig fødsel: han skapte i regjeringen og blant folket en ny mann, som, bevarte ville have hatt de merkeligste følger: han bevirket lover og innretninger, som hadde stått et halvt århundres prøve. Denne mann var Struensee, på hvem vi nå av fornemmelig må feste vårt liv”*⁹⁶

Deretter følger en beskrivelse av Struensees barndom og oppvekst. Denne var i utgangspunktet ganske nøytral. Men som leser legger man fort merke til Høsts syn på ateister og filosofer. Struensee har fått en streng religiøs oppvekst hjemme, men bekjenner seg ikke til kristendommen. Høst går så langt som å kalle han for en vantro og han mener at dette blir verre jo flere gudstjenester Struensee går til. Høst har overhodet ingenting til overs for ateister og opplysningsfilosofer, men mangel på kristent livssyn er den eneste feilen Høst finner hos Struensee. Her ser vi et eksempel på hvordan historikerens personlige bakgrunn påvirker hvordan han oppfatter en historisk person. En kristen analyserer en ateist. Høst feiler i å være objektiv i sine analyser og beskrivelser. Men analysene kan også si noe om samtiden til Høst. Det var ikke vanlig (eller populært) å være ateist på begynnelsen av 1800-tallets Danmark.

Resten av hans beskrivelser av Struensee er glorifiserte og positive. Struensee er mannen som skal redde Danmark fra statsgjeld og dårlige tider (og ifølge Høst klarer han også dette). Struensee er en utmerket lege og får gode venner. Samtidig var han en pen mann og selv gangen hans var fantastisk. Av natur var Struensee sjarmerende og vennlig, med en frihet som var *”utbredt over hans hele vesen.”* Og siden Struensee var slik en god lege stod kongens helse som hans øverste prioritet under utenlandsturen.⁹⁷ Struensee fremstilles som den gode hjelper, som kommer til hoffet i 1768 og som ordner alt som er galt.

Høst ser på Struensee som en forkjemper for demokratiet. Dette er ikke så underlig siden Danmark i 1824 hadde sitt å stri med. Krigen var tapt, Norge var mistet, landet var fallitt og det var kornmangel. I tillegg hadde Norge fått demokrati, mens Danmark fremdeles hadde et eneveldig system. Og statsformen førte til at undersåttene mistet troen på ledelsen slik det ofte var i nedgangstider. I Struensee så mange et alternativ.

---

⁹⁶ Høst, 1824, bind 1, s 79-80

⁹⁷ Høst, 1824, bind 1, s 79-80, 84, 94, 99

Caroline Mathilde lite tilstedeværende

En person som er vesentlig i historien om Struensee men som knapt nok nevnes hos Høst er dronning Caroline Mathilde. Som tidligere nevnt er hovedfokuset hos Høst på Struensees ministerium og det politiske systemet, og ikke så mye på personer og deres handlinger. Caroline Mathilde er en bifigur. Hun nevnes en gang i blant, for eksempel når hun gifter seg med Christian, hennes familiebakgrunn og når hun føder kronprins Frederik og senere prinsesse Louise Augusta. Høst bruker aldri mye tid til henne, mens hun hos moderne historikere får en mer tydelig plass. Caroline Mathilde er hos Høst skjøvet i bakgrunnen. Hun får en ubetydelig rolle, en rolle som man også kan se hos de andre kvinnene. Dette viser at kvinnesynet på begynnelsen av 1800-tallet var av det konservative slaget. Ingen av kvinnene hos Høst spiller noen stor rolle, utenom de som hadde tittel og rang, (som de uansett hadde fått ved å gifte seg) og ingen av dem får mye plass eller betydning. De fleste er ikke en gang nevnt. Kvinnene skulle ta seg av hjem og barn. Et annet poeng er at Høst selv hadde et turbulent ekteskap som endte med skilsmisse i 1825, og konen tok med seg barna. Dette kan muligens bidra til å forklare Høsts negative kvinnesyn.

Dronningens forhold til Struensee nevnes aldri. Dette føles selvfølgelig rart for en moderne leser som kjenner til Struensees historie fordi dronningens utroskap er selve nøkkelen til at det hele går galt. Høst forteller kort at Caroline Mathilde nedkom med en liten prinsesse om formiddagen den 7. juli.⁹⁸ Høst fremstiller det som om en glede som spredde seg rundt om i landet og til utenlandske hoff. Den 22. juli – på dronningens 21 års dag – ble den lille prinsessen døpt og hun fikk sitt navn, Louise Augusta. Enkedronning Juliane Marie var gudmor. Etterpå var det en stor fest. Dette er det Høst velger å fortelle. Louise Augustas inntreden fremstilles som en utelukkende positiv hendelse som var en sann glede både for hoffet og folket. Det er mye Høst velger bort. Har han valgt dette eller fordi han visste at det kunne føre til represalier om han kritiserte kongehuset i full offentlighet?

I 1824 var Frederik VI fremdeles konge. Ikke bare hadde han gjeninnført sensuren, han var også barn av Christian VII og Caroline Mathilde. Dette innebar selvfølgelig at Høst som historiker ikke kunne skrive hva han ville om foreldrene til en eneveldig konge, særlig ikke når kongen var sinnssyk og den andre åpenlyst utro. Han ville fått vansker dersom han hadde skrevet at Struensee var far til kongens lillesøster. Sensuren og tidsperspektivet er avgjørende for Høst. Han måtte innrette seg etter sin egen samtid. Selv om både Christian, Struensee og

---

⁹⁸ Høst, 1824, bind 1, s 359

Caroline Mathilde er døde, er det fremdeles etterlatte igjen som lever. Skulle Høst ha skrevet om Caroline Mathildes utroskap hadde han falt for sensuren. Verket hadde aldri blitt utgitt og karrieren hans ville stått i fare.

Kronprinsens oppdragelse

Høsts store beundring av Struensee og hans ideer tar aldri slutt. Beundringen går nesten over i det absurde når det gjelder beskrivelsen av kronprins Frederiks spesielle oppdragelse. Som for Reverdil⁹⁹ var oppdragelsen inspirert av opplysningsfilosofen Rousseaus' verk *Émile*. Den ble tatt så bokstavelig at det tydelig er snakk om barnemishandling. Det mente også Reverdil som beskriver dette nøye.

Frederik hadde allerede som spedbarn vært svakelig og han hadde engelsk syke. Engelsk syke er en barnesykdom som fører til at skjelettet mangler nødvendig styrke. Den vanligste årsaken er mangel på D-vitamin. Men fra han var halvannet år gjorde Struensee sin entré som oppdrager. Struensees ideer var radikale. Den obligatoriske vellingen ble erstattet med frukt og annen lett kost og prinsen ble kledd i lette plagg. Struensee mente at man ikke skulle oppdra et barn i det hele tatt, barnet skulle oppdra seg selv. Det skulle skjermes fra samfunnet, være barn så lenge som mulig, utvikle en kjærlighet til seg selv, tumle fritt rundt og gjøre det de har lyst til. Det eneste man skal gjøre er å passe på at det ikke skader seg. Struensee tok dette til det ekstreme. Sommer og vinter gikk prinsen rundt uten noe på beina, ble badet flere ganger i uken i kaldt vann og sov i kalde værelser. Befolkningen i København hørte om dette og de hadde stor medlidenhet med den lille gutten.

For Høst er saken annerledes. Hans beskrivelser passer ikke med dem vi ser fra for eksempel Reverdil. Høst beskriver riktignok de samme hendelsene som andre historikere, men med en positiv beundring. Høst skriver at Struensee valgte en slik oppdragelse etter ønske fra dronningen og etter forslag fra kongen. Kronprinsen var svakelig og særdeles avhengig av andre. Han ville hele tiden bæres, ville ikke leke alene og måtte synges og danses for. Hva Struensee gjorde er allerede nevnt. Prinsen skulle ikke trøstes eller kjeftes på og hvis han falt skulle han klare seg selv. Han hadde en lekekamerat og det skulle ikke gjøres forskjell på dem. Tjernerne hadde ikke lov til å snakke eller leke med dem. Undervisningen skulle ikke

---

⁹⁹ Men vi må huske på at Reverdils memoarer ikke hadde kommet ut enda i 1824

begynne før prinsen var 6 eller 7 år, frem til da skulle prinsen klare seg og lære av sine egne erfaringer.¹⁰⁰

Som tidligere nevnt ramser Høst opp akkurat de samme forholdene som Reverdil hadde pekt på. Men der andre reagerer på denne oppdragelsen mener Høst at dette gjorde Frederik godt. Han ble sterkere ”*som det etter hans natur kunne ventes.*” Prinsen kunne nå blant annet kle seg selv og gå opp og ned trapper. Han var også blitt selvstendig og klarte seg selv i småting. Høst skriver at Struensee mente at det var fordelaktig at prinsen hadde den samme oppdragelse som var vanlig i København, og det hersker liten tvil om at Høst også mener at dette er en god ide. Om han mener det bare fordi Struensee mener det er usikkert. Men Høst er overbevist om at denne harde oppdragelsen var den beste, og at den gjorde prinsen godt. Han fikk gode manerer og Høst går så langt som til å si at man vil finne lite å utsette på kronprinsens oppdragelse. Spørsmålet er om Høst virkelig er så enig i at oppdragelsen gjorde prinsen vel, eller om han nok en gang har passet seg for sensur. Jeg tror at Høst faktisk var så betatt av Struensee at han mente dette, for hele verket hans vitner om at han var det.

Edvard Holm *Danmark-Norges historie fra den store nordiske krigs slutning til rigernes adskillelse (1720-1814)*, Bind 4:1 og 4:2 (1902)

Innledning

I dette kapittelet vil jeg ta for meg to bind av historikeren Edvard Holm. Holm er en historiker jeg vil tro kommer til å være preget av sin samtid slik Høst var. Jeg har valgt å kalle dette for Holms historiske bakgrunn. Her skal jeg se på hva i Danmarks historie som har påvirket Holm i hans historieskrivning. Jeg vil da legge stor vekt på treårskrigen, konflikten i Slesvig og hvordan Danmark måtte leve i Tysklands skygge. Dette er viktig for å forstå samfunnet Holm levde og fungerte i. Jeg skal likevel prøve å ikke legge alt for mye vekt på akkurat dette, da det vil gå langt utover oppgavens tema og intensjon. Deretter skal jeg ta for meg Christian VII, Caroline Mathilde og Struensee, og analysere hvordan disse fremstår i Holms verk, selvfølgelig med størst vekt på Struensee. Til slutt følger en liten sammenlikning med Høst, for å kunne vise hvor forskjellige oppfatninger to historikere fra samme århundre kan ha. I grunnen er det naturlig. Høst var et produkt av første del av 1800-tallet, mens Holm var et

---

¹⁰⁰ Høst, 1824, bind 1, s 354-56

produkt av andre del og inn på 1900-tallet. Historiefaget og samfunnet hadde endret seg mye nettopp da Holm var aktiv.

Edvard Holm

Peter Edvard Holm, (1833-1915), er en av Danmarks mest kjente historikere. Han var født 26.januar 1833 i København og begynte å interessere seg for historie allerede som liten gutt. På universitetet valgte han det filologiskhistoriske studium og interesserte seg i mange år for den klassiske oldtidens kunsthistorie. Etter filologisk embetseksamen i 1855 reiste han med universitetsstipend til Italia i 1856–57, hvor han konsentrerte seg spesielt om Romas historie og topografi som bakgrunn for undersøkelser av den romerske stats politiske og sosiale utviklingshistorie. Etter hjemkomsten jobbet han som lærer ved forskjellige lærde skoler i København, samtidig med at han fortsatte med sine studier over Europas historie i oldtid og middelalder. I 1860 leverte han sin doktoravhandling og skulle fire år senere levere en enda større avhandling. Holm fungerte som professor i historie ved universitetet i København fra 1864 til 1899.¹⁰¹

De to delene jeg har valgt er en del av Edvard Holms hovedverk *Danmark-Norges historie fra den store nordiske krigs slutning til rigernes adskillelse (1720-1814)* som kom ut mellom 1891 og 1912, en serie på syv bind. Bind 4 heter *Danmark-Norges historie under Kristian VII (1766-1808)* hvor del 1 omhandler Christians første år 1766 til 1770 mens del 2 omhandler Struensees tid med makten fra 15.september 1770 til 1772. De utkom først i 1902, men jeg regner det som 1800-tallet siden bindet er en del av en større serie som startet på 1800-tallet, og fordi problematikken som finnes i Holms fremstilling stammer fra midten og slutten av dette århundre og fordi konflikten med Tyskland varer frem til første verdenskrig. Jeg har kun lest disse to delene, for det er de som er relevante for meg. *Danmark-Norges Historie* representerer en enorm arbeidsinnsats og dokumentasjonsevne. Selv om Holm på visse områder kunne støtte seg til andres forskningsresultater, er verket i det store og hele et originalt arbeide. Holm ville på alle hovedpunkter ta stilling ved selvsyn. I årevis arbeidet han så at si daglig enten på Det kongelige bibliotek eller i Rigsarkivet i København. Arkivstudiene innskrenket seg ikke til materiale i København. Også materiale i de norske og svenske riksarkivene benyttet han i sine undersøkelser, i tillegg til stoff fra arkivene i Paris under et studieopphold der i 1886.¹⁰²

---

¹⁰¹ Edvard Holm, 2012

¹⁰² Edvard Holm, 2012

Holms historiske bakgrunn: nasjonalisme, treårskrigen og problemer med Slesvig

På samme måte som tapet av Norge og nedgangstidene etter 1813 var essensielle for å forstå hvorfor Høst skrev som han gjorde, må vi også se på Holms historiske bakgrunn. Det viser hvorfor Holm fikk en bestemt ny oppfatning av perioden. Jeg mener at svaret på det ligger i det som skjedde i hans egen samtid, akkurat som hos Høst.

Nasjonalisme og nasjonalromantikk gjorde sitt inntog på midten av 1800-tallet og er en av grunnene til at det negative synet på Struensee ble så dominerende. Plutselig ble Struensee veldig tysk, noe historikerne ikke hadde trukket frem før. Dette skyltes selvsagt alle konfliktene med Tyskland. Til tross for at Holm er relativt objektiv, sitter alt dette i blodet hans. Dette svekker objektiviteten. Konflikten mellom Tyskland og Danmark om Slesvig og Holstein skyldes nettopp nasjonalistiske følelser. Her bodde det både dansktalende og tysktalende mennesker. Skulle de høre til Tyskland, til Danmark, skulle de bli selvstendige eller skulle de splittes?

Treårskrigen

Treårskrigen er viktig for å forstå hvorfor Struenseeforskningen tok slik en vending på midten av 1800-tallet. Hadde Høst vært like positiv til Struensee om han hadde levd under disse store konfliktene med Tyskland? Konfliktene skulle være en del av Danmarks historie i lang tid fremover. Samtidig ble demokratiet innført i 1848 og eneveldets tid var forbi. Dette siste innebar at Holm stod langt friere enn det Høst gjorde.

Holstein og Slesvig hadde i mange år vært et problem for Danmark. Den danske kongen var hertug av Slesvig og av Holstein, dermed var undersåttene der under den samme kongen. I sin rolle som hertug av Holstein var den dansk-norske kongen vasall under det tyske rike, og han møtte i den tyske riksdagen. Da dette ble oppløst i 1806 ble Holstein en del av det danske monarki, men fra 1815 samtidig en del av det tyske forbund. I 1848 brøt det ut åpent opprør, som ble slått ned i treårskrigen som startet samme år. Store deler av befolkningen i Slesvig og Holstein krevde selvstendighet og gjorde opprør mot regjeringen i København. Danmark var derimot mer interessert i en deling, hvor Slesvig med dansktalende befolkning kunne intrigeres i Danmark og det tysktalende Holstein skilles ut. Væpnet militære i hertugdømmene fra dansk side var uansett provoserende. Danmark vant krigen, men problemene var ikke over. Det var fremdeles mye som var uavklart, spesielt med den tysktalende delen i hertugdømmene. Et poeng er at Danmark hadde fått konstitusjonelt monarki etter

revolusjonen i 1848, men i hertugdømmene var Frederik VII fortsatt eneveldig i egenskap av å være konge.¹⁰³

Treårskrigen hadde helt avgjørende mobilisert en henholdsvis dansk og tysk nasjonal identitet, noe som også skulle prege historiefaget. Danmarkshistorien som en stadig kamp mellom dansk og tysk har helt frem til våre dager vært en viktig bærende kraft i den nasjonale historietradisjonen.

Struensee som en tysk mann som overtok makten i Danmark passer perfekt inn i denne kampen. Danmark skulle forbli i Tysklands skygge helt til første verdenskrig brøt ut. Samlingen av Tyskland i 1871 hadde gjort landet til det mest mektige i Europa og Danmark kjempet for sin overlevelse som stat. Dette er Holms egen samtid.

Christian VII

Tilbake til Holm og verkene hans. Har jeg nå fått den nødvendige bakgrunnsinformasjonen jeg trenger for å forstå Holms historiske ståsted? Nå skal jeg gå inn i personene og hendelsene i bøkene og se hvordan disse fremstilles – og hvorfor.

Holm starter med Christians tronbestigelse i januar 1766. Christian lovprises av alle rundt seg, som tror han kommer til å bli en helt fantastisk konge. Han hadde alle forutsetningene for å bli det. Kongen var smart, kvikk og flink. Fremmede diplomater rapporterte hjem om en ung mann med forstand og ”*aandrighet, snart endog at hans Naturanlæg var langt over det almindelige*”.¹⁰⁴ Holm er ikke enig, han mener at virkeligheten er en hel annen. Holm mener at Christians egenskaper mangler dypere grunn og med en svak og slapp vilje. Samtidig venter sinnssykdommen på å bryte ut. Holm har ingen forventinger til Christian. Dette er selvfølgelig fordi Holm i ettertid vet hva som kommer til å skje. I resten av bindene fortsetter Christian hos Holm med å være sinnssyk, ubrukelig og i sin egen verden. Han er ikke interessert i omverdenen og bryr seg ikke om Caroline Mathildes forhold til Struensee. I Holms historie blir Christian mer og mer en bifigur uten innflytelse i statsstyret.

Det hersker ingen tvil om at Holm mener at Christian er uskikket til å styre og til den jobben han skulle hatt. Som vi har sett legger Holm tidlig vekt på Christians sinnslidelser og at han aldri hadde vært i stand til å styre - til tross for alt skrytet som florerte i 1766. Dessverre gir aldri Holm noen forklaring på hvorfor all skrytet om Christian skjedde hvis det likevel skulle

---

¹⁰³ Bjørn, 2003, s 145

¹⁰⁴ Holm, 1902, bind 4:1, s 4

vise seg å være feil. Christian blir fremstilt som en ubrukelig liten fyrste som ikke bryr seg om det som skjer rundt han. Hva han ellers holder på med går Holm aldri inn på. Som leser oppleves heller aldri noe medfølelse for Christian på grunn av hans sinnssykdom. Der andre historikere fremstiller kongen som en som ikke trives med å være konge, med den tunge byrde dette er. Christian blir hos Holm fremstilt som en irriterende karakter, som får skylden for at Struensee kunne komme til makten. Hadde ikke kongen vært sinnssyk hadde Struensee aldri fått makten i Danmark. Og på grunn av Christians sinnstilstand har Struensee fullstendig kontroll over kongen.

Caroline Mathilde

Holm har ingenting til overs for Caroline Mathilde. Han har en uvilje mot henne som til tider føles så stor at Holm ikke er objektiv i det hele tatt. Dette føles underlig. De andre personene og hendelsene blir av Holm beskrevet objektivt. Holm synes nok litt synd på den unge dronningen som i en alder av 15 år gifter seg med en sinnssyk konge i et fremmed land hvor hun ikke kjente noen. Hun ble oversett og tilsidesatt. Likevel starter Holm med en negativ beskrivelse av Caroline Mathildes utseende: *"hun var aabenbart for blond, hun blev tidlig altfor svær, og hendes Træk havde intet særlig skjønt ved sig, ligesom hendes underlæbe var noget hængende...."*¹⁰⁵ Holm innrømmer likevel at hun hadde et vinnende vesen som skapte mye positivt på hoffet. Men der stopper de positive beskrivelsene.

Hos Holm fremstilles Caroline Mathilde som naiv, derfor blir hun forelsket i Struensee og taper sitt hjerte til ham. På grunn av kongens sinnslidelser og Caroline Mathildes naivitet fikk Struensee kontroll over de to og dermed også kontroll over det danske hoffet. Som med Christian kan man se at Holm gir Caroline Mathilde skylden for at Struensee skulle klare å komme til makten, og utøve alt det fæle som han gjorde. Struensee hadde dronningen i sin hule hånd, og Holm mener at affæren med Caroline Mathilde bare var en av mange affærer i hans liv. Han elsket henne ikke, men hun var forelsket. Likevel påpeker Holm at Struensee hadde dårlig påvirkning på dronningen. Hun forandret seg over tid og ble av Holm mer negativt beskrevet. Et eksempel på dette er når Caroline Mathildes mor kommer på besøk til Tyskland for å treffe slekt og ønsket også å treffe sin datter. Kort fortalt ble møtet en katastrofe, først da Caroline Mathilde spilte syk for å slippe møtet, deretter insisterte på å ha med seg Struensee og til slutt å reise hjem igjen etter et svært kort møte.

---

¹⁰⁵ Holm, 1902, bind 4:1, s 44

Holm beskriver det slik: *”Den Hensynløshed, Dronningen viste ved denne Lejlighed, er allerede et tydelig Bevis paa den ødelæggende Indflydelse, som Forholdet til Struensee og hans Magt over hende udøvede paa hendes Personlighed.”*¹⁰⁶

Holm mener til og med at det er en forbannelse ved forholdet mellom Struensee og dronningen, noe som mest av alt viser Holms uvilje mot Caroline Mathilde og en klar mangel på objektivitet.¹⁰⁷

*Caroline Mathilde i militæruniform. Hun skapte skandale ved hoffet ved å kle seg og ri i dette antrekket.*¹⁰⁸

Caroline Mathilde var på mange måter i våre øyne en moderne jente. For helsens skyld begynte hun å ri og hun fant ut at hun skulle ri med mannsklær og med beina på hver sin side av hesteryggen i en vanlig sal. Det vanlige var for dannede damer å ri med damesal, eller sidesal som det også kalles. Dette var vanlig helt til ut på 1900-tallet.¹⁰⁹ Dette vakte stor oppsikt i samtiden, til tross for at det var på moten i Paris for damer å ri med vanlig sal. Caroline Mathilde fikk mye negativ kritikk av de fleste i samfunnet. Hos Holm er dette også en stor og negativ sak. Han bruker overraskende mye tid på å beskrive hendelsene med

---

¹⁰⁶ Holm, 1902, bind 4:1 s 260

¹⁰⁷ Holm, 1902, bind 4:1, s 44, 260, 259

¹⁰⁸ Caroline Mathilde i militæruniform, 2012.

¹⁰⁹ Fenomenet damesal er stort og interessant, men dessverre urelevant å gå mer inn på i oppgaven min. For mer informasjon sjekk ut <http://horsetalk.co.nz/2014/10/06/sidesaddles-suffragettes-fight-ride-vote/#axzz3JXdL8UPi> (19.11.14)

Caroline Mathildes rytterkarriere med et negativt blikk. Han mener at dette går ut over skikk og bruk,

*”saa havde hun ogsaa faaet den fortvivlede Ide, tillige at ville optræde i Mandsdrakt, hvad der var ganske ubegribeligt, blant andet fordi intet kunde klæde hende værre med hendes lille og svære figur.”*¹¹⁰

Hans egen mening blir fulgt opp med en negativ samtidsbeskrivelse. I Holms levetid red alle damer av en viss klasse i damesal og om en dame hadde ridd i militæruniform i vanlig engelsk sal hadde det vakt stor oppsikt, sikkert minst like stor oppsikt som Caroline Mathilde vakte i sin tid. At historikere i nyere tid ikke legger stor vekt på hvordan Caroline Mathilde red eller kledde seg kommer av at damer nå til dags går med bukser og de rir med vanlig engelsk sal.

Struensee

Holm har behandlet Struensee hele veien med en høflig uvilje. Han behandles høfligere enn det Caroline Mathilde gjør. Likevel hersker det ingen tvil om at Holms syn er negativt. Struensee er lat og uten kunnskap og han har dårlig moral. Han er arrogant og forfengelig og hurtighet er alfa og omega i hans styre. Hurtigheten og mangelen på kunnskap er ifølge Holm grunnen til at Struensee mislykkes. Struensee var ikke noe mer skikket til å styre enn det Christian var. Likevel har Struensee vunnet makten over Christian og med dronningen som er så forelsket har Struensee makten i sin hånd.¹¹¹ Som tidligere poengtert gir Holm kongen og dronningen skylden for at Struensee i det hele tatt kunne komme til makten i Danmark. Begge to var ifølge Holm naive og lette å manipulere.

Holm er likevel ikke ekstrem i noen av sine beskrivelser av Struensee. Han er objektiv (så langt det faktisk er mulig) og seriøs i sine fremstillinger men uten særlig medfølelse med kongen og dronningen. Unntaket er muligens fremstillingen av Caroline Mathilde, som har en del forsonlige trekk. Holm utgav verkene sine på slutten av 1800-tallet og treårskrigen var dermed kommet litt på avstand. Jeg tror dette er grunnen til at Holms fremstillinger føles mer nøytrale enn historikerne som publiserte tidligere. Likevel lever Holm i en tid hvor Danmark lever i Tysklands skygge. Tyskland er et problem for Danmark og konfliktene rundt Slesvig og Holstein er langt fra løst. Holm har interesse av å være negativ til Struensee.

---

¹¹⁰ Holm, 1902, bind 4:1, s 212

¹¹¹ Holm, 1902, bind 4:2, 28

Holm hadde som historiker forventinger blant sine lesere. De forventet at han skulle ha en negativ oppfatning av Struensee og Tyskland. Struensees tyskhet er hos Holm kun tatt opp i et par sider i bind 4:2. Spiller da tyskheten en så stor rolle som man skulle forvente i Holms samtid? Ja, det heter i Holms overskrift: ”*Struensees Tyskhed*”. Holm understreker likevel: ”*Man har ganske sikkert overdrevet hans tyskhet, naar man har sagt, at han havde befalet, at der kun maatte gjøres Indstillinger til Kongen på tysk.*”¹¹² Deretter følger en lang forklaring på at tysk (sammen med fransk) var det språket som ble brukt ved hoffet og spesielt i kabinettet. Brandt, som var danskfødt, brukte også tysk som sitt foretrukne språk. I kongens hoff var tysk det offisielle språket. Mye tyder på at Holm her mener at Struensees tyskhet er blitt overdrevet av andre historikere. Og det er rett. Denne praksisen ble fulgt både før og etter Struensees periode. Kanskje han mener at kritikken av Struensee har skjedd på feil grunnlag. Siden 1850 hadde konflikten med Tyskland brakt frem dype nasjonale følelser hos historikerne, men Holm skriver i en tid hvor konflikten har roet seg selv om den fremdeles er der. Dette styrker Holms objektivitet når det gjelder Struensee, men det forklarer ikke hvorfor han er så hard med den engelske Caroline Mathilde.

Likevel vedgår Holm at Struensee og hans styre har positive sider. Blant annet ga Struensee avkall på alle de nytelsene hofflivet kunne tilby. Han hadde stor arbeidsvilje og visste å arbeide hurtig. Men i Holms to tykke bind blir de positive sidene fremhevet på mindre enn to sider. Holm mener at de få gode sidene ved Struensee og hans styre overskygges av de negative. Feilene lå ikke bare i styret, men også i Struensees karakter.¹¹³ På mange måter representerer Holm og Høst to ytterpunkter. Den ene velger å fokusere på det positive og den andre velger å fokusere på det negative.

Likheter og ulikheter mellom Holm og Høst

Finnes det forskjeller mellom de to historikerne? Vil mye skille to verk fra det samme århundre? Her vil jeg ta for meg et par eksempler på hvor store forskjeller det faktisk er mellom Høst og Holm som begge skrev på 1800-tallet. Forskjellene ligger dels i oppfattelsen av kongen, dronningen, Struensee og folkets alminnelige oppfatning og moral. Men den ligger også i Danmarks negative oppfatning av Tyskland. I det store og det hele representerer Holm den kritiske og objektive historikeren, etter det samme mønster som vi kjenner i vår egen tid. Der Høst på mange måter kan beskrives som ”useriøs”, har Holm en seriøsitet i verkene sine.

---

¹¹² Holm, 1902, bind 4:2, s 158

¹¹³ Holm, 1902, bind 4:2, s 158, 148, 144, 149-150

Holm har innledning med beskrivelse av kilder og tidligere forskning, han har kildehenvisninger og er kildekritisk – alt dette mangler hos Høst. Holm refererer til og med til Høst og kaller bindene hans om Struensee for ”materialsamling”, men påpeker at de kun har en verdi som det.¹¹⁴ Holm er en grundig historiker, og beviser at historiefaget har utviklet seg drastisk bare på et halvt århundre.

Høst måtte skrive under sensuren. Da Holm skrev sine to verker hadde demokratiet virket i flere tiår, å skrive om kongens tidligere slektninger gjorde ikke like stor skade som før. De som det ble skrevet om hadde vært døde i over 100 år. Dermed trengte ikke Holm å holde tilbake noe. Han kunne skrive fritt om Christian, Caroline Mathilde og Struensee. Og det gjorde han. Likevel har Holm ingen ekstreme meninger eller oppfatninger, slik som Høst hadde. Der Caroline Mathilde knapt nevnes hos Høst, har Holm tatt henne med inn i historien og gitt henne hovedrollen sammen med Christian og Struensee. Fra å være uten vilje og uten betydning hos Høst, har hun hos Holm blitt et handlende menneske. Selv kvinnene blir omtalt som styringsdyktige.

Det er ikke bare historiefaget som har utviklet seg, psykologien og forståelsen av sinnssykdommer hadde også kommet langt siden 1824. I Høsts verk var det tydelig at det ikke finnes noen forståelse for Christian og hans sykdom, og hvis man hadde noen forståelse skulle man ikke snakke om det. Dermed kunne en historiker som Høst heller ikke forstå Christian og hvorfor han oppførte seg som han gjorde. Holm derimot, har en forståelse av hva sinnssykdom er, og at kongen lider under det. Han beskriver Christian med en større forståelse siden han forstår at kongen er alvorlig syk.

På grunnlag av dette får jeg som leser større utbytte av å studere Holms verker enn å studere Høsts. Høsts store svakhet er at han ikke er ordentlig faghistoriker, fordi han er født for tidlig til å bli det. Likevel legger han grunnlaget for de historikerne som kommer senere, som for eksempel Holm.

---

¹¹⁴ Holm, 1902, bind 4:2, innledning (ingen sidetall)

Svend Cedergreen Bech, *Struensee og hans tid* (1972)

Innledning

Over 70 år skiller Bechs verk fra Holm. Dette er et langt steg ikke bare tidsmessig men også samfunnsmessig. Et viktig poeng er at det danske samfunnet sammen med historiefaget har utviklet seg veldig på disse årene. Samfunnet er blitt moderne. Samtidig har tiden tilbake til Struensees samtid økt. Jeg skulle anta at historikerne som skriver i andre halvdel av 1900-tallet skilte seg fra dem som har skrevet tidligere. Men er det virkelig slik? Som tidligere anført burde synet på Struensee bli mildere og mildere for hvert århundre, men til nå har jeg vist at dette ikke stemmer. I hvert fall ikke når det gjelder Bech.

Først vil jeg gi et bilde av historikeren som person, så vil jeg ta for meg boken hans. Hvordan er synet til Bech? Hvordan ser han på Struensee, Christian, Caroline Mathilde, og alle hendelsene? Hvordan blir de presentert? Deretter vil jeg se på hva som finnes av ytre påvirkninger i det danske samfunnet. Jeg vil også se på hva som fikk Bech til å skrive som han gjorde. Var det fordi historiefaget og samfunnet forandret seg kraftig på den tiden boken hans kom ut? Til slutt vil jeg se om det finnes noen grunn til at Bech er så negativ i sitt syn. Har tidsperspektivet noe å si? Har han rett og slett bare støttet seg på tidligere forskning og resultatene av den?

Om forfatteren

Svend Cedergreen Bech (1920-2007) er et kjent navn for det danske folk. Han var forfatter og redaktør, med en cand.mag fra Universitetet i København i dansk og historie.¹¹⁵ Ut ifra det kan vi konkludere med at Bech ikke er en faghistoriker, da utdannelsen hans ikke er nok. Han jobbet heller ikke ved noe universitet. Jeg velger likevel å kalle Bech for historiker, da han har utdanning innenfor faget og han jobbet med det. Historiker er ikke en beskyttet tittel. Bech har skrevet en rekke bind i Danmarkshistorien og vært medhjelper ved Politikens historiske håndbøker. *Struensee og hans tid* utkom i 1972 og regnes som Bechs hovedverk. Det er en lang og detaljert undersøkelse av Struensee, og er ifølge den danske historikeren Asser Amdisen et av de viktigste og mest sentrale verkene i Struenseeforskningen. Han skriver om verket at det er det eneste større vitenskapelige biografi om Struensee som er utkommet i de siste årene.

---

¹¹⁵ Harding, 2014

Likevel har Amdisen sine forbehold. Bech selv forsøkte å bygge bro mellom den kritiske forståelsen av Struensee og synet på Struensee som en forløper for de demokratiske reformene. Han ville skape et nytt og nyansert bilde av livlegen. Jeg er enig med Amdisen om at Bech ikke lykkes med dette. Amdisen mener at Bech unnlater å dømme Struensee for hardt, som mange tidligere har gjort. Amdisen skriver om Bech at han ikke skjeller ut Struensee for hans manglende forhold til Gud eller retter moralsk pekefinger mot livlegens forhold til Caroline Mathilde. Likevel er Bech bundet av Münters og Reverdils forståelser av Struensees personlighet og motiver. Dermed blir ikke *Struensee og hans tid* noe nytt, men bare en modifikasjon av tidligere samtidige verker.¹¹⁶ På den måten bør man spørre seg om Bech i det hele tatt tilfører forskningen så mye nytt.

Om boken

Bech understreker at han vil tegne et nytt og nyansert syn på Struensee: *"I dag kan vi på grund af tidsafstanden nok tegne et mer nuanceret portræt af præstesønnen fra det pietistiske Halle, livlegen, statsmanden og statsforbryderen J.F. Struensee og hans tid."*¹¹⁷

Disse ordene er hentet fra forordet til boken og de sier mye om hva forfatteren vil oppnå. De sier også mye om hva vi som lesere tror vi kan forvente mens vi leser. Bech prøver å lede leseren i en bestemt retning, men det lykkes ikke for forfatteren å komme med et nytt eller et nyansert syn på Struensee. Jeg vil stille spørsmål ved om han egentlig tilfører så mye nytt. Jeg tror at Bech ikke har vært klar over at han har gått inn i rekken av historikere som ser Struensee som en lykkejeger. Begrunnelsen til Bech er at tidsavstand gjør at man gjerne oppfatter hendelser og personer som mindre negative (men også mindre positive). Bildet burde blitt mer nyansert hos Bech enn det det er.

Struensee og hans tid starter med Brandt som er falt i unåde. Året er 1768 og han reiser til de tyske provinser. Å starte med Brandts utvisning føles underlig og forvirrende for meg som leser. Struensee blir introdusert og detaljert presentert først i kapittel 2. Resten av boken dreier seg naturlig nok om han, og tar for seg livet fra fødsel til hans død i 1772, med litt om etterspillet etter henrettelsen. Boken er skrevet kronologisk. Hos Bech er Christian allerede som prins nervøs og paranoid. Han beskriver Christian som et barn som befant seg i et grenseland mellom drøm og virkelighet. Opplysningstiden er ikke ukjent for Christian før Struensee kommer inn i livet hans. Bech mener at Reverdil prøvde å få Christian interessert i

---

¹¹⁶ Amdisen, 2012, s 225-226

¹¹⁷ Bech, 1972, s 7

opplysningstankene allerede mens han jobbet som prinsens lærer. I Christian så Reverdil en moderne og reformivrig konge.¹¹⁸ Altså håpet Reverdil på en fremtid med en mild og oppegående monark. Opplysningsideene kom med Reverdil, ikke med Struensee. Dette er ingen ny ide. I følge Bech var det ikke bare Reverdil som så for seg en stor fremtid i Christian. Lovprisningene var mange, og kom fra alle hold. De fremhever kongens mange begavelser og talenter. Christian hadde et ”smukkeste ytre”, snakket og skrev korrekt fransk, tysk og dansk, lettlært, en utrolig kroppsbeherskelse og kvikke replikker. Likevel trekker Bech fort inn Christians negative sider som konsentrasjonsvansker, sjenertheten og hans jenteaktige utseende. Bech har dermed ført inn en negativ linje med en gang. Mange lovord i begynnelsen av livet til Christian kom ikke til å hjelpe for den katastrofen som kommer til å skje. Bech har da en fordel av at han vet hvordan historien vil ende. Fokuset er og forblir på Christians negative sider og sinnslidelsene. Christian er uskikket til å styre og dermed startet kampen om kongen. Christian var alt annet enn allmektig og Bech mener at eneveldet ikke blir noe mer enn teori under hans styre. Til tross for dette tar ikke Bech for seg eneveldet særskilt i boken, bare indirekte. Man skal se det som en arv Christian har fått fra faren. Likevel ses Christians styringstid på som noe nytt i forhold til det pietistiske styret som hadde vært mens Frederik V levde. For Bech blir Christian i seg selv en ny tid og et nytt styre men i det tradisjonelle eneveldet.

Struensee og hans styre

Bech er ikke nådig i sin beskrivelse av Struensees styre. Han kaller det rett ut for et diktatur og kapittel 8 heter ”*Diktatoren*” og etterfølger kapittel 7 ”*Systemskifte*”. Det sier egentlig sitt. Bech tviler på om Struensee noen gang har hatt en plan om å ta over makten eller å forføre dronningen. Men, skriver Bech, hadde han bevisst deltatt i den lille, men ikke ufarlige politikken som angikk kongens og dronningens innbyrdes forhold. Likevel har Struensee jobbet seg gradvis oppover i systemet og Bech mener at han visste hva det kostet å få innpass i visse sirkler og selskaper, men at Struensee var villig til å betale prisen. Fra mai 1770 er Struensee en politisk figur. Ikke fordi det finnes et vitnesbyrd om en langsiktig politisk planlegging fra hans side, skriver Bech, men fordi han med sitt forhold til dronningen hadde brakt seg selv i en så farlig situasjon at han nå måtte handle hvis han ville unngå å bli handlet med av andre.¹¹⁹ Bech viser Struensee som en handlingens mann, men jeg tolker handlingene som negative. Christian fremstår som passiv og redd, mens Struensee er aktiv, handlende og

---

¹¹⁸ Bech, 1972, s 7,57

¹¹⁹ Bech, 1972 s 65- 66, 158, 178

uredd. Det er Struensees handlinger og intensjoner som får han opp og frem, men det er hele tiden en negativ undertone. Eksempelvis er forholdet med Caroline Mathilde beskrevet som lidenskapelig og ekte fra hennes side, mens for Struensee er forholdet overfladisk. Han utnytter henne. Utnyttet han også Christian? Utnyttet han Danmark?

*Ikke alle portretter av Struensee er like veltalende*¹²⁰

Struensee står ifølge Bech utenfor hoffet, med sin borgerlige bakgrunn. Bech påstår videre at Struensee ikke hadde noe dyptgående kjennskap til det danske statsstyret eller dets administrasjon, men at han hadde lest seg opp og fått overført kunnskaper og dannelses etter at han ble en del av hoffet. Dermed hadde Struensee kjennskap til forfatningsspørsmål, administrasjonsprinsipper og eneveldets problematikk. Systemskiftet består i at folk blir avsatt, rådet oppheves og Struensee får den reelle makten. Denne makten er ifølge Bech tatt både fra rådet og kongen. Reformene kom på løpende bånd. Struensees styre blir sett på som noe nytt i forhold til det gamle styret der Christian ”styrte”.

Hos Bech skimter man en tidsregning som knyttes til hvem det er som sitter med makten. For eksempel, Frederik Vs styre, Christian VIIIs styre, Struensees styre og Guldbergs styre. Til tross for at Bech kaller Struensee for diktator, et negativt ladet ord, skriver han at Struensee ikke ble en despot, men han blandet seg inn i alt. Det var særlig Struensees oppførsel som ifølge Bech var despotisk. Kapitlet heter ”*diktatoren*” men i teksten kaller aldri Bech Struensee for diktator, kun despot. Se mine forklaringer på begrepene på side 7 og 8. Hvorfor Struensee er en diktator eller en despot begrunnes aldri. Er det fordi Bech mener at det er så underliggende at Struensee *er* en diktator at det ikke trengs en begrunnelse? Henger dette

---

¹²⁰ Struensee, 2010.

synet igjen fra tidligere forskning? Hvis dette er tilfelle lever ikke Bechs opp til sitt eget utsagn i forordet om å gi et nytt og nyansert bilde av den tyske livlegen.

Struensee som leder

Bech mener at dette kunne skje fordi Struensee i realiteten ikke hadde noen konkurrenter. Ingen kunne erstatte ham hos dronningen og ingen andre var typiske lederskikkelser. Likevel skriver Bech at det var ikke alltid slik at Struensee styrte, men at det var oppgaven han hadde påtatt seg som styrte ham.¹²¹ Forfatteren mener at disse svakhetene, mangelen på overblikk og evnen til å skaffe seg pålitelige underordnede, først viste seg i småting. Struensee oppdaget det for sent til at han kunne trekke seg tilbake. Samtidig mener Bech at Struensee manglet personlig moral. Dette viser et negativt syn på Struensee, men og at han falt på grunn av egne mangler og feil. Jeg oppfatter det slik at hos Bech blir ikke Struensees styre satt opp som en motpart til eneveldet, men heller som en forlengelse inn i det opplyste enevelde. Grunnen til dette ligger i at Bech legger vekt på at Christian som ung fikk opplysningstidens ideer inn med Reverdil, dermed kjente han til reformer og humane tanker lenge før han traff Struensee. I tillegg har vi dette sitatet fra Bech:

*”Struensee representerte ikke blot kongemagten, men også den sunde fornuft, dvs den opplyste enevældes prinsipper utført til sidste komma.”*¹²²

Sitatet rommer det sentrale i Bechs beskrivelse av hele Struensee-regimet. Struensee representerer det opplyste eneveldet, til fingerspissene, men egentlig ikke noe nytt system. Styret hans er bare en forlengelse av det eneveldet som allerede fantes. Kanskje ligger det under at Danmark ville ha gått i den opplyste retningen uansett. Som tidligere nevnt forklarer Bech aldri hvorfor han velger å kalle Struensee for diktator eller despot. Men jeg tror Bech kaller ham diktator fordi han ikke er konge, men likevel sitter med all makten og styrer etter egne interesser. Men hvorfor Bech kaller ham despot er vanskeligere å forstå, for Struensees styre bygde ikke på vold og vilkårligheter. En eneveldig konge behøver ikke å være diktator eller despot, i hvert fall ikke under det opplyste eneveldet. Men det kan være en militær og politistat som slår ned på opprør og injurier mot kongehuset. Jeg synes Bech burde ha forklart hva han legger i begrepe.

---

¹²¹ Bech, 1972, s 214, 216, 242

¹²² Bech, 1972, s 251

Caroline Mathilde fremstilles av Bech som så besatt av Struensee at hun lydig gjør alt det han sier: *”Selv dronningens garderobe og hendes sangundervisning blandede Struensee sig i, men i modsætning til Brandt syntes hun, at han havde ret og føjede sig lydigt.”*¹²³ Andre har også merket seg den underdanige dronningen, blant annet kongens fetter prins Carl.

*”Og prins Carl er endnu i sine erindringer bitter over den måde, på hvilken Struensee helt dominerede Caroline Mathilde. Hun kunne ikke mer træffe nogen beslutning på egen hånd”*¹²⁴

Samtidig beskriver Bech henne som en person som ikke er en politisk figur ved hoffet. Senere skal vi se at nyere historikere går bort fra denne beskrivelsen og tillegger Caroline Mathilde mer makt enn det historikere tidligere gjorde. Hos Bech forblir hun passiv, forelsket og naiv.

*”Efter den tilsidesættelse, hun havde været ude for siden sit ækteskabs begyndelse, oplevede hun vel for første gang, hvad det ville sige at give sig hen til en, og hun gjorde det med en voldsomhed og en mangel på forsigtighed, der måtte få konsekvenser i hendes situation.”*¹²⁵

Bech er også overbevist om at det er Struensee som er far til Louise Augusta.

Er Bech så negativ?

Men er Bech så negativ? Han fremstiller personene og hendelsene nøytralt og sannferdig, han lar ikke sine egne meninger og oppfatninger farge beskrivelsene. *Struensee og hans tid* er et fremskritt når det gjelder objektivitet. Men til tross for at Bech ikke er like dømmende som tidligere historikere, ligger det fremdeles en negativ undertone gjennom hele boken. Bech mener at Struensee hadde manglende moral og det fokuseres på hans mange dårlige egenskaper som for eksempel arroganse, manglende politiske evner og de ekstreme sidene ved opplysningen. Amdisen mener at Bech er farget av beskrivelsene som Münter og Reverdil gir. Dermed kommer ikke boken hans med noe nytt. Jeg er enig med Amdisen. Samtidig er Bech for konservativ til å være en del av den kulturelle vending som kom i historiefaget på 1970-tallet. Det var en vending som gikk ut på at historikerne begynte å interessere seg for nye temaer fremfor og kun skrive om konger og kriger. Sosialhistorie sammen med økonomihistorie kom sterkt opp ved siden av den politiske historien. Av nye temaer var blant annet kvinnehistorie, arbeiderhistorie, minoritetshistorie, lokalhistorie, mentalitetshistorie, sjøfartshistorie og viljen til å skrive om vanlige mennesker. Vanlige folk skulle gjøres synlige

---

¹²³ Bech, 1972, s 247

¹²⁴ Bech, 1972, s 189

¹²⁵ Bech, 1972, s 251, 247, 189, 173

og få sin historie. Dette kan forklare hvorfor Caroline Mathilde som kvinne har fått så liten plass i historien før 1970-tallet. På den måten vil jeg kalle Bech for en konservativ historiker siden han ikke tilfører noe nytt, men bare støtter seg på andre. Han stiller ingen nye spørsmål og kommer ikke med nye tanker. Dermed legger han seg på den negative linjen som er hentet fra samtidens kilder og eldre faghistorikere.

Bech har ikke satt opp en tilfredsstillende kildeliste, så det er vanskelig å vite hva han egentlig har brukt. Men siden Bech egentlig ikke kan regnes som historiker, har han kanskje ikke vektlagt kildeliste. Det ramses opp under «*Viktigste anvendte litteratur*» hvor kun et utvalg av litteraturen nevnes; Fremstillinger om personer og perioden, brev, dagbøker og memoarer, og kildeutgaver. Det blir ikke referert til noe direkte i teksten. Dette mener jeg svekker troverdigheten til boken. Til tross for dette vil jeg ikke trekke i tvil at Bechs verk har hatt betydning for historikere som kom etter ham. Boken er likevel mer en populærhistorisk fremstilling enn rent faghistorisk.

Struensee og hans tid bærer lite preg av å være tyskfiendtlig, som hos Holm. Dette kommer av at Danmarks forhold til Tyskland har forbedret seg siden slutten av 1800-tallet. Etter Holm skulle det komme to verdenskriger, begge startet av Tyskland. I likhet med Norge skulle Danmark holde seg nøytralt under første verdenskrig men ble invadert og okkupert under andre verdenskrig. Etter siste krig skulle likevel Europa bygges opp og moderniseres, og forholdet mellom landene (i alle fall mellom landene i Vest - Europa) ble bedre. På den måten vil ikke Bech ha latt seg påvirke av et dårlig forhold til Tyskland da krigen var over og problemet med Slesvig og Holstein i etterkrigstiden endelig ble løst. Allerede på 1920-tallet hadde nord- Slesvig blitt gitt til Danmark, resten forble tysk, og etter krigen ble ikke grensene forandret.

Ole Feldbæk (1991 og 2002)

Innledning

Ole Feldbæk er en av Danmarks mest kjente historikere, med en lang karriere og med hovedfokus på 1700-tallets historie. På mange måter er Feldbæk som skapt for å analysere Struensee-perioden men dessverre har han aldri skrevet særskilt om Struensee. Uten en tekst om Struensee å analysere er det vanskelig å ta med Feldbæk i oppgaven. Jeg føler likevel at det ville vært feil ikke å nevne ham, ikke minst fordi han trekker inn forholdet til utlandet, England og Tyskland.

Det jeg skal se på er, foruten Feldbæks karriere, et par av Feldbæks tekster fra oversiktsverk hvor han nevner og diskuterer Struensee. Struensee tar ikke opp mye plass, men jeg mener at det er nok til å si noe om hva Feldbæk mener om den tyske livlegen. Ordvalg og tone er tilstede i enhver tekst, uavhengig av hvor lang eller kort den måtte være.

Om Ole Feldbæk

Ole Feldbæk, f 1936, er dansk historiker, dr. phil fra 1969 og professor fra 1981 ved Universitetet i København frem til han pensjonerte seg i 2006. Han har spesialisert seg på 1700-tallets økonomiske historie og skrevet flere bind i oversiktsverk i dansk historie, blant annet for *Politikens-Gyldendals Danmarkshistorie* og *Dansk identitetshistorie*. Feldbæk har også jobbet mye sammen med norske historikere, da spesielt om 1814. Hans hovedområder er politisk og økonomisk historie.

I forbindelse med hans 75 års dag i 2011 trykte den danske avisen Kristeligt Dagblad en artikkel om Feldbæk.¹²⁶ Han beskrives der som en av sin generasjons mest respekterte og produktive danske historikere frem til han pensjonerte seg. Artikkelen forteller videre blant annet om hvordan Feldbæk i 1980-årene var en av de første historikerne som skrev om nasjonal identitet. På den tiden var andre verdenskrig fremdeles tett på og historikerne tok avstand fra å skrive om det nasjonale siden de hadde sett hva det kunne føre til. Feldbæk tok likevel utfordringen og det resulterte i et firebindverk kaldt *Dansk identitetshistorie*. Han ble derfor viktig for yngre historikere som var opptatt av identitets og mentalhistorie. Der vi kan putte Bech i en konservativ gruppe mener jeg at Feldbæk representerer den moderne og liberale historikeren. Bech ser seg tilbake mens Feldbæk ser fremover.

Feldbæk og Struensee

Feldbæk har skrevet litt om Struensee og hans tid ved makten i noen av oversiktsverkene han har skrevet og det er et par av disse jeg skal ta for meg her.

Dansk udenrigspolitisk historie bind 2 *Revanche og neutralitet* (2002) tar for seg årene 1648-1814, hvor Feldbæk tar for seg årene 1720-1814. Som tittelen antyder er fokuset i boken på utenrikspolitikk, men Struensee er kort nevnt mellom side 334 og 343.

”Præstesønnen og lægen Johann Friedrich Struensee trådte ikke åbent frem som diktator. Han forblev i sit dunkle kabinet, og hans omgang var begrænset til det unge kongepar samt

---

¹²⁶ Mikkelsen, 2011

nogle ganske få – medarbejdere snarere end venner. Hans reformer nåede knapt nok til udenrigspolitikken, før han blev fældet af et officerskomplot.”¹²⁷

Det hersker ingen tvil om at Feldbæk mener at Struensee var en diktator, et uttrykk som jeg oppfatter som en negativ beskrivelse. Likevel er ikke Struensee en tradisjonell diktator. Kanskje er det derfor det kan være vanskelig å avgjøre hva han faktisk var, og hvorfor han fremstilles som fullstendig venneløs. Struensee har ingen venner, bare medarbeidere. Dette er en utradisjonell fremstilling. Jeg mener at den er med på å gjøre Struensee til en ensom ulv. Feldbæk oppnår med dette å fremstille Struensee som asosial. Samtidig innfører Struensee trykkefrihet for å trekke den offentlige mening over på sin side for å motstå presset fra Guldbergkretsen. Struensees diktaturstyre blir felt av en offisersammensvergelse med Guldberg i spissen med hjelp fra Juliane Marie og arveprins Frederik. Kongen ble tvunget til å undertegne arrestordrene. Feldbæk virker ikke overbegeistret for det nye regimet, noe som også kan ses i sitatet nedenfor. Legg merke til at henrettelsen blir beskrevet som barbarisk, og at det skulle fungere som en advarsel. Samtidig henviser forfatteren til at dommene ikke var en rettstat verdig, og at henrettelsene av Brandt og Struensee var barbariske.

Feldbæk mener at: *”Henrettelsen af Struensee og hans nærmeste hjælper, Enevold Brandt, fandt sted på Østre Fællad for øjnene af hele København den 28.april 1772. Og for øjnene af hele Europa gennem talrige reportagestik og mere eller mindre fingerede breve og aktstykker fra dramaets hovedpersoner. De nye magthavere insisterede på at gennemføre hele det barbariske henrettelsesritual, til skræk og advarsel for alle – hjemme og ude.*”¹²⁸

Struensees henrettelse.

*Henrettelsen var ekstremt brutal, og mange hadde møtt opp for å få den med seg.*¹²⁹

¹²⁷ Feldbæk, 2002, s 337

¹²⁸ Feldbæk, 2002, s 343

¹²⁹ Struensees henrettelse, 2008.

Jeg kan som leser skimte litt medfølelse for Struensee hos Feldbæk. Til tross for alle hans feil ble han dømt for hardt. Men igjen beskrives Struensee som en uten venner. Der Brandt tradisjonelt blir fremstilt som Struensees (ofte eneste) venn, er han her blitt Struensees nærmeste hjelper. Det reiser nye spørsmål, som innebærer at det burde forskes mer på forholdet mellom Struensee og Brandt.

Et annet poeng hos Feldbæk er at Struensee er far til Louise Augusta. Det stilles ingen spørsmål ved det, men det kan like gjerne komme av at det er et oversiktsverk og at det ikke er plass. Verket har hovedfokus på utenrikspolitikk, dermed tar arrestasjonen og situasjonen med Caroline Mathilde mye plass. Skandalen hadde en klar utenrikspolitisk dimensjon. Dels fordi Caroline Mathilde var den engelske kongens søster og dels fordi det i dagene etter diktatorens fall skaptes en ny politisk beslutningsstruktur i København – samtidig med at nye menn kom til makten.¹³⁰ Kong Georges forhold til Danmark skulle forbli kjølig i lange tider.

Feldbæks bok *Dansk identitetshistorie* bind 1 *Fædreland og modersmål 1536-1789* kom ut i 1991, altså 11 år før *Dansk udenrigspolitisk historie*. Likhetene omkring Struensee er som forventet store; Struensee er en diktator og Brandt er medhjelper istedenfor venn. Struensee får mer plass i *Dansk identitetshistorie* enn i den andre boken, men hvor fokuset i *Dansk udenrigspolitisk historie* er på utenrikspolitikk er det i *Dansk identitetshistorie* på det innenrikske og det nasjonale. Dermed blir det hele tiden fremhevet at Struensee er en tysker og står som en motpart til det danske.

Christians sinnslidelse utløste en politisk krise som Struensee utnyttet. Han fikk fjernet alle sine rivaler fra kongens person sommeren 1770 og tilbake i København fulgte en utrensning ved hoffet. Struensee fikk eneherredømmet over kongen og staten, og i sommeren 1771 trådte han åpent frem som diktator.¹³¹ Feldbæk forklarer aldri hva han legger i begrepet diktator, eller hvorfor Struensee eventuelt skulle være det. Struensees regime var tross alt ikke basert på vold. Feldbæk trekker frem trykkefriheten som viktig. Med opphevelse av sensuren kunne folk skrive hva de ville, og de kunne gjøre det anonymt. Det endte med at det ble kritikk ikke bare av det gamle styret men også av Struensees diktatur – og av hans egen person. Det førte til at trykkefriheten ble innskrenket i oktober 1771. Forfatteren av teksten skulle holdes ansvarlig for tekstens innhold, ble det utgitt anonymt ville boktrykkeren bli stilt til ansvar.

---

¹³⁰ Feldbæk, 2002, s 337

¹³¹ Feldbæk, 1991, s 165-167, 168

Men det stoppet ikke den offentlige debatten. Feldbæk poengterer at det var slik offiserene kunne styrte Struensee, de visste at de hadde offentligheten bak seg.

Under Struensees 16 måneder ved makten ble det reist en rekke spørsmål han skulle ta stilling til som politiske ideer, kirken, Norge og moralen. Mot slutten av perioden kom det også skrifter som vendte seg direkte mot Struensee, hans forhold til dronningen, hans tyskhet og hans manglende kjennskap til det landet han ville forandre.

Feldbæk poengterer at: *”Blant de emner, der blev taget op, var også forholdet mellem dansk og tysk, som klart optog mange, og som ophævelsen af censuren bragte op til overfladen.”*¹³²

Feldbæk fortsetter med at det var en spenning mellom tysk og dansk i den offentlige debatten. Og at denne spenningen var tilstede lenge før Struensee kom til makten. Dette er en tanke som ingen av de andre historikerne har dvelt med tidligere. Poenget til Feldbæk er at det fantes en dansk identitet og et konsept om fedrelandet:

*”Her er det viktig at slå fast, at da Struensee i efteråret 1770 greb magten, var de afgørende positioner allerede nået. På det tidspunktet var fedrelandet definert som landet, hvor man var født og vokset op. Sprogets betydning for en national identitet var forlængst markert. Kritikken af ansættelsen af fremmede var et gammelt træk. Og indfødtes førsteret til embeder var allerede formuleret som et krav.”*¹³³

Det må bety at kritikken av Struensee som tysk simpelthen var en del av tiden. Dette er en ny holdning til livlegen. Feldbæk er en historiker som ikke er redd for å tenke nytt. Det skal ikke ses på som en unnskyldning ovenfor Struensee, for Feldbæk synes ikke at han var skikket til å styre – heller ikke synes han at Struensee gjorde en god jobb. Slik forholder Feldbæk seg negativ til Struensee, men det betyr ikke at han fortjente det som skjedde med ham.

Henrettelsen er for Feldbæk barbarisk – og den hører ikke hjemme i 1770-tallets rettstat.

Det nye styret skulle bevisst innføre en dansk politikk. For Guldberg var danskhet en hjertesak.¹³⁴

---

¹³² Feldbæk, 1991, s 165-167

¹³³ Feldbæk, 1991, s 168

¹³⁴ Feldbæk, 1991, s 169, 180, 185

Ulrik Langen – *Den afmægtige – en biografi om Christian 7. (2008)*

Innledning

Den afmægtige er en biografi om Christian VII, men siden Struensee er en så pass viktig del av Christians liv har jeg ikke hatt noen problemer med å bruke den. Tvert imot mener jeg at det styrker oppgaven å bruke en litt annen type bok, den eneste forskjellen er at hovedvekten til historikeren nå ligger på Christian og ikke på Struensee. Til tross for Christians fascinerende historie finnes det ikke tradisjon for å utgi biografier om ham. At det finnes så mange om Struensee viser hvor historikerne har hatt sin interesse og hvor mange problemstillinger Struensees korte liv har reist innenfor forskningen. Dessverre blir Christian ofte bare en underlig bifigur hos mange Struensee-historikere.

Her vil jeg se på personen Ulrik Langen som forfatter før jeg ser på hvordan Christian og Struensee fremstilles i boken. Hva slags syn på Struensee har egentlig Ulrik Langen? Til slutt vil jeg argumentere for at Langen er det jeg velger å kalle en moderne historiker, og peke på hvordan han sprenger grenser i forhold til hva historikere tidligere har turt å skrive om.

Om forfatteren

Ulrik Langen, dansk historiker, er født i 1966 og har fra 2012 vært professor i 1700-talls historie ved Universitetet i København. Før det var han lektor ved Syddansk Universitet. Han har en ph.d i historie og har utgitt en rekke bøker. Langen er et eksempel på at historikerne blir yngre, og at de raskere blir professorer. Til forskjell fra andre historikere nevnt i denne oppgaven er Langen ung. Langen var også historisk konsulent for filmen *En Kongelig Affære* fra 2012. *Den afmægtige – en biografi om Christian 7* utkom i 2008 og nyfortolker Christians rolle i Danmarkshistorien. Forfatteren var lei av at Christian for det meste er blitt fremstilt som en pussig bifigur og når han satte kongen i sentrum resulterte det i et helt nytt syn. Langen tar dessverre aldri for seg noe om forskningssituasjonen om Christian VII som kom før hans egen bok. Dette savner jeg. Verket har derimot fotnoter og kildehenvisninger på plass.

Christian

Boken åpner med proklamasjonen på balkongen i januar 1766. Frederik V er død og Christian VII er den nye kongen i Danmark. Langen legger vekt på at Christian overhodet ikke hadde lyst til å være en eneveldig konge. Faktisk hadde Christian fått et illebefinnende da han hadde

fått beskjed om farens kritiske helsetilstand. Han gledet seg ikke til å gå ut på balkongen og hilse mengden av folk på slottsplassen. Christian VII var født inn i et system. Eneveldet er evigheten. Dette hadde han arvet etter sin far. I tråd med Kongeloven ble kronprinsen konge i det samme sekundet som hans far døde. Kongeverdigheten gikk av seg selv over i sønnens kropp uten en egentlig innstiftende handling. ”Kongen dør aldri”, han hadde bare forskjellige skikkelser. På den måten kan man forstå at Langen likevel, som Bech, mener at personene er periodene og deler tiden inn etter regjeringstidene. Eneveldets tidsdimensjon kan minne om det man finner i bibelen. Kongen er selvfølgelig guddommelig, for å understreke den religiøse sammenhengen. Kongen var valgt av Gud og skulle svare bare ovenfor Ham, slik det står i Kongeloven. Langen skriver at Frederik V hadde vært uskikket til å styre før han døde. Trolig hadde han aldri i løpet av sin regjeringperiode vært funksjonsdyktig som politisk leder. Han hadde vært mer opptatt av forlystelser, drikking og damer enn å regjere, og det var hoffmarskalken Moltke som utførte de oppgavene kongen burde ha tatt seg av. Skulle man få en gjentagelse med Christian på tronen? Det man er helt sikker på er at Christian på grunn av sin far hadde en vanskelig barndom. Frederiks alkoholisme førte til at forholdet ikke ble slik forholdet mellom far og sønn burde være. Langen legger stor vekt på at en eneveldig konge skulle spille en rolle. Frederik V var ute av stand til å spille rollen, uten Moltke var han intet. ”Aligevel så undersåtterne med milde øjne på deres konge indtil det sidste.”¹³⁵ Nå skulle Christian spille sin rolle. Rikene ble holdt sammen med kongens person, så hvordan undersåttene så på Christian var avgjørende for hans rykte og popularitet.

Langen mener at opplysningstiden kom til Danmark og til Christian lenge før Struensee kom inn i bildet. Han mener at disse tankene, og tankene om kongemakten, var velkjente allerede med Frederik Vs tronbestigelse. Eneveldet hadde eksistert siden 1660. Eneveldet er en nedarvet tradisjon. Langen tar for seg eneveldets historie i et eget underkapittel over fem sider. Der sier han at eneveldet var både en realitet og et ideal.¹³⁶ For Langen er eneveldet et system. Systemet var innrettet for å utføre alle herskernes plikter, fordi herskeren ikke selv var i stand til det. Christian var født inn i et system som var 100 % utbygget, et system man plasseres i om man er skikket eller ei. Langen legger opp til at eneveldet hadde hatt så mange uskikkede konger at de visste hva de skulle gjøre om kongen ikke ville regjere. Likevel gir forfatteren inntrykk av at det å være konge er vanskelig og ofte ensomt. Christian, skriver han, kunne aldri bli en god konge fordi han var uforberedt til rollen. Dermed blir han også et offer

---

¹³⁵ Langen, 2008, s 17

¹³⁶ Langen, 2008, s 7, 8, 16, 23

for maktpillet. Likevel legger Langen vekt på at Christian hadde det meste lagt til rette for å kunne bli en brukbar konge. Christian hadde et godt hode og flere talenter, og utdanningen var den unge prinsen verdig.

Hos Langen leser man at personligheten, den nervøse naturen og fantasiene la en stopper for den strålende fremtiden mange hadde forutsagt for Christian. Også hos Langen ser vi Reverdil gi opplysningsråd og ideer til Christian. Christian skulle bli en opplysningens monark og Reverdil forsøkte å prege ham i en bestemt retning. Hvis jeg har lest Langen rett, mener han at Christians styre ble et opplyst enevelde ved salvingen hans i 1767.¹³⁷ Opplyst enevelde skal ha vært det styret som stemte best overens med naturen og derfor var den mest riktige styreform. Man hadde gjensidige plikter, både folket og monarken. I følge Langen var Christian skikket til å styre i begynnelsen, men han var ikke interessert. Christian fremstilles som et offer. Andre ved hoffet bestemmer over han hele tiden.

Struensee

Struensee kommer inn i historien med kongens avreise på den store utenlandsturen. Da er vi allerede langt inn i handlingen og boken. Struensee er anbefalt til stillingen som reiselege. Brandt kjente Struensee fra sin tid i Altona og ifølge Langen er det grev Rantzau-Aschenberg som trakk i trådene for å få sin venn ansatt. Dette er en nøytral fremstilling, da andre historikere noen ganger skildrer Struensee som en mann som selv gikk hardt inn for å få jobben (basert på Reverdils memoarer). Her skimter vi etter min mening et positivt Struenseesynt. Etter utenlandsturen blir Struensee ”den nye legen”. Dette er også tittelen på et av underkapitlene. Grunnen til dette mener jeg er at Langen gjennom hele sin beskrivelse av Struensee legger stor vekt på at Struensee først og fremst er lege, og på hans borgerlige bakgrunn. Dette gjør at Struensee fremstilles som en outsider ved hoffet, det er et sted han egentlig ikke hører hjemme. Derfor går det også galt for ham. Han prøver å være noe han ikke er, nemlig statsmann. Det gode forholdet mellom Struensee og Christian består selv etter hjemkomsten. Men ifølge Langen er dette noe som ikke skal være. Etter hjemkomsten registrerer Struensee det dårlige forholdet mellom Christian og Caroline Mathilde. Han går inn for å forbedre dette og klarer å få Christian til å få et ordentlig forhold til dronningen sin. Slik uttrykker Langen det:

---

¹³⁷ Langen, 2008, s 189

”Mens de tidligere yndlingene byggede deres lykke og indflydelse på det dårlige forhold mellem Christian og Caroline Mathilde, gik Struensee den modsatte vej. Ved at bringe ægtefellerne tættre på hinanden, gjorde han sig uunværlig for dem begge.”¹³⁸

Ikke lenge etter starter Struensees forhold til Caroline Mathilde. Langen mener da at Struensee begikk majestetsfornærmelse av uopprettelige dimensjoner. Og at fra da av mistet Christian sin fortrolige venn. Struensee var fortsatt Christians lege, men nå var han frem for alt dronningens elsker. Struensees lojalitet går fra Christian til Caroline Mathilde. Christian blir tilsidesatt av Struensee. Denne fremstillingen av hendelsene er forskjellig fra de jeg har presentert tidligere. Dette er viktig for å forstå den store sammenhengen hos Langen. Mens Struensee har en borgerlig bakgrunn gjennom hele boken, blir fremstillingen av Christian preget av en mer aktiv monark. Det var Christian som var opphavsmannen til kabinetsordrene. Og de var helt i tråd med opplysningsideene som hadde påvirket Christian helt siden barndommen, og var representert av forskjellige skikkelser ved hoffet gjennom årene. Struensee var likevel fødselshjelperen, men Christian blir ikke den passive og underlige som han tradisjonelt blir fremstilt som. Det var også Christian, og ikke Struensee, som satte i gang systemskiftet. Dermed kan ikke systemskiftet stå som en motvekt til det systemet det erstattet, det er heller en forlengelse av det opplyste eneveldet Christian styrte etter. Langen mener at Christian med dette er blitt mer eneveldig enn noen sinne. Eneveldet var en institusjon Christian hadde arvet fra sin far, og han kjente ikke til et annet system. De store forandringene kunne ikke komme uten Struensees hjelp. Langen skriver at med Christians 22. bursdag hadde han sittet på tronen i fem år. En ny epoke skulle begynne, hvor den eneveldige kongen regjerte uten innblanding fra aristokratiske klikker eller særinteresser. Igjen ser vi eksempel på at Langen lager nye systemer og epoker innenfor systemet, og at disse blir forlengelser av det opplyste eneveldet uten å fremstille Christian og Struensee som motparter.

Likevel var det Struensee som kom med reformene, Christian bare underskrev. Snart kunne Struensee underskrive dokumentene alene, uten Christian. Struensee fikk Christian til å undertegne en reform som gav Struensee makt til å underskrive alene uten kongens signatur. På den måten kunne Christian holde på med det som interesserte han mer. Langen skriver at Struensee hadde evne til å gå forsiktig frem, så han for Christian ikke kom til å fremstå som den som styrte i realiteten.¹³⁹ Struensee kontrollerte Christian. Slik kom han til makten og reformerte Danmark til det ukjennelige. Langen mener at Struensee utfordret eneveldets

---

¹³⁸ Langen, 2008, s 301

¹³⁹ Langen, 2008, s 301, 303, 323, 337

system og at han omformet systemet til å bli han eget. Jeg mener at vi kan lese at Struensees system (som ikke får noe annet navn enn ”system” eller ”styre”) for Langen står som en motvekt til eneveldet. Til tross for at Christians styre var opplyst er Struensees styre så ekstremt fremstilt at det ikke blir en forlengelse. Langen fremstiller det slik:

*”Den orden og velstand, Struensee drømte om, forblev en illusjon. [.....] Struensees styre var blevet en karikatur på de moderne tænkeres hede drøm om en opplyst enevælde.”*¹⁴⁰

Langens syn på Struensee

Jeg synes at Langen får frem det nøytrale Struensee-synet som Bech aldri klarte å uttrykke, til tross for at mye av Bechs argumentasjon likner på Langens. Det legges vekt på Struensees borgerlige bakgrunn og at Christian for Struensee alltid ville være en pasient. Struensee har sine gode sider, blant annet får han kongeparet til å komme nærmere hverandre. Langen har stor sympati for Christian, og han gjør alt for å gjøre Christian mer aktiv, samtidig som leseren skal ha sympati med kongen som har det vondt og er syk. På toppen av det hele mister han, ifølge Langen, Struensee som sin fortrolige venn da livlegen blir dronningens elsker. Struensee forlater Christian og hans lojalitet ble dreid fra Christian til Caroline Mathilde. Struensee tilsidesatte sine forpliktelser ovenfor Christian for å følge egne innskytelser. Her føler jeg at Langen anklager Struensee for svik mot kongen. Det er den eneste gangen jeg føler at Struensee blir beskyldt for noe negativt ovenfor kongen. Han blir beskyldt av Langen for ikke å ta seg ordentlig av Christian, og for å følge egne lyster. Det var ikke derfor Christian hadde tatt Struensee med til hoffet. Igjen får man inntrykk av at Christian blir sviktet. I tillegg var Struensee uegnet som statsmann. Likevel blir Struensee fremstilt nøytralt. Hva han gjør og hva han mener blir beskrevet uten en fordømmende tone og uten at han blir dratt i en spesiell retning, (lykkejeger eller tragisk helt). Likevel synes jeg at man kan skimte noen positive glimt innimellom, blant annet med hvordan Struensee blir livlege og hvordan han prøver å forbedre forholdet mellom Christian og hans dronning.

Caroline Mathilde fremstilles som en som ønsker å være mer borgerlig enn det hun er født til å være. På den måten føres hun tettere sammen med Struensee. Hun har et tett bånd til sine barn, og er tydelig inspirert av Rousseau.¹⁴¹ Dette er før hun møter Struensee, hvilket viser at Langen mener at hun var opplyst før livlegen ble en del av hoffet. Samtidig er hun moderne og til tider egenrådige. Hun rir i mannsdrakt, hun begynner også å opptre offentlig i

---

¹⁴⁰ Langen, 2008, s 349

¹⁴¹ Langen, 2008, s 349, 303, 305, 288

mannsdrakt og gjør lite for å skjule forholdet til Struensee. På den måten svikter også hun Christian. Langen fremstiller Struensee og Caroline Mathilde som 'dream team' ved at de samarbeider om å få det slik de vil på hoffet. Denne fremstillingen er vanlig i mye av fiksjonen om Struensee. Hun blir en handlende, nesten en politisk figur. Likevel blir hun, slik som Struensee, av Langen fremstilt på en nøytral måte uten en dømmende pekefinger.

Langen som en moderne historiker

Et godt eksempel på at historiefaget ikke bare er blitt mer moderne, men at det også er kommet så langt at historikere tør å stille nye spørsmål ved kildene finnes hos Langen. Han bruker ofte Reverdil som referanse i teksten, men likevel klarer han å stille spørsmål om Reverdils egentlige intensjoner og beskrivelser. Langen godtar ikke Reverdils fremstilling uten videre, men ved å bruke memoarene flittig, understreker han nettopp at Reverdil er en god kilde. Ved å stille spørsmål til kilden gjør Langen det jeg i kapittelet om Reverdils memoarer etterlyste at historikere burde gjøre. Langen tør så mye mer enn forgjengerne. For eksempel skriver han:

*”Man kan dog ikke lade være med at spørge sig selv, om ikke Reverdil har været lidt for rask i sin hårde dom over undervisningens mangler og hans elevs vigende interesse. Trods sine klare iagttagelser og tænksomme overvejelser er spørgsmålet, hvor megen forståelse Reverdil egentlig havde for Christians gemyt.”*¹⁴²

Langen fortsetter med å poengtere at erindringene ble skrevet ned så lenge etter at det skjedde. På samme måte er Langen moderne med tanke på hva han velger å skrive om. Han skriver mye om sex, med beskrivelser ingen tidligere kunne ha tillatt seg å gjøre. Hvem ved hoffet som hadde affærer med hvem kommer opp i rene såpeoperaen og storkjøpmannen Fabritius de Tengnagel blir beskrevet som en notorisk horebukk. Prostitusjon beskrives slik:

*«Datidens prostitution var et sammensat fænomen. Det store opbud av ugifte soldater i byen gjorde sit til at holde gang i forretningerne. Men der var langt fra den usle soldaterhore, der fik et par håndører og litt brændevin pr. knald, til fornemme herrers holdte kvinder, der var installeret i lejligheder med kostbart møblement og fine klæder.»*¹⁴³

En slik frisk beskrivelse av og bruk av sex som tema ville ikke vært mulig tidligere. Jeg mener at dette viser hvordan samfunnet fortsetter å utvikle seg, ikke bare fra 1700 og 1800-

---

¹⁴² Langen, 2008, s 90

¹⁴³ Langen, 2008, s 90, 164, 211

tallet frem til i dag, men også innenfor kortere perioder på for eksempel et par tiår. Historiefaget og samfunnet generelt er i stadig utvikling. Samtidig er historikerne blitt en del av et tverrfaglig miljø, som blant annet inkluderer sosiologi og psykologi. Historiefaget låner i stedet fra andre fag, og det har uten tvil vært en styrke for å forstå Struensee.

Asser Amdisen – *Struensee Til nytte og fornøyelse* (2012)

Innledning

Etter å ha brukt Amdisens bok i drøftingen i denne oppgaven, skal hans syn på Struensee nå analyseres. Dette blir den nyeste og siste faghistoriske boken i oppgaven. Det skal ikke ha kommet nye bøker om Struensee etter denne, så vidt jeg vet. Dermed kommer *Struensee Til nytte og fornøyelse* til å bli referert til som det nyeste verket innenfor Struenseeforskningen per i dag.

Boken ble for første gang utgitt i 2002, men ble utgitt igjen i 2012 der den var blitt vesentlig gjennomskrevet og redigert. De nyeste bøkene om Struensee var inkludert og enkelte feil fra den første utgaven var rettet opp. Tittelen i 2002 var *Til nytte og fornøyelse – Johann Friedrich Struensee 1737-1772* mens den i 2012 var *Struensee* med undertittelen *Til nytte og fornøyelse*. Jeg har kun lest og brukt 2012 utgaven. Det som blir problemet med *Struensee Til nytte og fornøyelse* er at siden boken er såpass ny er det ingen andre historikere som har skrevet om boken. Dermed finnes det ingen støttelitteratur til dette formålet. Men derimot finnes et par anmeldelser av boken på internett skrevet av andre danske historikere. Disse har vært til hjelp.

Jeg vil først se på forfatteren, før jeg vil gå inn på og viser hvordan dette verket skiller seg ut fra de som er blitt brukt tidligere. Hva er det som gjør det så spesielt og hvilken angrepsvinkel har Amdisen valgt å bruke? Til sist vil jeg se på hvordan Struensee fremstår hos Amdisen. Klarer forfatteren å gi en nøytral fremstilling eller går han i de samme fellene som tidligere historikere?

Om forfatteren

Asser Amdisen er født 1972. Han er en ung dansk forfatter og foredragsholder. I 2001 ble han cand.mag i historie ved Universitetet i København med spesialitet i Struensees reformpolitikk. Han kaller seg selv for historiker, men som med Bech kan vi se at det ikke nødvendigvis er

tilfelle. Historiker er ikke en beskyttet tittel, og hvem som helst kan kalle seg historiker. Det er ansettelse ved et universitet og en master- og doktorgrad som gjør det til en beskyttet tittel. Amdisen har en mastergrad. 1700-tallet er hans periode. I følge ham selv er han en et offer for en over 17 år lang Struensee-besettelse. Amdisen har tidligere jobbet på en rekke museer og han har vært museumsleder. Han har også jobbet som høyskoleforstander.¹⁴⁴

Om boken

Førsteutgaven fikk stort sett gode kritikker, men andre var mer nøkterne. Boken opplevde også å bli slaktet. Dette førte til en feide blant danske historikere. Blant annet fordi Struensee-perioden er en periode hvor absolutismens militante og totalitære trekk blir omtalt. Den danske historikeren Tommy P. Christensen anmeldte nyutgaven i 2012 for historie-online.dk og poengterer at nyutgaven kommer samtidig med *En kongelig affære*. Men Christensen mener til tross for tidligere negative kritikker at:

*”Helt overordnet bør det nu fastslås, at Amdisens bog er en berigelse af den danske faglitteratur om Struensee, og en passende modvægt til skønlitteraturens noget malende behandling af manden.”*¹⁴⁵

At verket er en berikelse mener jeg det ikke finnes noen tvil om, siden boken bærer preg av nytenkning. Det finnes et genuint ønske om å få frem et nøytralisert bilde av Struensee og det er lenge siden det kom en slik Struenseebiografi.

Struensee Til nytte og fornøjelse er et verk som skiller seg ut på flere måter.

Bokens innhold tar for seg Struensees liv fra 1737 til henrettelsen i 1772. Den begynner med et tilbakeblikk, en slags kort oppsummering, av livlegens liv. Allerede i første setning kommer det frem at Struensee ble henrettet sammen med Brandt den 28. april 1772, på den måten blir leseren med en gang presentert for historiens klimaks. Her vil jeg argumentere med at Amdisen på den måten går bort fra å fortelle historien og dermed bort fra Hayden Whites narrative ideer om at historie fremstilles som en fortelling. Andre historikere, også de som er brukt i denne oppgaven, har fortalt Struensees historie som en fortelling. De begynner med Struensees barndom og følger livet hans til henrettelsen som da gjerne blir klimakset i fortellingen. Deretter går Amdisen inn på problemene en historiker møter når han/hun skal skrive en biografi, f.eks. kildene og tradisjonen, hvordan man skal komme tettest på den

---

¹⁴⁴ Asser Amdisen har egen hjemmeside, <http://www.lajs.dk/>

¹⁴⁵ Christensen, 2012

historiske personen, manglende materiale og tidligere syn på Struensee. Det viktigste poenget hans har han uttalt slik:

”Når man bruker lang tid på at skrive om en enkelt person, er der en fælde, som det er umådeligt vanskelig ikke at falde i: Man får uvægerligt i et eller andet omfang sympati med sin hovedperson. Dette gjør sig også gældende for denne boks forfatter, men det er tilstræbt at skabe et nuancert og dynamisk billede af Struensee. De to – her lidt skarpt optrukne – fortællinger [de to Struenseeoppfattelsene] er i denne sammenhæng vigtige, idet sammenligningerne med andre mulige tolkinger af Struensees historie giver læseren mulighed for at vurdere, om det lykkedes at unngå at skrive et hyllestskrift for Struensee.”¹⁴⁶

Her vil jeg argumentere for at Amdisen er den eneste av historikerne som tar opp de problemene man som historiker støter på når man forsker. Dette kan ses i spørsmålene som tas opp både i sitatet og gjennom resten av boken. I avsnittet viser Amdisen ikke bare problemet med å skrive om en person, han inviterer også leseren til å gjøre opp sin egen mening. Han menneskeliggjør historikeren, og forklarer at det er fullt mulig å gjøre feil. Amdisen er bevisst på hva det vil si å være historiker. Som Bech ønsker han å vise et nøytralt bilde av Struensee, men i motsetning til Bech er Amdisen ydmyk. Det tas også opp i boken at hendelsene ikke kan dokumenteres 100 % på grunn av mangel på kilder eller kilder uten troverdighet. Amdisen forteller rett ut at det er mye han ikke kan være sikker på, og på den måten fremstår han som selvbevisst. Historie er tross alt det vi *tror* vi vet om fortiden. Han ønsker ikke bare å fortelle Struensees historie (les fortelling) men vise hvordan livlegens historie er blitt brukt og oppfattet. Kildene blir også diskutert i teksten, boken skiller seg virkelig ut som troverdig.

Samtidig er boken fritt for vanskelige ord og uttrykk. De fleste uttrykkene, som f.eks. kilder og enevelde, blir forklart på en så enkel måte at bokens målgruppe ikke nødvendigvis er faghistorikere. Den er skrevet for det brede markedet, noe som til tider kan gjøre den til mindre interessant å lese for en med faghistorisk bakgrunn.

'Struensees eftermæle og historiske betydning'

I følge Christensens anmeldelse er det mest positive i boken kapitlene som tar for seg litteraturen om Struensee og historiografien. Det gis en god innføring i dette, noe som har vært savnet i andre fremstillinger. Dette peker tilbake på mitt poeng om at historiografisk

---

¹⁴⁶ Amdisen, 2012, s 18

forskning på Struensee er viktig. Samtidig poengterer Christensen at det er mye litteratur om Struensee som Amdisen ikke har tatt med, men at dette mest sannsynlig skyldes at han ikke har sett på det som relevant.¹⁴⁷

Av all litteraturen som er blitt presentert i denne oppgaven, er Amdisen den eneste som har skrevet om forskningssituasjonen og tidligere forskning. Da Struensee er den personen i Danmarks historie det er skrevet mest om synes jeg det er rart at ikke historikerne tidligere diskuterte det andre hadde skrevet før om Struensee. På den måten synliggjør Amdisen at det finnes andre verk i tillegg til hans eget, men han viser også hvordan Struenseeforskningen har utviklet seg. Han begynner allerede med henrettelsen:

”Struensees kød var knapt nok faldet af hans knogler, som stadig hang ved Vesterport, før kampen om hans eftermæle gikk i gang og de første skrifter om hans liv og levned så dagens lys”¹⁴⁸

Amdisen ønsker å vise ikke bare hvordan Struensees historie har forarget og fasinert, men også hvordan de to grunnleggende bildene og forståelsene av Struensee har levd side om side siden henrettelsene. Lykkejegeren og den tragiske helten avspeiler ytterpunktene i oppfatningen av Struensee i dag. Amdisen mener at disse forståelsene har vokst ut av det kildemateriale som har vært tilgjengelig, men de er også et uttrykk for de skiftende historiske forhold Struensee har blitt tolket i. Det er en fordel for meg at Amdisen viser til tidligere forskning. Det han også viser er at det finnes forskjellige syn og ikke bare hans eget. Ingen av de andre historikerne i denne oppgaven har på noen måte vist at det eksisterer forskjellige oppfatninger.

Det må nevnes at Amdisen til tider er ganske kritisk til det som er skrevet før hans tid. Det er riktig at man skal være kritisk, men som leser får man nesten inntrykk av at ”alle” historikere før Amdisen var blindet av tradisjonen og ytre påvirkning. Dette føles urettferdig. Kjeldstadli poengterer at et argument for historiografi er dens kritiske oppgave. Gjennom studier av tidligere arbeider kan en se hvor de har kommet til kort. Herfra kan en formulere programmer og anbefalinger om hvordan det er mulig å komme videre. Amdisen skal være kritisk, og han påpeker hvor andre har kommet til kort. Men han skriver aldri noe om hvordan han mener forskningen burde gå videre, eller forslag om videre temaer det burde forskes på.

---

¹⁴⁷ Christensen, 2012

¹⁴⁸ Amdisen, 2012, s 214

Kjeldstadli fortsetter: ”*Poenget er ikke å hovere over fortidas feilslag og briske seg med sin egen, nåtidige fortrefelighet. Formålet er å få større selvinnsikt ved å se hvordan tidligere generasjoner er formet av skiftende tendenser i faget og samfunnet. Å skrive historiografi blir da en kamp om fagets innhold, om hva og hvordan det skal være.*”¹⁴⁹

Etter min mening faller Amdisen litt i denne fellen hvor han hoverer og er småarrogant ovenfor tidligere arbeider. Han er derimot flink til å vise hvordan skiftende tendenser i samfunnet har formet Struenseeforskningen. Derfor ville det være en fordel om historikerne ville foreta en mer nøktern analyse enn den Amdisen har gjort. Det vil være bra om flere faghistorikere bidrar til Struenseeforskningen. Dette vil styrke forskningen. Det vil ikke bare gjelde Struensee, men enhver historisk person. Min historiografiske oppgave kan ses på som et bidrag, men det er viktig å rekruttere nye forskere som kan bidra til å forstå Struensee bedre.

’Kildene og tradisjonen’

Amdisen er gjennom hele boken opptatt av kildene og tradisjonen rundt Struensee. ”*Kilderne er de levn fra den historiske person og tid, som man kan læse og bruke til at danne sig en mening om personen og tiden. traditionen er tidligere historikers beretning om emnet.*”¹⁵⁰

Struensee, skriver han, er på en side en av de historiske personer som har etterlatt seg mest materiale. Men paradoksalt nok er han på den andre siden en av de personer som har etterlatt seg minst vitnesbyrd om egne tanker.¹⁵¹ På samme tid må man være forsiktig med å stole på flere av kildene om Struensee, spesielt de som er datert etter arrestasjonen i januar 1772. Han ble mest sannsynlig utsatt for tortur og det andre skrev om ham i samtiden ble trolig skrevet av motstanderne hans. Kildene omkring Struensee er ifølge Amdisen mangelfulle. Det er materiale som mangler, blant annet fordi Hamburg ble bombet i 1943. I statsarkivet i Altona fantes det mange dokumenter om Struensee som da ble ødelagt. I følge Amdisen finnes ikke disse dokumentene noen andre steder. Men det er ikke så sikkert. Ofte kan en finne kilder om Struensee i andre arkiver som kan kaste nytt lys over mannen. Jeg har blant annet trukket frem Struensees dødsdom over Anne og Alet. Den viser at det kan stilles spørsmål ved om Struensee var så human.

---

¹⁴⁹ Kjeldstadli, 1999, s 51-52

¹⁵⁰ Amdisen, 2012, s 12

¹⁵¹ Amdisen, 2012, s 12

Tradisjonen er et historisk faguttrykk som dekker vitenskapens syn og vaner innenfor et bestemt område. Amdisen sier at tradisjonen er det man pleier å skrive eller vite om et gitt emne. Men problemet er, fortsetter han, at emnet Struensee er så uhyre omfattende og at det er kompleks hva man har ment å vite om ham. Herfra kommer den grove inndelingen av oppfattelsene som overfladisk lykkejeger og tragisk helteskikkelse, hvor det første synet er det som er mest anerkjent innenfor historievitenskapen.

Amdisens forståelse av Struensee

Christian VII blir hos Amdisen en uviktig bikaarakter. Han er sinnssyk, med seksuelle problemer og liten interesse i statsstyret. Likevel poengteres det at det er vanskelig å sette en diagnose på den som har vært død i over 200 år. Caroline Mathilde fremstilles ikke så stakkarslig som hun blir hos andre historikere. Det argumenteres for at hun hele tiden har visst at hun ikke skulle gifte seg av kjærlighet. Samtidig blir hun gitt politisk makt. Amdisen skriver at: *'Man må altså forvente at dronning Caroline Mathilde har spillet en større politisk rolle end hun bliver tillagt.'*¹⁵² men at hun trengte en mann til å hjelpe seg. Hoffet var avhengig av henne. Og hun tar over makten sammen med Struensee.

Hva så med Struensee? Klarer Amdisen å skape det nøytrale bildet han streber etter? Jeg vil argumentere for at bildet er av den nøytrale sorten. Struensee griper selv sjansen til å få makten i Danmark, og reformene kommer på løpende bånd. Administrasjonen skulle effektiviseres. I september 1770 var Struensee, ifølge Amdisen, blitt enehersker sammen med dronningen. En av grunnene til at bildet blir nøytralt er etter min mening alle spørsmålene som blir diskutert underveis. For eksempel diskuterer Amdisen hvorfor Struensee søkte etter makten. Det blir tatt opp forskjellige muligheter, beskyttelse, muligheten til å komme tett på kongen eller muligheten til å gjøre en forskjell. Hva var mest sannsynlig? Amdisen har allerede i begynnelsen av boken diskutert om man kan vite hva som egentlig skjedde eller hvorfor, så disse diskusjonene er med på å underbygge at det ikke nødvendigvis finnes et riktig svar. Med å "tilby" flere mulige svar mener jeg at bildet av Struensee blir mer nøytralt fordi forfatterens personlige mening ikke styrer retningen frem mot en oppfatning. Leseren får muligheten til å tenke selv, å vurdere hva han skal mene og tro. Det samme gjelder for hvem som egentlig er faren til Louise Augusta. Der andre historikere er ganske sikre på at det er Struensee, konkluderer Amdisen med at det kan man rett og slett ikke vite.

---

¹⁵² Amdisen, 2012, s 15, 44, 50

*Louise Augusta, hvis far forblir et mysterium.*¹⁵³

Struensee fremstilles av Amdisen som den som påtok seg en jobb han ikke var i stand til å gjennomføre. Og han faller fordi han er ubrukelig som statsmann. Han ville gjøre en forskjell men reformene kom for fort og var for mange. Samtidig unngår Amdisen å bruke uttrykk som 'diktator'. Det gjør at forfatteren ikke blir dømmende. Da unngår han å bruke uttrykk som tidligere historikere har brukt, men som etter mitt skjønn ikke er passende. Det samme gjelder for Struensees affære med Caroline Mathilde. Livlegen blir ikke dømt, men samtidig blir han heller ikke hyllet. *Struensee Til nytte og fornøjelse* er ikke et hyllingsskrift. Forfatteren kan være stolt over å ha fått frem et nøytralt syn – bildet av Struensee blir til og med diskutert. Men det må legges til at et balansert syn er en del av forfatterens samtid. Historikernes utvikling har kommet så langt at ytre påvirkninger ikke spiller en like stor rolle som tidligere. Dette kan også ses hos Ulrik Langen i forrige kapittel. Likevel vil jeg plassere Amdisen i gruppen av historikere som ser Struensee som en overfladisk lykkejeger, selv om han også argumenterer for at det kan oppfattes annerledes.

Christensen poengterer i sin anmeldelse at: *"Amdisen har et godt øje for det tendentiøse i materialet, for eksempel når han nævner at Reverdils erindringer også har karakter af et forsvarsskrift (e.g. s.217), men den pikante trekant og de tre roller, som (først) kongens favorit, dernæst dronningens elsker og endelig landets førsteminister bør der arbejdes videre med. Det er denne rækkefølge, og inddragelse af yderligere kildemateriale fra perioden, der kunne bringe os videre. Forfatteren vil være den rette til opgaven, idet han trods alt er tæt på at bære titlen "Struensee-ekspert" med rette..."*¹⁵⁴

---

¹⁵³ Louise Augusta, 2013

¹⁵⁴ Christensen, 2012

Christensen mener at Amdisens har gitt Struenseeforskningen mye, men at det likevel er mye som gjenstår. Amdisen har gode poenger og nye tanker, men likevel kjennes det som om det ikke er nok. Jeg er enig. Nye spørsmål og nye kilder må inn i forskningen for å bringe den videre. Struensee er på ingen måte et tema som er ferdig utforsket.¹⁵⁵

Konklusjon del 2

Oppsummering

Etter å ha analysert seks ulike historikere vil jeg trekke ut de viktigste funnene hos hver av dem. De er forskjellige i synet på Struensee, i hvor sterk grad de har et positivt eller negativt syn, og ikke minst når det gjelder hva de legger vekt på.

Høst hyller Struensee, og går etter mitt skjønn altfor langt, spesielt når det gjelder kronprinsens oppdragelse. Caroline Mathilde er knapt nevnt i fremstillingen hans, men det kan ha vært naturlig med tanke på at Frederik fremdeles i live i 1824, og han ville nok ikke ha likt at sannheten om hans mor ble offentlig kjent. Høst kan også ha blitt hindret av sensuren.

Holm er en anerkjent dansk historiker, men er ikke alltid like objektiv. Han er tydelig påvirket av konflikten med Tyskland, og han er ikke positiv ovenfor Caroline Mathilde. Struensee blir hos Holm veldig tysk, og han mangler positive evner. Likevel er Holm en langt bedre faghistoriker enn Høst.

Bech er ikke nyskapende, selv om det er det han gjerne vil være. Han bygger for mye på tidligere forskning i stedet for å komme med noe nytt, og han er tydelig inspirert av Holm. Dette til tross for at Holm ikke står på Bechs litteraturliste. Bech lar seg også farge av fremstillingene til Münter og Reverdil.

Feldbæk introduserer nye tanker og ideer, og er en historiker som ser fremover. Til tross for at Feldbæk i stor grad er kritisk til Struensees styre, synes han at henrettelsen var for brutal. Han er en historiker som tør å stille nye spørsmål, blant annet om forholdet mellom Brandt og Struensee. Feldbæk er et forbilde for yngre historikere.

Langen er freidig. Han legger til side de gamle tabuene i fremstillingene sine, og skriver i detaljer om Struensees seksuelle forhold til Caroline Mathilde. Han tar dermed opp temaer

---

¹⁵⁵ Christensen, 2012

som har vært tabu tidligere. Grensene overskrides. Langen er et eksempel på den moderne historikeren, men samtidig er han et barn av den faghistoriske utviklingen. Han var med som historisk konsulent på *En kongelig Affære* noe som gjør at han er positiv til fiksjon.

Amdisen kritiserer stort sett alle historikere som har skrevet før ham selv. Dette gjør ham litt arrogant. Likevel er han viktig fordi han er den eneste av historikerne som bruker mye tid på tidligere forskning, og han har et helt kapittel som brukes på historiografi. Han er også den eneste som forklarer det splittede Struensee-synet og hvordan historikerne ordner seg i en tragisk helt eller overfladisk lykkejeger oppfatning. Amdisen er den historikeren som skiller seg mest ut fra de andre, nettopp fordi han ikke innordner seg i helt eller lykkejegeroppfatningen. Amdisen er også den eneste historikeren som setter spørsmålstejn med farskapet til Louise Augusta.

Tendenser

Det viktigste poenget er likevel at negative og positive syn på Struensee ikke følger klare perioder, de kommer om hverandre, og ikke er slik at det blir mildere og mildere frem mot 2015. Historikerne har ulike oppfatninger, og det finnes ikke et fasitsvar. Dette var det resultatet jeg hadde forventet å finne. Det er historikeren selv som avgjør om han eller hun har et positivt eller negativt syn på Struensee, ikke tiden da verket ble skrevet. Det er også forskjellig hvor sterk fremstillingene bærer preg av tragisk helt eller overfladisk lykkejeger. Det er ikke like lett å få tak på. Hos for eksempel Høst er fremstillingen veldig tydelig hvilken retning han tilhører, men Langen er det vanskeligere å sette i den ene eller andre båsen.

Selvfølgelig er det også en utvikling innad i det faghistoriske miljøet. Blant annet ville aldri Høsts verk ha blitt oppfattet som faghistorisk arbeid i dag. Og der Holm ble påvirket av konfliktene med Tyskland, ville ikke en historiker i 2015 latt seg påvirke like mye. Faget er blitt mer objektivt, og historikere som Amdisen og Langen ender opp med mer nøytrale syn. Dermed blir synet ikke nødvendigvis mildere, men det blir mer nøytralt hvor nærmere 2015 man kommer. Ut ifra funnene i del 2 vil jeg si at dette er en trend som særlig kommer frem fra 2000-tallet av. Og forhåpentligvis er dette en trend som vil vare, og som vil følge historiefagets utvikling videre i fremtiden.

Hva da med Reverdil og Münter som kildegrunnlag for faghistorikerne? Poenget mitt er at de ikke gir et troverdig bilde av hendelsene, og når den videre forskningen har fått lov til ukritisk å basere seg på Münter og Reverdil mener jeg at dette gir et skjevt bilde av Struensee. Når

ynge historikere har kommet til, har de basert seg på eldre historikere som allerede har basert seg på kilder fra Münter og Reverdil. Da mener jeg at forskningen kan komme inn i en vond sirkel. Jeg mener at usannhetene dermed ukritisk får leve videre, og at de ikke vil tjene forskningen. Dette betyr ikke at kildene til Münter og Reverdil (eller lignende kilder) ikke skal brukes – for dette er kilder som kan gi mye – men de krever at man hele tiden leser de med et kritisk blikk. Som historiker må man kunne distansere seg fra kildene og hele tiden lese de med et utenforstående blikk. Münter er for eksempel veldig fiksjonspreget i skrivestilen, noe som er og forblir et forstyrrende element. Jeg mener at fiksjonen preger boka så mye at jeg synes det er underlig at 1800-talls historikere ikke har vært mer kritiske til Münter. Det betyr ikke at Münter skal avvises helt, men på grunn av sjanger og omstendigheter bør man behandle kilden forsiktig. Fremstillingen av Münter som den store helten og Struensee som den store stygge ulven som ved hjelp fra helten omvendes, minner om et eventyr. Struensee lytter flittig til hvert eneste ord Münter kommer med. Münters ord er det eneste sanne og Struensee leser hver bok som blir lagt fremfor han. Man må selvfølgelig spørre seg om han egentlig hadde noe valg. Omvendelsessamtalene handler ikke om Struensee men om kristendommen. Jeg er enig med Amdisen og Glebe-Møller, som begge mener at samtalene er en god kilde til 1700-tallets syn på kristendommen og moral, men at de sier lite om Struensee som person.

Samtidig må nye historikere tørre å stille nye spørsmål til kildene. Særlig omvendelsessamtalene lider av at det ikke blir stilt nye spørsmål til teksten. Teolog og professor Jens Glebe-Møller, tidligere referert i oppgaven, gav i 2007 ut en bok som tar for seg Münters omvendelsessamtaler og analyserer dem ordentlig. Dette hadde aldri blitt gjort før, og han skriver at den eldre litteraturen nøyer seg med å referere til Münter og at den nye litteraturen ignorerer den som upålitelig og ahistorisk.¹⁵⁶ Münter fortjener en dypere analyse. Det er dette Glebe-Møller gir. Han konkluderer med å kalle Münters tekst for faksjon (altså en mellomting mellom fakta og fiksjon). Dette sier jeg meg enig i. Å kalle Reverdil for faksjon synes jeg er å dra det litt langt, da memoarene er en annen sjanger og basert på observasjoner.

Men! Hvis man ikke skal basere seg på Münter og Reverdil, hva skal man da bruke? Igjen vil jeg minne om at 1700-tallet er en periode hvor et vitenskapelig historiefag ikke fantes. Verken Münter eller Reverdil er historikere, men likevel er de menn med utdannelse, så jeg synes ikke de skal avskrives. Man må bruke det som finnes og da må man ofte bruke kilder som

---

¹⁵⁶ Glebe-Møller, 2007, s 7

man normalt ikke ville ha brukt om det hadde vært et alternativ. Derfor har Reverdil og Münter har fått lov til å stå så sterkt i forskningen. Sannsynligvis har yngre historikere fått nye kilder til rådighet og trenger derfor ikke støtte seg like mye på Reverdil og Münter som eldre historikere. I tillegg har historikerne blitt mer kildekritiske med årene. Uansett må historikerne bruke de kildene han har til rådighet, uavhengig av hvem som har produsert kilden, men kildekritikk er vesentlig for at det skal bli en skikkelig analyse.

Kampen om Struensee skjer også i de faghistoriske miljøene. Akkurat som på 1770-tallet er det uenighet om hvordan Struensee skal fremstilles og hvilken oppfatning av ham som skal være gjeldende. Denne ”makten” over leseren har historikerne. På mange måter er det de som med sin vinkling og problemstilling som bestemmer hvordan en historisk person skal fremstilles. Men det er ikke dermed sagt at en historiker sitter på sannheten. Som vist i del 2 er historikere uenige med hverandre i synet på Struensee. Som oftest mener de at de selv har rett så hvilken oppfatning en leser har av Struensee kan avhenge helt av hvilken historiker han eller hun velger å lese. Derfor mener jeg at det er viktig med historikerdebatter. Da får en frem forskjellige syn og oppfatninger og diskusjon. Det finnes ikke en historisk sannhet, men det kjempes for å få frem sine egne oppfatninger av hva som skjedde. Var Struensee en tragisk helt eller var han en overfladisk lykkejeger? Og faghistorikerne var heller ikke objektive, dels fordi de mer eller mindre kopierte eldre forfattere og historikere, og dels fordi de var påvirket av sin egen samtid og forholdet til Tyskland. I del 3 skal vi se at kampen om Struensee fortsatte, også innenfor fiksjonen.

Del 3

Tilbake til fiksjonen

Innledning

Nå er det ikke slik at det bare er skrevet faghistoriske tekster om Struensee. Fra hans egen samtid og i tiden rett etterpå ble det skrevet flere memoarer, blant annet av Reverdil, mens Münter utgav sine omvendelsessamtaler, som de fleste historikere anser som oppdiktning. Jeg valgte å kalle samtidens beskrivelser for fiksjon, da de ikke var skrevet av faghistorikere og fordi til tider det kan stilles spørsmål til sannhetsverdien i tekstene. Likevel er de det beste kildematerialet som finnes fra samtiden. I vår samtid ved 2000-tallet er vi igjen tilbake til fiksjonen, men på en helt annen måte. Dette er den tradisjonelle fremstillingen av fiksjon, der historiene bevisst blir fremstilt som fiksjonsarbeider, som for eksempel i spillefilmer og romaner. Men det betyr ikke at diskusjonen om hva som er sant og hva som er oppdiktet ikke eksisterer. Snarere tvert imot.

Struensee har som de fleste andre historiske personer og hendelser blitt ”offer” for fiksjonen. Fiksjonens funksjon er å underholde, dermed faller kravet om sannhet bort. Det finnes likevel mange manusforfattere og romanforfattere som gjør sitt beste for å sette seg inn i de historiske kildene for å gi en troverdig fremstilling mens andre i liten grad bryr seg om det. Historiske romaner og spesielt historiske filmer og tv-serier er i vinden som aldri før, og markedet for slik fiksjon er stort.

I denne delen vil jeg vise de tre mest kjente fiksjonsarbeidene om Struensee. Det betyr ikke at det ikke finnes flere - for det gjør det – men på grunn av oppgavens egentlige problemstilling har jeg bestemt meg for å holde meg til disse tre. Det er spillefilmen *En kongelig affære*, og romanene *Livlegens besøk* og *Prinsesse af blodet*. Jeg vil se på hvordan Struensee, sammen med Christian og Caroline Mathilde fremstilles i den nevnte spillefilmen og de to romanene. Fiksjonen har en tendens til å legge seg på den romantiske ”Struensee som tragisk helt” linje, i motsetning til faghistoriens mer ”Struensee som maktperson” linje. Jeg vil vise hvordan fiksjon kan være med på å skape debatt, en debatt som går inn i faghistoriens kretser. Fiksjonen høster ofte mye kritikk for å finne opp hendelser istedenfor å dokumentere. Men er det ikke slik en faghistoriker også jobber? En faghistoriker skal selvfølgelig ikke finne opp noe, men vektleggingen på forskjellige syn, problemstillinger og metode for å få frem bestemte oppfatninger er likevel tilstede. Til slutt vil jeg vise hvordan kampen om Struensee fortsetter fra hans egen samtid, til faghistorien, og inn i fiksjonens verden.

Livlegens besøk – Per Olov Enquist (1999)¹⁵⁷

Innledning

Den uten tvil mest kjente Struensee fiksjonshistorien er P.O. Enquists *Livlegens besøk*. Romanen skulle få stor suksess over hele verden, og stor innvirkning på hvordan vanlige personer skulle oppfatte Struensee. Romanen skapte også diskusjon blant faghistorikere, på grunn av den realistiske og ”korrekte” fremstillingen, og fordi den etter min mening tar opp diskusjonen om hva som egentlig er forskjellen på faghistorie og historiske romaner.

Enquist ble hyllet for sin historiske korrekthet i *Livlegens besøk*, men er det virkelig slik at boken kan ses på som en konkurrent til en faghistorisk utgivelse? Hva handler boken om og hva slags kritikk kan man som leser komme med? Vi skal også se på hvordan Enquist i boken problematiserer det å skrive historie og hva han egentlig burde hylles for. Denne delen av oppgaven kommer til å basere seg mye på Inga Holes masteroppgave i nordisk litteraturvitenskap fra universitetet i Oslo fra 2012 ”Kanske var han dock en människa”. Denne oppgaven tar for seg *Livlegens besøk* med vekt på Christians karakter og har vært en inspirasjon til å forstå romanen bedre.

Om forfatteren

Per Olov Enquist, f 1934, regnes som en av Sveriges mest anerkjente samtidsforfattere, og forfatterskapet hans har vært gjenstand for flere masteroppgaver og doktoravhandlinger siden han debuterte i 1961. *Livlegens besøk* handler om en virkelig historisk hendelse, den tyske livlegen Johann Friedrich Struensees fire år med makten i Danmark. I sentrum for historien er forholdet mellom den sinnsyke kong Christian 7. den unge og ensomme dronning Caroline Mathilde og kongens tyske livlege med de mange og store ideene. Da romanen kom ut i 1999, ble den en stor suksess. Da hadde Enquist hatt en åtte år lang romanpause. Den ble oversatt og utgitt i nesten 30 land, med store opplag og gode kritikker. Den ble også belønnet med Augustpriset i Sverige i 1999 og den britiske litteraturprisen Foreign Fiction Prize i 2003.¹⁵⁸ Den ble den største suksessen Enquist noen gang hadde hatt. Boken utkom på norsk i 2001 og den høstet gode kritikker også her til lands. Enquist har utdannelse innen litteraturvitenskap.

---

¹⁵⁷ *Livlegens besøk* kom ut for første gang på svensk i 1999. Oversatt til norsk i 2001. Jeg har lest den norske oversettelsen

¹⁵⁸ Hole, 2012 s 6, 13

Jeg har ikke klart å finne ut om han er utdannet innenfor historiefaget. Når det ikke er nevnt går jeg ut i fra at han ikke kan kalles faghistoriker.

Om boken

Romanen forteller om Struensees vekst og fall, men også om en ung konge, som er kjent for sin egen sinnslidelse og tilslutning til opplysningsideene. Som oftest skildres Christians frykt og fortvilelse, hat og skam, men også som den grublende og opplyste konge som brevvekslet med Voltaires.

Mest av alt viser boken et bilde av Struensee som en tragisk helteskikkelse. Struensee er den opplyste, moderne mannen som forsøker å forbedre landet med hjelp av reformer, men den konservative Guldbergkretsen ved hoffet jobber hardt for å holde reformene tilbake. Til slutt blir Struensee arrestert og henrettet, og Danmark synes å være tilbake i sin reaksjonære tilstand. Det legges stor vekt på fiendeforholdet mellom Struensee og Guldberg. Den ene representerer det nye, det fornuftige og det moderne, mens den andre fremstår som en gretten og konservativ mann som gjør alt han kan for å hindre fremskritt. Den ene konservativ kristen, den andre moderne ateist. Begge to har hver sin kvinnelige hjelper, Caroline Mathilde og enkedronning Juliane Marie. På denne måten blir de to dronningene stilt opp mot hverandre.

Christian er hovedpersonen i boken, og det er han leseren følger mest. Boken forteller om Christian som barn og opp til voksen alder. Han er stadig mer på vei inn i mørket.¹⁵⁹ Christian fremstilles som et uskyldig offer og at han er helt hjelpeløs – han er en brikke i et spill. Han er ikke interessert i å regjere og er livredd for oppgaven han er født til å gjøre. Det seksuelle forholdet til dronningen er fraværende og Christian må mer eller mindre tvinges til å inngå ekteskapet. I boken er det mye fokus på forholdet mellom Støvlett-Caterine og Christian, den eneste kvinnen Christian knyttet seg til. For ham er hun Universets Herskerinne, og etter at hun blir bortvist blir hun hos Enquist grunnen til at Christian i 1768 legger ut på den store utenlandsturen. Han vil finne henne igjen.

Kjærlighetsforholdet til Caroline Mathilde og Struensee fremstilles i boken som romantisk, erotisk og heftig. Det finnes ingen tvil om at de elsker hverandre. Dette er noe de gjør sammen og det legger også grunnlaget for det politiske forholdet mellom de to som jeg mener går ut på likeverd. De blir politiske partnere ('partners in crime') og sammen står de bak

---

¹⁵⁹ Hole, 2012 , s 6

maktovertagelsen og alle reformene. Caroline Mathilde fremstilles som tenkende og handlende, dermed blir hun også aktiv. Samtidig gråter hun mye. På den måter legger Enquist seg på 'stakkars lille prinsesse' linjen, uten at det synet får dominere fremstillingen.

Da *Livlegens besøk* kom ut fikk den god kritikk, og disse kritikkene gikk ofte på hvordan Enquist trofast gjengir de historiske kildene som det refereres til i romanen. Enquist uttalte selv at en dansk historieprofessor hadde lest korrektur for å luke ut eventuelle feil. Hvem denne danske historikeren er, vet jeg ikke. Ingen av personene i boken er fiktive. På denne måten legger Enquist til grunn at boken hans representerer en sannhet og at kildene er brukt riktig. Og med tanke på Enquists gjennombruddsroman *Legionärerna* fra 1968, der det viste seg at Enquist hadde funnet opp flere kilder i form av vitner og vitneutsagn, synes det merkelig at anmelderne har godtatt Enquists fremstilling, og ikke stilt noen spørsmål rundt *Livlegens besøk*.¹⁶⁰ Enquist vil at romanen skal oppfattes som historisk riktig, og gjør alt han kan for at den skal representeres på den måten. At ingen av personene er oppdiktet gjør det lettere å overbevise leserne, de levde i Danmark i tidsrommet romanen befinner seg i. Enquist bruker eksakte datoer, eks.: ”6. mai 1768 påbegynte Christian den syvende sin store europeiske reise.” og gjengir historiske fakta, for eksempel:

*”Hvilken merkelig by Altona var. Byen lå ved Elbens munning, den var et handelssentrum med 18 000 innbyggere og hadde fått byprivilegier midt på 1600-tallet. Altona ble utbygd til Nordens første frihavn, men var også blitt en frihavn for forskjellige trosretninger.”*¹⁶¹

Dette sitatet minner om historieskrivningens retorikk. Oppramsingen av detaljer, som Altonas innbyggertall og bystatus og bøndenes vilkår, skaper et inntrykk av teksten som ”historisk korrekt” og virkelighetsnær.¹⁶² Kilder og utdrag fra disse skrives i direkte sitat. Dette skaper troverdighet.

Om skrivemåten

Skrivemåten er interessant. Boken er skrevet i tempusform (tidligere kalt pluskvamperfektum) noe som ifølge Inga Hole viser en bevissthet rundt hvilken tid historien foregår. Dette blir en fremheving av forfatterens autoritet.

---

¹⁶⁰ Hole, 2012, s 7, 8

¹⁶¹ Enquist, 2001, s 100, 97.

¹⁶² Hole, 2012, s 34

”Det er som nevnt blant annet i tidsavstanden mellom fortelleren og det fortalte at den historiske romanen og historieskriving har fellestrekk, og ved å bruke preteritum perfektum understrekes denne avstanden, og det etableres et tydelig skille mellom da og nå. Dette henger sammen med de mange tidsreferansene i romanen. Slike eksplisitte referanser forekommer ofte i teksten, og innleder særlig beskrivelser av hovedpersonene og viktige passasjer i fortellingen.”¹⁶³

Hole trekker i den forbindelse frem to eksempler. Jeg velger å bruke de samme. Christians første møte med den prostituerte innledes hos Hole slik: ”Til dette kommer hendelsen med Støvlett-Caterine. Den begynte 4.mai 1767, sent på kvelden.” Det andre eksempelet er introduksjonen av Caroline Mathilde. ”Hun var kommet til København 8.november 1766 og var den yngste søsteren til Englands kong Georg den tredje.” Her ser man tydelig hvordan Enquist legger opp til en skriveform som likner faghistorien.

Kritikk av Enquist

Det er mye å kritisere Enquist for. Mye av det han nevner er rett og slett feil, og flere hendelser og personer er utelatt. Samtidig mener han selv at romanen hans er korrekt. Enquist påstår at kildene han har brukt er Reverdils memoarer, Münters omvendelsessamtaler og Guldbergs brev og dagbøker. I tillegg brukes det observasjoner som andre har gitt av personer og situasjoner. Disse kildene nevnes ikke i boken i en kildeliste eller i teksten av forfatteren selv. De refereres til i løpet av teksten, som tidligere nevnt, i direkte sitat. Likevel, når man kjenner historien og historiografien ser man andre historikers verk bli indirekte skildret og brukt. Et godt eksempel på dette er når Enquist nevner at Struensee bruker tannkrem.¹⁶⁴ Å plante slike detaljer gjør at en får tiltro til at forfatteren bygger på en sikker kilde. Den eneste historikeren som tar opp dette er Svend Cedergreen Bech i *Struensee og hans tid*. Dette tyder på at Enquist planter flere slike kilder i teksten.

Hole ser nærmere på likheter og forskjeller mellom romanen og de to hovedkildene. Sammenliknet med Reverdil bemerker Hole at Christian hos Enquist fremstilles som et uskyldig offer – han er en brikke i et spill. Dette er ikke det inntrykket Hole får av Christian i Reverdils memoarer.¹⁶⁵ Med andre ord, skildringer og hendelser vektlegges og velges for å passe inn i det bildet Enquist har valgt å gi av Christian. Dette stemmer overens med Whites

---

¹⁶³ Hole, 2012, s 30-31

¹⁶⁴ Enquist, 2001, s 67, 51, 91

¹⁶⁵ Hole, 2012, s 69

historiesyn. Det synet Reverdil gir av Struensee, som en mann som bruker altfor lite tid som lege, er også forskjellig fra det Enquist vil formidle. I romanen er Struensee lidenskapelig opptatt av sitt yrke og jobber i slummen for de fattige for å få erfaring. Reverdil beskriver også en mann som selv går kraftig inn for å få jobben som reiselege, mens i romanen blir det Struensee som tilbys den. Enquist ønsker at personene skal oppfattes på en spesiell og planlagt måte, uavhengig av om det er kildebelegg for det og hvis det mangler planter han en slik kilde. Struensee blir hos Enquist en tragisk helt. Et interessant poeng er at Enquist bruker Münters samtaler som kilde, men disse er av mange historikere sett på som tvilsomme. Kanskje Enquist er klar over dette når han skriver at: ”*Ingen vet hva som egentlig ble sagt.*” Han skriver også at enkedronningen sensurerte deler av samtalene og stiller etter min mening derfor spørsmålsteget ved sin egen kilde. Ved å gjøre dette, velge ut fra kildene, skaper Enquist sin egen historie sier Hole.

Enquists problematisering av det å skrive historie

Hva er Enquists syn på det å skrive historie? Romanen uttrykker et postmodernistisk historiesyn, som likner det Hayden White har. Å fortelle er et problem, og romanen reflekterer rundt disse problemene. Her er noen eksempler. En kritikk av det å skulle gjøre historiske dokumenter om til fiksjon mener Hole å finne i Guldbergs karakter. Dette fremgår særlig i beskrivelsene av hans kritikk av Miltons *Paradise Lost*: ”*Det diktete må ikke forvanske det dokumenterte. Det diktete tilsmusser det dokumenterte*”¹⁶⁶. Enhver form for gjenskaping som ikke er nøyaktig lik originalen er en forfalskning ifølge Guldberg. Kunstnere tar seg friheter. Likevel er Enquist ikke fremmed for å manipulere historien når det passer ham skriver Hole.¹⁶⁷ Senere i romanen reflekterer Guldberg igjen om *Paradise Lost* og tenker at ”*Dikteren skaper det feilaktige bildet, i uvitenhet*”¹⁶⁸ Tenker Enquist her på kritikk han selv har fått?

Guldberg reflekterer også over Hirshholm som var et slott som Struensee og Caroline Mathilde likte å oppholde seg i. Han tenker at slottet er smittet, det skal bort. På den måten skal det befris fra historien fordi det er motbydelig, det burde aldri ha vært til og det finnes ikke lengre. Her mener Hole at man finner en selvrefleksiv kommentar, eller rettere sagt en synliggjøring, av vanskelighetene rundt det å skulle skape fiksjon på grunnlag av historiske

---

¹⁶⁶ Enquist, 2001, s 297, 18-19

¹⁶⁷ Hole, 2012, s 36

¹⁶⁸ Enquist, 2001, s 237

kilder. Med utgangspunkt i Guldberg kan man skimte en påstand i teksten om at det å skulle gjøre historie til litteratur krever manipulasjon. Dette er typisk for et postmoderne syn på historieskriving som kan spores til White; historikere velger hva de skal inkludere i fremstillingen.¹⁶⁹ Et siste eksempel, hvor dette kommer tydeligst til uttrykk. Det er en beskrivelse av et maleri, av Gustav 3. kroning.

”Kongen og hoffet er ikke avbildet i en tronsal: de er plassert i en mørk skog, med kraftige mørke trestammer, som om denne kroningsscenen utspilte seg midt i en mange hundre år gammel urskog, i den nordeuropeiske villmarken. Nei, ingen pilarer, ingen søyler i en kirke. Mørke, uutgrunnelige trestammer, en urskog i truende mørke, og i midten den lysende forsamlingen. Er det mørket som er lys, eller det lysende som er mørke? Man kan velge. Slik er det med historien, man kan velge hva man ser, hva som er lys, og mørke.”¹⁷⁰

Ved å vise at det er opp til en selv å velge hva man ser, og hva man legger vekt på som viktig ved historien, gir sitatet et uttrykk for et syn på historien som er subjektiv og et resultat av vektlegging og valg. På denne måten undergraver Enquist fortellerens autoritet i teksten, og avslører historiens begrensninger: historien er alltid menneskeskapt, og vil aldri kunne si noe eksakt om virkeligheten. Her mener jeg at Enquist har noen veldig gode poeng, som ikke bare angår fiksjonen men også faghistorien. Faghistorikere burde være mer bevisst og åpne om disse problemene.

Enquist hylles på feil grunnlag

Likevel, Enquist bruker kildene til å trekke fra hendelser og til å legge til ut fra egne motiv. På den måten viser Hole hvordan han skaper både en Christian og en Struensee i sitt eget bilde. Jeg vil tilføye Caroline Mathilde i denne rekken, selv om hun ikke blir behandlet mye av Hole. Enquist ønsker at leseren skal oppfatte karakterene hans på en bestemt og planlagt måte. Jeg vil derfor spørre om ikke faghistorikerne gjør det samme.

Hole påstår at romanen hylles på feil grunnlag ‘fordi man har tilskrevet Enquists fremstilling av Struensees tid som virkelig.’¹⁷¹ For det har vi jo nå sett at den ikke er. Likevel er det nå en forfatters plikt og privilegium å kunne dikte og finne på. Romanen i seg selv fremstår aldri som en faghistorisk tekst, og han derfor tillate seg at de som leser en historisk roman skjønner

---

¹⁶⁹ Hole, 2012 , s 36

¹⁷⁰ Enquist, 2001, s 306

¹⁷¹ Hole, 2012 , s 37, 84

at det som står der ikke nødvendigvis er sant. Leseren skal kunne skille fiksjon fra virkelighet, selv om historiske romaner er en sjanger som ligger i et skjæringspunkt mellom fakta og fiksjon. Enquists roman har uansett hatt en stor påvirkningskraft, selv på historikere.

Hole har uttrykt dette slik:

”Det man heller burde rose den [romanen] for, og som jeg håper min oppgave kan være et bidrag til, er hvordan han skaper en historie, som gir inntrykk av historisk virkelighet, samtidig som den uttrykker en refleksjon rundt det å skulle skrive historie. I skjæringspunktet mellom historieskriving og fiksjon skaper han skikkelser som kan leses i forlengelse av forfatterskapet, samtidig som fremstillingene av dem åpner for en religiøs og politisk bevissthet.”¹⁷²

Prinsesse af blodet - Bodil Steensen-Leth (2000)

Innledning

Prinsesse af blodet er langt mindre kjent enn Enquists roman, men det betyr ikke at den ikke er aktuell. Da filmen *En kongelig affære* kom i 2012 ble *Prinsesse af blodet* kreditert som boken bak filmen, og ikke *Livlegens besøk*. Hvorfor skal jeg komme tilbake til senere. I min utgave av boken, som er fra 2013, er det helt tydelig at boken har lagt seg på denne linjen. Omslagsbildet er hentet fra filmen, med Mads Mikkelsen, Alicia Vikander og Mikkel Boe Følsgaard som Struensee, Caroline Mathilde og Christian VII, og baksiden har overskriften ”Romanen bag filmen En Kongelig Affære”. Nederst på baksiden, uthevet i gul skrift, står følgende: ”Bodil Steensen-Leth har skrevet både romaner og novellesamlinger. Nikolaj Arcels Oscar- nominerede film *En kongelig affære* (2012) bygger på *Prinsesse af blodet*.” Det er tydelig at bakgrunnsmateriale skal tilskrives Steensen-Leth. Men er det nå slik?

Denne historiske romanen kom ut i 2000, i Danmark, og er skrevet av den danske forfatteren Bodil Steensen-Leth, f. 1945. Hun har skrevet flere historiske romaner før hun skrev *Prinsesse af blodet*. Steensen-Leth debuterte som forfatter i 1984. Før det hadde hun blant annet skrevet film og litteraturanmeldelser og kronikker. Hun har en Cand. Phil. grad i

---

¹⁷² Hole, 2012, s 84 Holes masteroppgave er virkelig veien å gå om man vil ha en bedre og dypere lesning av *Livlegens besøk*. Jeg hadde dessverre ikke plass til å gå like godt til verks som henne.

engelsk fra Odense Universitet.¹⁷³ Jeg kan ikke finne ut at hun har noen form for utdanning innenfor historiefaget.

Her vil jeg ta for meg handlingen i boken og stilen. Deretter vil jeg gå inn på om det virkelig er så mange likheter mellom *Prinsesse af blodet* og filmen som man skulle få inntrykk av. I boken kalles Caroline Mathilde for Mathilde. Jeg har valgt å gjøre det samme her.

Handlingen

Romanen starter med at en ung Mathilde gråter etter å ha funnet ut at hun skal sendes til Danmark for å gifte seg med den 2 år eldre Christian. Hun får kjeft av sin mor som mener at *”Du har virkelig ikke noget at græde over. Selv om du har fået en god opdragelse, besidder du ingen særlige talenter...”* Her åpner også, etter min mening, det dårlige forholdet mellom mor og datter som kommer til å prege resten av romanen. Moren forteller henne også at hun er tykk og vralter rundt som en ku. Alene og redd sendes Mathilde til Danmark hvor hun blir mottatt med jubel hvor enn hun reiser. Men hun merker fort at noe er galt med Christian. Utover i romanen blir han bare verre og verre, samtidig blir ikke Mathilde behandlet særlig bra. Hun kjeder seg, føler seg ensom: hun mistrives i sitt nye hjemland og blir stadig ydmyket av sin ektemann. Forfatteren legger gjennom hele boken vekt på at Mathilde faktisk er tykk, med store lår, digre pupper og en solid bak, slik som hun så ut i virkeligheten. På den måten har romanen realistiske tendenser. Men den realistiske linjen skal ikke være.

Når Struensee kommer inn i historien er ikke Mathilde særlig begeistret. *”Mathilde stirrer over på ham og har svært ved at forstå, hvordan han kan have så stor en indflydelse på Christian, som alle siger at han har.”*¹⁷⁴ Etter at Mathilde blir syk får Christian Struensee til å behandle henne, og Mathilde finner i ham den første personen som bryr seg om henne og behandler henne som et menneske. Derfra er veien kort til romansen og affæren starter. Mathilde er forelsket, men det er også Struensee. De elsker hverandre av hele sitt hjerte, og kan aldri få nok av hverandre. Det er aldri tvil om at det er Struensee som er faren til Louise Augusta og romanen er svært romantisert. Vi må legge merke til at boken i liten grad handler om politikk, og at Mathilde flere ganger sier at hun ikke interesserer seg for eller forstår politikk. Blant annet er ikke Guldberg nevnt en eneste gang. Dermed blir det noe leseren sjeldent hører noe om, og romantikken (og sexen) er det som står i hovedfokus. På internett

---

¹⁷³ Bodil Steensen-Leth, Litteratursiden.dk

¹⁷⁴ Steensen-Leth, 2000, s 5, 121

blir boken flere ganger beskrevet som erotisk, og handlingen minner ofte mer om en såpeopera. Boken slutter med at Mathilde blir syk og dør i Celle hvor hun er forvist.

Historien følger Caroline Mathilde. Det er hele tiden hennes perspektiv og tanker som leseren opplever og får tilgang til. Her ser vi med en gang en sterk inspirasjon fra *En kongelig affære* som også har valgt å følge dronningens historie. Dette er derimot det eneste som kan minne om handlingen fra filmen. I boken er leseren kun med på de hendelsene og situasjonen hvor Caroline Mathilde selv er til stede, de hendelsene av viktighet hvor hun ikke er med fortøner seg oftest med at andre karakterer formidler det til henne eller som en slags drømmefrekvens. Et godt eksempel på det siste er etter arrestasjonen, hvor Mathilde ser for seg hva som kommer til å skje med Christian.

”Og hvad med Christian? Bliver han lige nu trukket rundt ved næsen av Juliane Marie? Har hun arrangeret balkonscene på Christiansborg Slot og køretur i parade-karet ud i byen, så folket kan se, at kongen har sejret? Stakkels Christian. Han kan ikke fordrage sin stedmoder, og han er bange for folket. Sidder han nu hvid i hovedet af angst ved siden af arveprinsen i den fine fløjskaret, trukket af otte kridhvite hingste, og stirrer forfærdet ud på københavnernes, der hujer og skriger og ligesom kaster sig ind mod ham, mens han forlegen søger at holde dem væk med sine flagrende fuglehænder? Der er ingen vinduer i den karet, og folkets skrig og skrål, hede ånde og hurraråb – hvem de egentlig glæder, ved ingen – ramler med ubønhørlig kraft ind i dem, der sidder derinde. Stakkels Christian, som ikke kan begribe hvor hun og Johann er blevet af.”¹⁷⁵

Dette var akkurat det som skjedde, dagen etter kuppet i januar 1772. Dette tyder på at forfatteren, til tross for at romanen til tider kan minne mer om en erotisk kioskroman, har gjort research og har kontroll på de historiske begivenhetene. Romanen bærer likevel preg av fiksjon og oppdiktning som har lite med virkeligheten å gjøre, for eksempel at Mathilde spontanaborterer etter et møte med sin mor.¹⁷⁶

---

¹⁷⁵ Steensen-Leth, 2000, s 364-365

¹⁷⁶ Steensen-Leth, 2000, s 364-365, 214

En kongelig affære – Nikolaj Arcel (2012)

Innledning

Johann F. Struensee ble i 2012 igjen aktuell. Det hadde i mange år vært ønske om å lage en film basert på de historiske hendelsene omkring Struensee og Caroline Mathilde. Andre hadde forsøkt, men måtte gi opp på grunn av budsjett. Tidligere filmversjoner er blitt laget, men disse har vært relativt ukjente og med store historiske friheter. Per Olov Enquist hentet frem historien fra glemselen i 1999 med sin roman *Livlegens besøk*. Romanen skulle få stor innvirkning på hvordan folk skulle komme til å oppfatte hendelsene og personene. Filmen forsterket følelsen av at publikum levde seg inn i Struensees liv. Dette skyldes nok at boken langt på vei overlater fantasien til leseren, mens filmen i større grad gir publikum følelsen av at det reelt sett var slik det foregikk. Filmen er i stor grad påvirket av romanen. Jeg mener at romanen var en inspirasjon for manusforfatterne. Er det slik at faghistorikere har et syn på Struensee og fiksjonsforfatterne et annet? Det er ikke tilfelle. Jeg tror heller at faghistorien påvirker fiksjonen og at fiksjonen påvirker faghistorien igjen. *En kongelig affære* opplevde stor suksess, som blant annet resulterte i en Oscar-nominasjon for beste utenlandske film, men

samtidig fikk filmen mye kritikk av historikerne.

*Filmplakat, som også fungerte som forside til Prinsesse af blodet.*¹⁷⁷

---

¹⁷⁷ Mads Mikkelsen, Alicia Vikander og Mikkel Bo Følsgaard, 2012

Danske Nikolaj Arcel, f 1972, har regi på filmen og sammen med Rasmus Heisterberg, f 1974, skrev han også manuset. Arcel er utdannet ved Den Danske Filmskole, og er både manusforfatter og filmregissør. Han har tidligere skrevet manus for blant annet *De fortapte sjelers øy* (2007) og Stieg Larssons *Menn som hater kvinner* (2009). Arcel har ofte jobbet sammen med Heisterberg (blant annet på de to nevnte filmer), som også har sin utdannelse fra Den Danske Filmskole. Heisterberg begynte sin manuskriptkarriere innenfor TV før han beveget seg over til film. Den kjente danske regissøren Lars von Trier, f 1956, var konsulent. von Trier har også sin utdannelse fra Den Danske Filmskole og er kjent for sine eksperimentelle filmer. Arcel syntes ikke det var lett å begynne å lage en film basert på en av Danmarks mest kjente historier og gikk til oppgaven med blandede følelser.¹⁷⁸ Likevel mener Arcel at det hele er en ”*sinnssvak god historie, en av de aller beste historier som finnes.*”

I hovedrollen som Struensee finner vi Mads Mikkelsen. Mikkelsen, f 1965, er en av Danmarks mest kjente skuespillere, og har blitt et kjent navn også internasjonalt med roller i blant annet James Bond filmen *Casino Royale* og tv-serien *Hannibal*. Han er utdannet skuespiller ved Aarhus Teaterskole, men har også vært profesjonell danser og turner. Svenske Alicia Vikander spiller Caroline Mathilde, og hun måtte lære seg dansk for rollen. Filmen ble hennes store internasjonale gjennombrudd. Vikander har utdannelse som ballettdanser. Mikkel Boe Følsgaard, f 1984, spiller Christian VII. Til tross for at han ikke var ferdigutdannet ved Statens Teaterskole, skulle han vinne Sølvbjørn ved Filmfestivalen i Berlin for sin rolle som Christian VII. Mads Mikkelsen uttalte i et intervju med The Telegraph i 2012 at:

” *We all knew the basics of this man taking over the country and shagging the queen and getting his head chopped off, but there are different versions. Historically you have versions where he’s a hero and versions where he’s a baddy.*”¹⁷⁹

Dette tyder på at både skuespillerne og filmprodusenten er klar over at det finnes forskjellige syn på Struensee og at deres fremstilling bare er en av mange. I samme intervju uttaler Mikkelsen seg slik om Christians sinnssykdom:

“*What exactly he was suffering from, Christian, we do not know. There are many guesses. We know that he loved Struensee. And Struensee loved him. He has no ambition in the beginning*

---

¹⁷⁸ Carlsen, 2012

¹⁷⁹ Robey, 2012

of changing anything, except for Christian. And then it takes over gradually, like every dictator in the world.”

Her skimtes samme tankegang som finnes hos Asser Amdisen; det går ikke an å sette en diagnose på en person som har vært død i over 200 år. Mikkelsen er klar over at man ikke kan vite alt. Men det bør poengteres at Struensee igjen blir kalt diktator. Hvorfor blir han det? Hva legger Mads Mikkelsen i begrepet diktator? Etter min mening tyder det på at begrepet henger igjen fra tidligere forskning og at det dermed kan ha forplantet seg også blant vanlige folk.¹⁸⁰ Historikerne har med andre ord fått gjennomslag hos filmprodusentene.

Handling

Filmen begynner med en kvinne, Caroline Mathilde som er forvist til Celle. Hun er syk og vet at hun snart kommer til å dø. Hun skriver et brev til sine barn hvor hun forklarer hva som var bakgrunnen for valgene hun tok. Hun ønsker også å forklare sin kjærlighet til Struensee og hvordan hun savner ham. Fra første stund er det Caroline vi følger i historien. Filmen går deretter tilbake til England hvor den unge Caroline Mathilde gjør seg klar til å reise til Danmark for å gifte seg med Christian. Allerede her har filmen mye likheter med *Prinsesse af blodet*.

Juliane Marie og Guldborg blir tidlig fremstilt som fiendtlig innstilte til kongeparet.

Struensee blir presentert som en lidenskapelig lege som bruker tiden sin på å jobbe blant de fattige i Altona. Han trenger ikke penger, han er lykkelig der han er. Dermed har han heller ikke lyst på jobben som kongens livlege, men blir overtalt til å stille som kandidat. Mot sin vilje får Struensee jobben, men samtidig starter vennskapet mellom han og kongen allerede ved dette første møtet. Struensee blir med til København etter reisen (en reise man aldri ser noe av), noe Caroline ikke liker. Forholdet med kongen og dronningen kjølner helt og Christian foretrekker å feste og herje sammen med prostituerte. Caroline faller inn i depresjon og kjedsomhet. Struensee behandler henne og hun får øynene opp for opplysningstankene hans. Han lærer henne også å ri. I hemmelighet deler de forbudt opplysningslitteratur og snart

---

¹⁸⁰ Intervju med Mads Mikkelsen kan ses på <http://madsykkelsen.com/interviews/> hvor han snakker om Struensee. Intervjuet er interessant blant annet fordi Mikkelsen mener at Struensee er en god person og at han virkelig var forelsket i Caroline Mathilde. Struensee ville heller ikke ha den makten han fikk. Dette begrunner Mikkelsen med "dette vet vi". Samtidig kalte Mikkelsen Struensee for diktator i det andre intervjuet. Alt bringer oss tilbake til "hva er historisk sannhet?".

får de øynene opp for hverandre. De er begge veldig forelsket og starter en affære. Resten av historien kjenner vi nå.

Etter kuppet i januar 1772 blir Caroline forvist til Kronborg før hun blir endelig forvist til Celle. Der møter hun igjen fru von Plessen som er sammen med henne til hun dør 5 år senere og på den måten er filmen tilbake der den starter. Den slutter med at fru von Plessen noen år senere leverer brevet til kronprins Frederik og Louise Augusta. De leser det og tar det med til Christian som sitter alene i mørket på soverommet sitt. En tekst på skjermen forteller at Frederik som 16 åring kuppet Guldberg og fikk makten i Danmark. Han skulle fortsette Struensees reformer.

Suksessen

Filmen skulle bli en suksess før den i det hele tatt var blitt vist. Før premieren var den solgt til 76 land. De fleste landene kjøpte filmen etter bare å ha sett en trailer på fire minutter. Filmen ble vist for første gang under filmfestivalen i Berlin i februar 2012, hvor den fikk god mottakelse og vant to sølvbjørner. Regissør Nikolaj Arcel fikk en sølvbjørn for manuset sammen med Rasmus Heisterberg, og skuespilleren Mikkel Boe Følsgaard som spiller kong Christian VII vant en sølvbjørn for beste skuespiller.¹⁸¹ Den største suksessen må ha vært at filmen ble nominert til Oscar for beste fremmedspråklige film ved den 85. Oscar-utdelingen 24.februar 2013. Den konkurrerte blant annet mot norske *Kon-Tiki*, men begge skulle bli slått av østerrikske *Amour*. Likevel viser nominasjonen hvor stor og populær filmen ble.

Kritikk

Slik har Arcel uttalt seg om historiefortelling på film:

*”Alt vi har lest indikerer at disse menneskene var omtrent som vi beskriver dem. Kanskje har vi gjort dem litt mer forelsket, litt mer pasjonerte, litt mer vanvittige. Alle historiske filmer endrer litt på årstall og begivenheter og utelater noen karakterer. Alternativet er en tørr film der det ikke skjer noe spesifikt, men det er det jo ingen som gidder å se.”*¹⁸²

Filmen hans fikk mye kritikk da den kom ut, mest av alt fra historikere. Kritikken gikk ofte på at historien var romantisert og fremstillingen av Struensee som en idealist og tragisk helt. 1700-tallet i sin helhet skal ha blitt idyllisert. Hovedpersonene drikker te av et servise som

---

¹⁸¹ Korsvold, 2012

¹⁸² Carlsen, 2012

ikke er oppfunnet enda. Caroline Mathilde rir ikke i bukser. Også skuespillerens utseende i forhold til de virkelige personene er blitt kritisert, mest på grunn av at Mads Mikkelsen og Alicia Vikander er for tynne og for pene.¹⁸³ Flere historikere har savnet en mer komplisert Struensee-karakter. De mener at han i *En kongelig affære* er for ensidig og sympatisk. Som vi har sett er bildet mer komplisert enn kun en tragisk helt.¹⁸⁴ Men tradisjonen for filmer er å ha en fortellende form, noe som gjør at de kan brukes som råstoff for drøfting, men de er ikke drøftende i seg selv.¹⁸⁵

En viktig karakter som er uteblitt fra filmen er Reverdil. Grunnen til dette er ukjent, da han er en svært sentral person. I stedet for er tankene hans om bonderettigheter gitt til Struensee. Her mener jeg at det er snakk om 'karaktersammensmeltning' og at Reverdil og Struensee er smeltet sammen til en person med begges egenskaper. Dette gir en ny fremstilling av Struensee, en som er original for filmen. Dette er noe den vanlige kinogjenger ikke vil legge merke til eller tenke over. Problemet med film som sjanger er at de ikke viser til historikerdebatter, valg som er tatt eller omstridte fremstillinger. Arcel mener at:

*"Man skal jo fortelle den historien man selv synes er spennende. Man har et ansvar for ikke å lyve og definitivt ikke endre på noe som hadde en kjempestor betydning. Man har et moralsk ansvar, men man har et enda større ansvar for å fortelle en god historie."*¹⁸⁶

Bøe og Knutsen skriver om spillefilm som sjanger at en til syvende og sist må godta at en spillefilm basert på historiske hendelser ikke er en dokumentar. Den er laget for å underholde, og historisk korrekthet vil dermed variere fra film til film. En spillefilm kan aldri bli en komplett og fullstendig sannferdig fremstilling. For det første er fortiden borte. Alt man har, er rester. Ut fra dette må filmskaperne finne bilder, tekster og musikk som ikke bare gjenskaper, men konstruerer de historiske hendelsene skriver Bøe og Knutsen. De fortsetter med å poengtere at sjangeren spillefilm stiller strenge krav til fortelling. Begivenhetene skal organiseres i et dramatisk forløp med en begynnelse, en midtdel og en slutt, og et gjenkjennelig plot som engasjerer. Dette betyr, skriver de, at filmskaperen ikke kan kommunisere historiens kompleksitet, men må velge bort og lage vinklinger.¹⁸⁷ Akkurat som historikeren og romanforfatteren vektlegges forskjellige hendelser, noen blir hentet frem som

---

¹⁸³ Muusmann, 2012

¹⁸⁴ Hjort, 2012

¹⁸⁵ Stugu, 2008, s 141

¹⁸⁶ Carlsen, 2012

¹⁸⁷ Bøe og Knutsen, 2013, s75.

viktige mens andre havner i bakgrunnen eller blir fjernet helt. Igjen kommer vi tilbake til hva som egentlig er forskjellen på faghistorie og fiksjon da de jobber på nesten samme måte. Forskjellen vil jeg si ligger i at en faghistoriker ikke kan dikte opp hendelser eller gå inn i tankene til personene. En faghistoriker skal søke etter sannheten, selv om det i faghistoriske tekster også fremheves ulikt. Men er det mulig å finne frem til en sannhet? I forbindelse med utdelingen av Nordisk Råds filmpris uttalte Arcel at:

”Jeg er fullstendig barnlig og ekte fascinert av disse menneskene. Det eneste jeg hadde som dogme var at jeg gjerne ville lage en stor episk kjærlighetsfilm. Vi har modernisert karakterene, gjort deres følelsesliv og tankegang moderne, slik at man lettere kan leve seg inn i historien, og så kan man kalle oss romantikere, og det må du meget gjerne. Vi er romantikere. Det er en romantisk film. Vi tror på kjærligheten. Jeg håper det var slik det foregikk. Jeg håper ikke det var et eller annet kynisk maktspill og at Struensee og Caroline Mathilde kun lagde et barn sammen fordi de kjedet seg.”¹⁸⁸

Arcel understreker etter mitt skjønn det faktum at han ikke er en historiker og heller aldri vil bli det. Arcel er en romantiker, og han vil vektlegge det elementet fremfor ‘sannhet’. Det må vi som historikere godta og respektere. Som kunster har han rett til å gjøre dette, noe kritiske faghistorikere burde huske på. Det farlige er ikke Arcels kunstneriske friheter men historikernes manglende tiltro til kinopublikumet. Publikum burde være i stand til å skille fiksjon fra fakta, i det minste burde de bli gitt muligheten. Man kan godt være kritisk til dokumentarprodukter og filmer, men samtidig bør man være åpen for at også fiksjonsprodukt kan tjene som middel til økt historieforståelse.¹⁸⁹ Men det er like fullt en vesentlig forskjell på filmer som er basert på kilder (som *En kongelig affære* er), hvor man forsøker å holde seg mest mulig til det som faktisk skjedde, og filmer hvor man ikke bryr seg om dette og i stedet lager ren fiksjon.¹⁹⁰

Historiker Ulrik Langen var historisk konsulent for *En kongelig affære* og uttalte til den danske avisen DR at det er ok å pynte på historien så lenge man er tro mot en eller annen grunnkjerne i problematikken. Det er man nødt til å gjøre, sier han, for å kunne lage en god film. Langen poengterer at man som filmskaper er nødt til å tre noe ut over den tiden som filmen foregår i. Forstått på den måten at man jo arbeider med sin nåtidsforståelse av tingene.

---

¹⁸⁸ Carlsen, 2012

¹⁸⁹ Stugu, 2008, s 140

¹⁹⁰ Bøe og Knutsen, 2013, s 75

Utover det er man som filmmaker underlagt noen bestemte vilkår i forhold til dramaturgi og spenning. Han avslutter med å vurdere at folk er mer følsomme med en film som omhandler nyere tid:

*”I forhold til film om modstandsbevegelse så kunne man forestille sig, at der var en lidt større følsomhed omkring det. Men hvis vi går tilbage til Struensees tid eller til middelalderen, så føler folk sig oftest friere.”*¹⁹¹

Jeg tror Langen har helt rett og at han også representerer en historiker som prøver å bruke historiske filmer for å øke historieforståelsen. Vi må ikke glemme at Langen var ansatt av og fikk sin lønn av filmselskapet, og at han dermed ville være positiv til filmen. Men han er etter min mening også moderne og klarer å se filmen som det den er. Istedenfor å lete etter feil, som jeg føler flere historikere gjør, burde de heller se filmen som et hjelpemiddel. Filmene – og fiksjon generelt, og Struensee spesielt – kan fungere som et springbrett inn i den faghistoriske verden. Universitetene kan på den måten rekruttere studenter som velger historie som fag. På den måten kommer fiksjonen faghistorikerne til gode. Når det er blitt brukt mye faghistorisk bakgrunnsmateriale for å skrive en roman eller et filmmanus er det en sammenheng mellom historieforskningen og fiksjonsbildene, selv om de har gått igjennom en rekke filtre underveis mener Stugu.¹⁹²

*Mads Mikkelsen, for kjekk til å spille Struensee på film? Eller burde skuespillerferdigheter gå foran historisk korrekthet?*¹⁹³

---

¹⁹¹ Nielsen, 2012

¹⁹² Stugu, 2008, s 143

¹⁹³ Mads Mikkelsen in A royal affair, 2012.

”Slaget om Dr. Struensees liv”

”Romanen bag ’En kongelig affære’...”

Prinsesse af blodet er offisielt den boken som *En kongelig affære* har basert seg på. Ikke *Livlegens besøk*. På filmnettsiden Imdb står Bodil Steensen-Leth som ‘writing credits’ for romanen, en opplysning flere nettsteder også gir.¹⁹⁴ Som tidligere nevnt er min utgave fra 2013, året etter at filmen kom ut, og en tydelig filmversjon av boken. Men etter å ha lest den har jeg vanskelig for å se de påståtte likhetene mellom boken og filmen.

Filmen starter riktignok i England med en ung Caroline Mathilde som er trist for at hun skal reise til Danmark for å gifte seg med en hun aldri har møtt. Både filmen og boken legger seg dermed på ‘stakkars prinsesse’ linjen, noe jeg mener er gjort for at leseren eller kinopublikummet lettere skal forstå hvorfor Caroline Mathilde er ulykkelig og starter en affære med Struensee. Det moderne publikum kan lett sette seg inn i situasjonen. Den andre linjen som er lik med filmen er kjærlighetsforholdet mellom Mathilde og Johann. Det finnes ingen tvil om at de elsker hverandre, og at kjærligheten er ekte fra begge sider. I begge historiene er Louise Augusta resultatet av denne kjærlighetsaffæren, det stilles aldri spørsmålstegn ved farskapet som vi vet blir gjort i faghistorien. De historiske hendelsene blir dermed fremstilt i både bok og film på en romantisk måte, i det minste i forholdet mellom Mathilde og Struensee.

Fremstillingen av Struensee er svært forskjellig i de to historiene. I *Prinsesse af blodet* fremstår han riktignok som en som er opptatt av ytringsfrihet men fokuset i romanen er på kjærlighetsforholdet. Struensee som politisk figur havner langt ned på forfatterens prioriteringsliste, og det eneste leseren får med seg av det politiske liv er at Mathilde etter hvert blir ensom om nettene fordi Johann arbeider så mye. Juliane Marie alene blir skurken i fortellingen, ikke Guldberg. Dermed får man som leser også inntrykk av at Struensee faller på grunn av hans kjærlighet til dronningen og som tronrøver, og ikke fordi han er politiker eller en maktfigur. Dette er ikke bildet av Struensee som fremstilles i *En kongelig affære*. Her mener jeg at Struensee i filmen ikke er basert på Struensee i romanen. I filmen fremstår Struensee som en idealist og som et ytringsfrihetsikon.

---

¹⁹⁴ A Royal Affair, Imdb

Caroline Mathilde fremstilles som en person som overhodet ikke er interessert i politikk. Ikke bryr hun seg noe om det, og hun forstår seg heller ikke på det. Hun følger kun Struensees tanker og ideer fordi det kommer fra han. Likevel er Mathilde opplest på opplysning og mange av filosofene, om hun ikke er det blir hun det etter Struensees mange og personlige forelesninger. Et gjennomgående tema i boken er at Mathilde gråter. «*Ingen har nogensinde grædt og hulket og jamret, som hun har.*»¹⁹⁵ Hun blir passiv og på mange måter sutrete. Dette er ikke den Caroline Mathilde som publikum ser på filmen. Hun er derimot en politisk aktiv skikkelse som stiller seg sammen med Struensee. De to blir 'partners in crime', et slags dream team som styrer Danmark sammen på opplysningens prinsipper. De må styre der kongen svikter, og det gjør de for å forbedre landet. Riktignok finnes det ingenting på filmen som benekter at de to oppriktig elsker hverandre, men her mener jeg at likhetene med boken stopper. Da må en bare spørre seg selv, hvis *Prinsesse af blodet* er boken som *En kongelig affære* er basert på, hvorfor finnes det da så få likheter mellom de to historiene? Enquist sine karakterer er mye tydeligere i filmen enn Steensen-Leth sine, hvorfor blir da ikke Enquist kreditert?

Filmrettighetene

Forklaringen på hvorfor Enquist og *Livlegens besøk* ikke blir kreditert som boken bak filmen (eller som inspirasjon for den saks skyld) viste seg å være enkel, rettigheter. *Livlegens besøk* utkom på svensk på første gang i 1999 og Enquist solgte raskt filmrettighetene til boken til svenske Yellow Bird, Nordisk Film og tyske ZDF. Disse skal ha planlagt en filmatisering lenge, men skal ikke ha hatt kapital nok til å få dette gjennomført. *En kongelig affære* ble laget av det danske filmselskapet Zentropa. De prøvde å kjøpe filmrettighetene til Enquists roman av opprettshaverne, men uten hell. Zentropa endte opp med å fortsette sin innspilling av historien likevel, uten rettighetene til *Livlegen besøk*.

Björn af Kleen, svensk journalist og forfatter, skrev 15.04.12 en artikkel for den svenske avisen *Expressen* med tittelen 'Slaget om Dr. Struensees liv'. Artikkelen påstår ganske bombastisk at danskene har stjålet en svensk roman og at likhetene mellom roman og film er åpenbare. Af Kleen reiste til København for å snakke med filmselskapet og produsenten Peter Aalbæk Jensen. Han argumenterer for at historien på mange måter er opptatt, av P.O. Enquist da det er han som blåste liv i historien:

---

¹⁹⁵ Steensen-Leth, 2000, s 413

”Enquist äger för den skull inte *Struensee*, men det är svensken som blåst liv i *Caroline Mathilde* och livläkaren. Hans uttolkning av historien har på flera sätt blivit den vedertagna, inte minst i Danmark.”¹⁹⁶

Grunnen til dette er boken og Enquists store suksess, og af Kleen argumenterer med at *Livlegens besøk* er en av de mestselgende svenske romanene noensinne utenom krimsjangeren.¹⁹⁷ Det er ikke småtterier. Forfatteren gir Enquist kreditering og påvirkningskraft.

Af Kleen mener at *Prinsesse af blodets* funksjon kun er et alibi:

”Därför skaffade sig Zentropa ett alibi. På papperet hävdar man att filmen *A royal affair* är baserad på författaren Bodil Steensen-Leths i partier mjukpornografiska kioskroman *Prinsesse af blodet*, ej översatt till svenska och inte tillgänglig i handeln. Och ändå bär Zentropas film uppenbara spår av Enquists idévärld och hantverk.”¹⁹⁸

Betyr dette at *Prinsesse af blodet* kan ha blitt skrevet rett og slett som et påskudd for filmen? Var det virkelig så viktig for filmselskapet å basere historien på en roman?

Artikkelen fortsetter med å argumentere for at Bodil Steensen-Leths roman ikke eksisterer i filmen, men at det gjør Enquist – til en altfor stor grad. Men igjen, man kan ikke ta patent på en historisk hendelse. Filmselskapet innrømmer at det var inspirert av *Livlegens besøk* da de lagde filmen, men legger vekt på at de har gjort alt de kunne for at film og bok ikke skulle bli for likt. Aalbæk Jensen siteres på at det var en journalist som jobbet for filmselskapet som hadde som oppgave å gå igjennom manus og bok for å se at om det ble for likt. To scener skal ha blitt skrevet om. Og det har vært samarbeid med Enquist.

”- Vi ville undvika konflikt. Och visa respekt för en fantastisk bok. Och gör man en film för 46 miljoner [danska kronor] riskerar man inte en situation där någon står efteråt och säger: det där var min historia. Så dumma är vi trots allt inte.”¹⁹⁹

---

¹⁹⁶ Kleen, af, 2012

¹⁹⁷ Kleen, af, 2012

¹⁹⁸ Kleen, af 2012

¹⁹⁹ Kleen, af, 2012

Artikkelen avsluttes med at Yellow Bird fremdeles håper å kunne få filmatisert *Livlegens besøk*, spesielt med tanke på å nå det amerikanske publikum. Men *En kongelig affære* har allerede dekket alt av markedet sier af Kleen.²⁰⁰

To måneder tidligere kom det i den danske avisen *Politiken* en artikkel skrevet av Erik Jensen. Der fortelles det at Enquist mener filmen er en piratutgave av hans egen historie. ‘Svensk succesforfatter beskylder Zentropa for at lave piratfilm’ lyder tittelen, som ikke gjør det mulig å misforstå hva Enquist mener om filmen. Artikkelen er kort, men får likevel frem poenget: dansk film gjør stor suksess men på hvilket grunnlag? Rettighetene er et problem. Det siteres:

”Alligevel fortsatte Zentropa med sin film, fordi ingen har rettighetene til konkrete, historiske begivenheder. »Sådan er det vel også, i princippet, men om den alligevel er at betragte som en piratudgave, kan man diskutere«, skriver Per Olov Enqvist i en mail til *Jyllandsposten*. Peter Aalbæk afviser over for avisen, at der er problemer med rettighetene og at Zentropa mest var interessert i at købe titlen på den svenske bog.”²⁰¹

Begge artiklene viser at saken om rettighetene og hvem som ‘eier’ historiske hendelser har eksistert, ikke bare i Danmark. Men den store diskusjonen har uteblitt. Eller har det blitt dysset ned?

Ingen har rettighetene til konkrete, historiske hendelser

Spesielt artikkelen til Björn af Kleen er bombastisk, lite objektiv og tillegger etter min mening Enquist alt for mye monopol på historien. Men den har likevel en del gode poenger. Bodil Steensen-Leths roman finnes kun i filmen med perspektivet til Caroline Mathilde. Riktignok elsker Struensee og Caroline Mathilde hverandre i både *Prinsesse af blodet* og *En kongelig affære*, men det gjør de også i *Livlegens besøk*, så det vil jeg ikke gjøre et stort poeng av. Jeg gir ham rett i at det er mistenkelig mye ‘Enquist-sk’ i fremstillingene i filmen, da særlig av personer, og at dette må føles urettferdig ovenfor forfatteren og hans arbeid. Men som begge artiklene påpeker, det som gjør det så vanskelig er at ingen har rettighetene til, eller kan ta patent på konkrete historiske hendelser.

Hvem eier historien og hvem skaper historien? Svaret på det første spørsmålet er greit, ingen eier historien. Dermed finnes det fri flyt av både faghistorie, fiksjon og historiske romaner, alle av forskjellige kvalitet, troverdighet og ulike fremstillinger. På den måten skapes et

---

²⁰⁰ Kleen, af, 2012

²⁰¹ Jensen, 2012

mangfold men ikke en garanti for en historisk sannhet. Likevel burde faghistorikere ha mer tiltro enn det fiksjonen har. Dette fører meg over til det neste spørsmålet, hvem er det som skaper historien?

Jeg vil argumentere for at historien skapes av de som skriver om den, uavhengig om sjangeren er faghistorisk eller fiksjon. Uansett hvilken sjanger man skriver tilføyer man historien noe nytt og forhåpentligvis nye spørsmål. Selv om en faghistoriker streber etter en historisk sannhet og realistisk tilnærming, noe fiksjonen ikke nødvendigvis gjør, må målet være å underholde. Da kan man ikke argumentere med at det er betenkelig at fiksjonen har så sterk innvirkning på vanlige folk. En fiksjonsroman eller en spillefilm har større overbevisningskraft enn faghistorien har, mye på grunn av at fiksjonen som oftest klarer å gjøre fortellingen mer levende og lettere for publikum å leve seg inn i. Hvis man spør en vanlig person om Struensee, er det stor sannsynlighet for at vedkommende ser for seg Mads Mikkelsens skikkelse og Enquists fremstilling av en tragisk helt. Likevel bygger disse fremstillingene både på faghistorien og fiksjonen, og begge kan få i gang faglige diskusjoner. På den måten havner vi i en sirkel, hvor sjangerne og mediene påvirker hverandre, om de vil det eller ikke.

Konklusjon del 3

Oppsummering

Først vil jeg få frem at det finnes mye mer fiksjon som handler om Struensee enn det lille som er kommet med her. Det er blitt valgt ut fordi det er det som er mest kjent og det passet for å få frem uenighetene som er rådende.

En kongelig affære gjorde stor suksess da den kom ut i 2012, og ble Oscarnominert for beste fremmedspråklige film. Til tross for dette har den høstet stor kritikk fra historikere som mener at den ikke gir et oppriktig bilde av 1700-tallet. Skuespillerne er for pene og det drikkes te av feil kopp. I tillegg har filmen fått kritikk for å stjele fremstillinger fra P.O. Enquist. Med *Livlegens besøk* hentet P.O. Enquist frem en nesten glemt del av den danske historien og gjorde den tilgjengelig for vanlige folk. Boken ble hyllet for sin troverdighet og bruk av kilder, men ved grundig analyse kan det avsløres at Enquist skaper karakterene i sitt bilde. Boken burde i stedet for hylles fordi den stiller spørsmål ved historieskrivingen. *Livlegens besøk* har hatt stor påvirkningskraft, selv på historikere. *Prinsesse af blodet* er den boken som

det påstås at *En kongelig affære* er basert på, selv om det er veldig tydelig at det ikke er tilfelle. Boken bærer preg av å være mer en kioskroman enn noe annet, og den har ingen andre likheter med *En kongelig affære* enn at begge har Caroline Mathildes perspektiv.

Etter *En kongelig affære* har man sett begynnelsen på en debatt om hvorvidt noen eier historiske hendelser og rettigheter, og fiksjonens rolle som inspirasjon. Fiksjon har stor overbevisningskraft. Men kan man vite om noe er ”sant”?

Kampen om Struensee fortsetter, innen fiksjonen

Hva kan trekkes ut fra denne diskusjonen? At kampen om Struensee fortsetter, også innen fiksjonen. Det var kamp om Struensees ettermæle etter hans død, det har vært kamp mellom faghistorikerne om hvilket syn på Struensee som er det rådende og det er kamp om rettigheter til spesifikke fremstillinger av Struensee innenfor fiksjonen. Det er blitt kjempet om Struensee helt siden hans egen samtid, og det er ingenting som tilsier at kampen skulle være over nå. Men det er heller ingenting som tilsier at kampen dreier seg om historisk sannhet. Særlig innenfor fiksjonen virker det som om kampen mest av alt handler om penger og hvem som eier rettighetene. Den som sitter på rettighetene sitter også på inntektene. Hva som er et sannferdig og realistisk bilde av Struensee kommer i annen rekke av. Fiksjonens rolle er å underholde, ikke nødvendigvis å opplyse.

Uten at jeg har gått inn i andre historiske personer eller hendelser vil jeg påstå at kampen om en historisk person ikke begrenser seg til Struensee. Jeg vil påstå at hvis man tar en hvilken som helst historisk person av betydning vil man kunne finne et liknende mønster.

Samtidskilder viser forskjellige syn, faghistorikere viser forskjellige syn og det er blitt skrevet historiske romaner om gitte personer. Filmer og tv-serier basert på historiske hendelser er i vår tid i vinden som aldri før. Og alle vil fremstille historiske personer og begivenheter forskjellig. De vil være uenige om hvem som har mest rett. Men hva er ”sant” og hva kan vi egentlig vite om fortiden? Det er en realitet at historiske romaner og filmer når ut til et bredere publikum enn det faghistorikere gjør. Dette er et dilemma. For tidligere var det flere historikere som fikk folket i tale i for eksempel radioprogram. Burde dagens faghistorikere prøve å leve opp til det fremfor å kritisere historiske romaner? Ingen av dem forvalter den absolutte sannhet likevel.

Konklusjon

Oppsummering

I del 1 så jeg særskilt på Struensees egen samtid og reformperiode. Jeg ønsket å sette han inn i det samfunnet han skulle tjene og vise hvordan dette var før Struensee kom til København i 1768. Enevelde ble innført i Danmark-Norge i 1660, og det hadde utviklet seg til å bli opplyst enevelde i siste del av 1700-tallet, særlig fordi både Frederik V og Christian VII begge var fascinert av opplysningstiden og filosofene. Struensees reformer skapte kaos i Danmark. Münters Omvendingsamtaler og Reverdils memoarer er de mest kjente samtidskildene. Disse er grunnverkene i Struenseeforskningen. Dette er problematisk da ingen av dem er historikere og begge verkene bærer preg av fiksjon. Men i mangel av andre kilder er det naturlig at de ble brukt så vel av fiksjonsforfattere og faghistorikere.

I del 2 tok jeg for meg 6 danske faghistorikere for å vise hvordan de har fremstilt Struensee. De utgav sine verk i perioden 1824 – 2012. Jeg ville gå inn i verkene og vise hvor forskjellig historikerne legger frem Struensees historie. De legger vekt på ulike hendelser. Noen blir vektlagt og andre blir valgt bort eller ikke nevnt i det hele tatt. Dette viser at historiefaget er basert på utvelgelse, ofte for å få frem et bestemt syn. For Struensees del har forskerne sett ham som en tragisk helt eller overfladisk lykkejeger. Alle som har skrevet om ham passer i forskjellige grader inn i en av båsene. Jeg ville vise hvordan en historiker kan påvirkes til å ha et bestemt samfunnssyn. For eksempel treårskrigen og Danmarks lange dårlige forhold til Tyskland har gjort sitt til at Struensee er blitt fremstilt negativt fordi han var tysk. Samtidig har historiefaget som vitenskap utviklet seg siden 1824. I begynnelsen bar verkene preg av at vitenskapen ikke var fullt utviklet, men historiefaget er siden den tid videreutviklet frem til dagens historikere.

I del 3 var fiksjonen i fokus. Kampen om Struensee fortsetter innenfor fiksjonen hvor rettigheter plutselig spiller en rolle, noe som ikke skjer i særlig grad innenfor faghistorien fordi ingen eier historiske hendelser. Enquists *Livlegens besøk* brakte Struensees historie til live igjen, og han fikk den ut til vanlige folk. Romanen fikk innvirkning selv på faghistorikere. *Prinsesse af blodet* er ikke like kjent som *Livlegens besøk* men likevel er den kreditert som romanen bak storfilmene *En kongelig affære*. Dette til tross for at filmene har mye likheter med Enquists roman og lite med *Prinsesse af blodet*. Det var rettigheter og konflikter som lå bak. Jeg tok også opp forholdet mellom faghistorikere og skjønnlitterære forfattere, da det også her ligger en konflikt. Ingen av dem sitter på sannheten og de bruker ofte de samme kildene. Forskjellene er ikke så store likevel mellom de to gruppene.

Konklusjon

Min problemstilling har vært: Hvorfor, hvordan og hvem har preget eller forandret synet på Struensee i perioden 1772-2015?

Hvorfor har synet forandret seg? Det har forandret seg fordi samfunnet er forandret. 250 år har gått siden Struensee ble henrettet, og samfunnet har vært i en sterk utvikling siden da. I løpet av disse årene er Struensee blitt offer for samtidstolkning, og blitt tolket ut i fra faghistorikerens egen samtid og normer. Positive og negative syn på Struensee hersker om hverandre uavhengig av tid, og dermed er ikke tidsperspektivet så avgjørende som jeg trodde.

Hvordan har synet forandret seg? Historikerne er påvirket av egen samtid. Sensur og det dårlige forholdet Danmark hadde til Tyskland preget mye av de tidlige fremstillingene. En historiker vil alltid være påvirket, av ytre og samfunnsmessige årsaker, men også av tradisjon innenfor forskningen og personlige meninger. Samtidig er historikeren et historisk produkt. Hva man som historiker burde strebe etter er nøytrale fremstillinger. Dagens faghistorikere har noe å lære av fiksjonsforfatterne, men de må ikke oppgi sin kamp for den objektive framstillingen. Samtidig har de som har skrevet om Struensee gått fra å være forfattere til å bli faghistorikere. Dette skyldes universitetene og utviklingen av faget til å bli vitenskapelig, med retningslinjer og kildekritikk. Historiefaget har i løpet av de siste tiårene utviklet seg ved den kulturelle vending til å sette fokus på for eksempel kvinnehistorie og mentalitetshistorie. På den måten vil Struensee som person forstås bedre, men det viser også hvordan Caroline Mathilde har gått fra å være fraværende til å bli en politisk og handlende person i fremstillingene.

Hvem har preget synet på Struensee? Svaret er: de mest anerkjente historikerne og fiksjonsforfatterne. Det er naturlig at de har skrevet om Struensee; den historiske personen i Danmarkshistorien det er skrevet mest om. Noen historikere blir viktigere og står stødigere i forskningen enn andre, og dermed blir det de forskningen baserer seg på. Disse synene er de som får overleve. Fiksjonsforfatterne fikk større innvirkning på vanlige folks oppfatninger enn historikerne. På den måten blir *Livlegens besøk* og *En kongelig affære* suksessrike og overbevisende formidlinger.

Historikerne har i stor grad basert seg på den tidligere forskningen uten i grunnen å tilføre forskningen noe nytt. Det kopieres fra tidligere verker. På den måten får vi tradisjoner, og jeg

mener at et godt eksempel på dette er begrepene diktator og despot. Dette er begreper som har kommet inn i forskningen, men begrepene blir brukt ukritisk og lite nøyaktige.

Historisk opplysning og kunnskap burde gå foran uenighetene mellom faghistorien og fiksjon. Det er mye å lære fra fiksjonen. Ikke er faghistorien og fiksjonen så ulike som mange skal ha det til heller. Historie er det vi tror vi vet om fortiden. Begge gruppene bygger bøkene sine på de samme kildene og begge velger ut det som har betydning for sin fremstilling. Er det ikke slik at en faghistoriker driver like mye med utvelgelse som en skjønnlitterærforfatter? Dette bringer meg tilbake til Hayden Whites postmoderne historiesyn. I følge White velger også historikeren seg en narrativ for å kunne skrive en god historie, og det vektlegges og velges like mye som i fiksjonen. Historikeren velger en litterær form – å formidle er å fortelle. Forskjellige historikere vektlegger ulike hendelser og kilder, og de tolker dem ulikt selv om hendelsene er de samme. Meningen som tillegges en hendelse og betydningen som tillegges ulike fakta endrer seg ut fra hvilket begrepsapparat og angrepsvinkel historikeren benytter, og hvordan han/hun bygger opp og setter sammen fremstillingen. Dette er noe jeg håper at min oppgave har fått frem. ”Mine” seks danske historikere har vektlagt de samme personene og hendelsene forskjellig. Dermed er de ikke så ulike fiksjonsforfatterne likevel. Jeg mener at det burde samarbeides bedre mellom faghistorikere og de skjønnlitterære forfatterne. Det kan føre til at det reises nye spørsmål i forskningen og fiksjonen. Ulrik Langen er en historiker som bør hentes frem som et positivt eksempel fordi han valgte å samarbeide med filmskaperne da han var historisk konsulent for *En kongelig affære*.

Jeg mener at jeg har tilført forskningen noe nytt i denne oppgaven ved å: analysere de seks mest anerkjente danske historikerne. Jeg har tatt for meg fiksjonsforfattere og filmskaperne. Jeg har sett på de to foregående i sammenheng med hverandre. Min konklusjon er at ingen er objektive, og ingen kan hevde at de forvalter en historisk sannhet. Men det er ingen tvil om at det er fiksjonsforfatterne og filmskaperne som har nådd ut til folket. Her har faghistorikerne noe å lære. Historiefagets utvikling vil være grunnlaget for hvordan Struensee vil fremstilles i fremtiden, sammen med nye historikers evne til å stille nye spørsmål både til kildene, og om livlegen.

Videre forskning

I oppgaven har jeg svart på problemstillingen, og det finnes flere spørsmål og temaer jeg mener det burde forskes videre på innenfor Struenseeforskningen. Samme type oppgave som min burde med fordel gjøres med et annet utvalg enn de historikerne jeg har brukt. For

eksempel kan det brukes andre danske historikere, men også med svenske, tyske eller norske historikere. Dette åpner for at det senere også kan forskes på oppfatningene av Struensee i forskjellige land og sammenlikne resultatene for å få et internasjonalt perspektiv. Historien til Anne og Alet reiser spørsmål om Struensee som humanist. Som opplysningsmann var han opptatt av rettferd for alle, og avskaffet blant annet tortur. Likevel undertegnet han dødsdommen over Anne og Alet, med tortur og pining. Dette er utypisk for tiden. Hvorfor gjorde han det? Hva ligger bak brutaliteten, og kan det finnes andre saker som likner på denne? Nye og flere spørsmål om Münter, og kanskje også Reverdil burde stilles. Ingen har spurt seg om Struensee selv ville at Omvendelsessamtalene skulle bli utgitt for å skaffe seg et godt ettermæle. Ole Feldbæk reiser spørsmål om forholdet mellom Struensee og Brandt. Var de venner slik som de tradisjonelt blir fremstilt, eller var forholdet mer av at de var medarbeidere?

Struensee i fiksjonen: I min oppgave tok jeg kun for meg tre forskjellige fiksjonsverk, men det finnes langt mer fiksjon om Struensee (og særlig om Caroline Mathilde) lett tilgjengelig. I stedet for å se på faghistorikeres ulike syn, kan det skrives om forskjellige fiksjonsforfatteres ulike syn og oppfatninger. *En kongelig affære* kan i seg selv være tema for en fremtidig masteroppgave, der det for eksempel kan forskes på likheter og ulikheter mellom filmen og faghistorikeres fremstillinger, hvordan flere karakterer enn Struensee fremstilles eller hva som tiltrekker et kinopublikum. Hvordan vil filmskaperne at historien skal fremstilles? Forholdet mellom faghistorikere og fiksjonen er et kontroversielt tema. Dette er et tema jeg mer enn gjerne skulle ha gått mer innpå i oppgaven, men måtte begrense på grunn av tid og plass. Tradisjonen tro er det mange faghistorikere som misliker fiksjonen, men jeg mener at de ikke skal bli sett på som to motparter. De burde heller ses på som forskjellige sider av samme sak, da ingen av dem sitter på den faktiske sannhet og objektivitet er et relativt begrep. Spesielt historiske romaner ligger som et mellomledd mellom faghistorien og vanlig fiksjon. Faghistorien påvirker fiksjonsforfatterne som igjen påvirker faghistorikerne. Struensee vil med sikkerhet ikke leve i skyggen, han vil bli omtalt og analysert så vel av forfattere, filmskaperne og faghistorikere. Samtidig har han fått et ettermæle, og det har enda ikke tatt slutt.

Kilder

Litteratur

- Amdisen, Asser, 2012, *Struensee Til nytte og fornøjelse*, København, Lindhardt og Ringhof
- Bech, Svend Cedergreen, 1972, *Struensee og hans tid*, København, Politikens Forlag
- Bentzen, J.H, 1925, *Anne og Alet, en kriminalhistorie fra Øiestad 1874*, Arendal, John S Olsens trykkeri,
- Bøe, J.B, Knudsen, K, 2013, *Innføring i historiebruk*, Kristiansand, Cappelen Damm Høyskoleforlaget
- Dehn-Nielsen, Henning, 2000, *Christian 7. Den gale kongen*, København, Forlaget Sesam
- Due-Nielsen, Carsten, Feldbæk, Ole, Petersen, Nikolaj, (Red) 2003, *Dansk Udenrigspolitik historie, Bind 3: Fra helstat til nationalstat*, København, Gyldendal Leksikon
- Dyrvik, Ståle, 1999, *Norsk Historie 1625-1814*, Oslo, Det norske samlaget
- Enquist, P.O. 2001, *Livlegens besøk*, Oslo, Gyldendal Norsk Forlag
- Feldbæk, Ole, 1990, *Den lange fred: 1700-1800*, i Olsen, Olaf, (red), *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie bd.9*, København, Gyldendal & Politikens Forlag
- Feldbæk, Ole (red), 1991, *Dansk identitetshistorie 1: Fædreland og morsmål 1536-1789*, København, C.A. Reitzels forlag
- Glebe-Møller, Jens, 2007, *Struensees vej til Skafottet Fornuft og åbenbaring i Oplysningstiden*, København, Museum Tusulanums Forlag Københavns Universitet
- Hole, Inga, 2012, ”Kanske var han dock en människa”, *En lesning av Per Olov Enquists roman Livläkarens besök med fokus på fremstillingen av Christian VII*, (Masteroppgave)
Hentet fra
https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/35117/Masteroppgave_Hole%5B1%5D.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Holm, Edvard, 1902, *Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720-1814). 4.2: Under Kristian VII (1766-1808), 1766-1770*, København, Universitetsboghandler G.E.O. Gad

Holm, Edvard, 1902, *Danmark-Norges Historie fra den store nordiske Krigs Slutning til Rigernes Adskillelse (1720-1814)*. 4.2: *Under Kristian VII (1766-1808) 15. sept. 1770-1772*, Hentet fra

<http://www.nb.no/nbsok/nb/882470173cd8b31023467a2de2566615.nbdigital?lang=no#177>

Hvalvik, Sigrun, 2001, ”Tolkning av historisk tekst – et hermeneutisk perspektiv”, Hentet fra https://teora.hit.no/bitstream/handle/2282/215/notat2001_2.pdf?sequence=1 (22.01.15)

Høst, Jens Kragh, 1824, *Geheimkabinettsminister Grev Johann Friedrich Struensee og hans Ministerium*, København, Hofboghandler J.H. Schuboths Forlag

Jensen, Bernard Eric, 2003, *Historie- livsverden og fag*, København, Gyldendal

Jespersen, Knud J.V. & Feldbæk, Ole, 2002, *Dansk udenrigspolitikks historie Bind 2: Reveanche og Neutralitet 1648-1814*, København, Gyldendal Leksikon

Kjeldstadli, Knut, 1999, *Fortida er ikke hva den engang var*, Oslo, Universitetsforlaget

Krogh, Thomas, 2009, *Hermeneutikk. Om å forstå og fortolke*, Oslo, Gyldendal Norsk Forlag,

Langen, Ulrik, 2008, *Den Afmægtige, en biografi om Christian 7.* København, Jylland-Postens Forlag

Münter, Balthasar, 1772, *A faithful narrative of the conversation and the death of Count Struensee, To which added The history of Count Enevold Brandt... The whole translated from the original German*, Reprinted from the collections of the University of California Libraries, Opprinnelig: 1773, London, U. Linde Stationer, in Bridges –Street, Covent-Garden

Nagel, Anne Hilde, 1985, *Styringsapparatet i Norge på 1700 tallet. I Administrasjon i Norden på 1700-tallet*, Oslo, Universitetsforlaget Oslo

Rian, Øystein, 2010, ”Sensuren i Danmark-Norge 1536-1814”, i *Demokratisk teori og historisk praksis*, Red Hilde Sandvik, Oslo, Scandinavian Academic Press,

Ringvej, Mona, 2008, «Trykkefrihetens grenser. På sporet av en flerstemmig offentlighet i Danmark-Norge før 1814», i *ARR Idehistorisk tidsskrift (4)*

Steensen-Leth, Bodil, 2000, *Prinsesse af blodet. En roman om Caroline Mathilde*, København, Gyldendal

Stugu, 2008, *Historie i bruk*, Oslo, Det norske samlaget

Reverdil, Elie Salomon Francois, 1859, *Struensee og det danske hof 1760-1772*, København, Andr. Fred. Høst og Søns Forlag (1917)

White, Hayden, 1987, *The Content of the Form*, USA: The John Hopkins University Press

White, Hayden, 2003, *Historie og fortelling, utvalgte essays*, Oslo, Pax Forlag

Internettkilder

Amdisen, Asser, Hjemmeside, Hentet fra: <http://www.lajs.dk/>

Berg, Ole F, 2009, Diktator, *Store norske leksikon* Hentet fra: <https://snl.no/diktator>

Bech, Claus, 2011, Jens Kragh Høst, *Gyldendal Den Store Danske*, Hentet fra http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Kunst_og_kultur/Litteratur/Litterat/Jens_Kragh_H%C3%B8st

Carlsen, Per Juul, 2012, *Nordisk råds filmpris 2012: «En kongelig affære»* Hentet fra: <http://rushprint.no/2012/09/nordisk-rads-filmpris-2012-en-kongelig-affaere/>

Christensen, Tommy P. 2012, *Struensee - til nytte og fornøjelse* Hentet fra <http://www.historie-online.dk/nyt/bogfeature/b181202.htm>

Edvard Holm, 2012, *Gyldendal Den Store Danske*, Hentet fra http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Historiker/Edvard_Holm

Gundersen, Dag, 2009, Despot, *Store norske leksikon* Hentet fra: <https://snl.no/despot>

Harding, Merete, 2014, S. Cedergreen Bech, *Gyldendal Den Store Danske*, Hentet fra http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Historiker/S_Cedergreen_Bech

Hjorth, Line Norman, 2012, *Struensee goes to Hollywood* Hentet fra: <http://universitetsavisen.dk/kultur/struensee-goes-hollywood>

Imdb, 2012, *En kongelig affære* Hentet fra:

http://www.imdb.com/title/tt1276419/?ref_=nv_sr_1

Jensen, Erik, 2012, *Svensk succesforfatter beskylder Zentropa for at lave piratfilm* Hentet fra:

<http://politiken.dk/kultur/filmogtv/berlinale/ECE1536292/svensk-succesforfatter-beskylder-zentropa-for-at-lave-piratfilm/>

Kleen, Björn af, 2012, *Slaget om Dr Struensees liv* Hentet fra:

<http://www.expressen.se/kultur/bocker/slaget-om-dr-struensees-liv/>

Korsvold, Kaja, 2012, *Dansk film salgsuksess før visning* Hentet fra:

<http://www.aftenposten.no/kultur/Dansk-film-salgsuksess-for-visning-6795045.html>

Litteratursiden.dk, *Bodil Steensen-Leth* Hentet fra:

<http://www.litteratursiden.dk/forfattere/bodil-steensen-leth>

Mikkelsen, Morten, 2011, *Danskhedens historiker*, Hentet fra: [http://www.kristeligt-](http://www.kristeligt-dagblad.dk/mennesker/danskhedens-historiker)

[dagblad.dk/mennesker/danskhedens-historiker](http://www.kristeligt-dagblad.dk/mennesker/danskhedens-historiker)

Muusmann, Christoffer, 2012, *Historikerkritik af Struensee-film* Hentet fra:

<http://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/historikerkritik-af-struensee-film>

Nielsen, Marie Ravn, 2012, *Historiker: Okay at pynte på historien* Hentet fra:

<http://www.dr.dk/nyheder/kultur/historiker-okay-pynte-paa-historien>

Robey, Tim, 2012, *Mads Mikkelsen, interview* Hentet fra:

<http://www.telegraph.co.uk/culture/film/9332056/Mads-Mikkelsen-interview.html>

Bilder

Johann Friedrich Struensee [bilde] (2012) Hentet fra

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Struensee.jpg>

Christian VII av Danmark og Norge [bilde] (2012) Hentet fra

https://no.wikipedia.org/wiki/Christian_VII_av_Danmark_og_Norge#/media/File:Christian_VII_1772_by_Roslin.jpg

Caroline Mathilde of Wales and Denmark [bilde] (2012) Hentet fra https://no.wikipedia.org/wiki/Caroline_Mathilde_av_Danmark_og_Norge#/media/File:Caroline-Mathildeofwales_denmark.jpg

Den stormægtigste Dronning Caroline Mathilde til Hæst. [bilde] (2008) Hentet fra https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Den_Storm%C3%A6gtigste_Dronning_Caroline_Mathilde_til_H%C3%A6st.jpg

Struensee in chains [bilde] (2007) Hentet fra https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Struensee_in_chains.JPG

Caroline Mathilde I militæruniform [bilde] (2012) Hentet fra https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Caroline_Mathilde_i_milit%C3%A6runiform.jpg

Struensee [bilde] (2010) Hentet fra https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Struensee_Juel.jpg

Struensees henrettelse [bilde] (2008) Hentet fra https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Struensees_henrettelse.jpg

Louise Augusta [bilde] (2013) Hentet fra <https://historiful.wordpress.com/2013/01/13/la-petite-struensee-the-story-of-a-bastard-princess/>

Mads Mikkelsen in A royal affair [bilde] (2012) Hentet fra <http://www.fanpop.com/clubs/mads-mikkelsen/images/30275512/title/mads-mikkelsen-royal-affair-wallpaper>

Mads Mikkelsen, Alicia Vikander og Mikkel Bo Følsgaard, [bilde] 2012 Hentet fra <http://www.elle.dk/kultur/nyheder/elle-interviewer-alicia-vikander>

Andre kilder

Arcel, Nikolaj, Foldager, Meta Louise, Jørgensen, Sisse Graum, Vesth, Louise, (Regissør og produsenter), 2012, En kongelig affære [DVD]. Danmark, Zentropa Entertainments

